
TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Országos Levéltár
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KATONA CSABA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

MMXI

TARTALOM

Beköszöntő

REISZ T. CSABA: A Brodarics-levél. A Magyar Országos Levéltár 2010. évi új szerzeményéről 1

1. Értekezések

PÁLFFY GÉZA: Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után. 3

KASZA PÉTER: Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz
Szapolyai János királyhoz való csatlakozásáról 7

OBORNI TERÉZ: Szapolyai (I.) János király diplomatája, Brodarics István 21

2. Kisebb cikkek

LACZLAVIK GYÖRGY: Brodarics István címerlevele 28

3. Könyvismertetés

Az 1754–55. évi országos nemesi összeírás bihari tabellái. Szerk. SZÁLKAI TAMÁS (ism. POZSONYI JÓZSEF) 31
Derecskei végrendeletek és osztálylevelek 1745–1893.

Összeáll., a szöveget gond. és a bev. tanulmányt írta: SZÁLKAI TAMÁS (ism. POZSONYI JÓZSEF) 31
„Vedd ezeket az iratokat...” Jubileumi kötet az ELTE levéltár szak alapításának hatvanadik évfordulójára.

Szerk. MIHALIK BÉLA–ZARNÓCZKI ÁRON (ism. TERNOVÁ CZ BÁLINT). 32

ÉRSZEGI GÉZA–SOLYMOSI LÁSZLÓ: Veszprém város okmánytára. Pótkötet (1000–1526). (ism. SZOVÁK KORNÉL) 32

4. Hírek

Címer és társadalom a közép- és kora újkorban – Nemzetközi konferencia (ism. KOVÁCS TAMÁS). 14

Armales Transylvanorum – Erdélyi címerkiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban (ism. KOVÁCS TAMÁS). 32

TURUL

LXXXIV. évfolyam

2011. 1. füzet

A Szerkesztőség címe: Magyar Országos Levéltár

1014 Budapest Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mol.gov.hu

Olvasószerkesztő: ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, REISZ T. CSABA, ZSOLDOS ATTILA

Nyomdai munkák:

PALATIA Nyomda és Kiadó Kft., Győr

Felelős vezető: RADEK JÓZSEF

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

 archívum
Magyar Országos Levéltár

A Brodarics-levél. A Magyar Országos Levéltár 2010. évi új szerzeményéről

1527. március 18-án Dévényben Brodarics István szerémi püspök odaírta nevét levele végére. Abban adta tudtára öfelségének, uralkodójának, I. (Habsburg) Ferdinándnak, hogy miért hagyja el az ő udvarát és pártot át ellenfeléhez, Szapolyai Jánoshoz. A külzeten a címzés – „Prágában ő szent királyi felsége, az én legkegyelmesebb uram kezébe” – mellett más kéz, talán az udvar írásbeliségét intéző egyik kancelláriai alkalmazott a levél rövid tartalmát is feljegyezte: „Brodarics István szerémi püspök magamentsége Ferdinánd királytól való elpártolása miatt, melyben elismeri Magyarország szabad királyválasztó jogát.” A modern hivatali időszak hajnalán azonban a dokumentum archívumba kerülése valahol megakadt. A jobban védett és így bizonyosabban az utókorra maradó királyi levéltár ezért nem őrizte meg jó karban, könnyen hozzáférhetően, kutathatóan és megismerhetően ezt a felbecsülhetetlen nemzeti kultúrtörténeti emléket. A modern kutató még a pontos – hült – helyét is meg tudná határozni (Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen, Ungarische Akten /Hungarica/, Allgemeine Akten, Fasc. 3. Konv. C. 1527. März). A levél elkallódásáról, sorsáról soha nem, és létezéséről is csak 1877. évi felbukkanásakor szerezhattünk tudomást.

A 19. század második felében sem számított ritkaságnak a magyarországi vonatkozású kéziratok és oklevelek külföldi forgalmazása. Az olcsón vásárló és nagy haszonra törekedő kereskedők nem egyszer olyan árat szabtak, amelyeket a hazai gyűjtemények nem tudtak megfizetni.

„Újabb időkben nem tartozik a kivételes esetek közé az, hogy hazánkból nagybecsű kézirat- és oklevél-gyűjtemények a külföldre vándorolnak, és itt áruba bocsáttatnak. A külföldi ódonházak természetesen olcsó áron szerezik meg azokat, és nagy nyereséggel igyekeznek ismét eladni. Gyakran oly árat szabnak, melyeket a hazai intézetek megfizetni nem képesek. Ily helyzetben volt közelebb a m. nemzeti múzeum könyvtára, két ajánlattal szemben. És fájdalommal kellett lemondanunk a följánlott okiratok megvásárlásáról, bár azoknak történeti értéke iránt teljesen tájékozva voltunk.” – írta keserűen Fraknói Vilmos, aki a két irategyüttest forrásértékelés céljából megtekinthette.¹ Az első tételben egy berlini antikvárius

14–17. században keletkezett 49 eredeti és kiadatlan okiratot ajánlott fel vételre, 500 forintot kérve értük.

„Számra, de nem értékére nézve, jelentéktelenebb az a hét darabból álló gyűjtemény, melyet Lipcséből Ardenne báróné küldött be, azoknak árát 400 mákra (= 250 forint) téve. Chronologiai rendben tekintve, első Brodarics István szerémi püspöknek Dévényből 1527. márcz. 18-án Ferdinánd királyhoz intézett terjedelmes és nagyérdékű levele, melyben értésre adja, hogy pártját elhagyja” – írta a másik tételről Fraknói. A történész a levelet a Századok folyóirat hasábjain igen terjedelmes magyar nyelvű kivonatban közölte, ezzel igyekezve legalább az információtartalmát megmenteni.

A későbbiekben minden történész csak Fraknói ismertetésére hivatkozott, ezért néhányan már azt is kétségbe vonták, hogy létezett-e ez a levél egyáltalán. A dokumentum ezt követően több mint egy évszázadon keresztül lappangott. Hogy pontosan hol, annak a Magyar Országos Levéltár (MOL) munkatársai a leg gondosabb kutatással sem tudtak ez ideig a nyomára bukkanni.

A MOL egyik alapfeladatáént gyűjti azokat a maradó értékű történelmi dokumentumokat, amelyek Magyarország és a területén élő népek politika-, társadalom-, gazdaság-, kultúr- és művelődéstörténetének megismeréséhez, tanulmányozásához információkat szolgáltatnak, továbbá gondoskodik a gyűjteményébe került iratok biztonságos megőrzéséről, feldolgozza és hozzáférhetővé teszi azokat.

A MOL a maradó értékű iratok egy – kisebb, de jelentős eszmei értékkel bíró – részét vásárlás útján, aukciókon és az antikváriumokkal való szoros kapcsolattartás keretében szerzi meg. Saját költségvetéséből csak kisebb mértékben tud dokumentumvásárlásra forrást elkülöníteni, így igen kimagasló értékű és jelentőségű volt az a támogatás, amelyet a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 2004–2010 között magániratok – aukciós – vételére biztosított. 5-6-8-10 millió forintot, a hét év alatt összesen 44 millió forintot kapott intézményünk ilyen célra. 2010-ben az NKA finanszírozási gyakorlata a korábbiakhoz képest megváltozott, ezek egyik értelmezése az volt, hogy az eredetileg pályázott célt és összeget nem szabad csökkenteni, ha az igényelnél kisebb támogatást ítélnék meg, mert ebben az esetben azzal arányosan csökken maga a támogatás is. Ha tehát a támogatást teljes összegben el akarjuk nyerni, az eredeti tervet kell megvalósítanunk. Tekintettel

¹ Fraknói Vilmos: Magyarország történetét érdeklő okiratok a külföldi piacon. *Századok*, 11, (1877) 57–63., a Brodaricsra vonatkozó rész: 58–61.

arra, hogy tavaly 10 millió forintot kértünk és 8 milliót kaptunk, 2 millió forintot önrészként kellett biztosítanunk, saját költségvetésünkéből.

2009 végén egy történész értesítette a MOL munkatársait, hogy Brodarics levele ismét magyarországi antikváriusi forgalomba került. A jelzést egyúttal a történeti forrásérték nyomatókos hangsúlyozásával együtt tette meg, így a levéltár kellő mértékben felcsigázott érdeklődéssel fordult a dokumentum felé. A megszabott ár, 3 000 000 forint, elképesztően magas összeg volt azért a három lapból álló levélért, a piacot ismerő levéltárosok legfeljebb 400 000 forintra becsülték a hasonló jellegű iratok forgalmi értékét.² Munkatársainknak meg kellett próbálniuk árkedvezményt elérni, de azzal a tudattal, hogy a különleges iratot mindenképpen meg akarjuk szerezni, mert egyszer már kicsúszott a kezünkéből. Az eladó hajthatatlansága ugyan megnehezítette e törekvésünket, de az intézmény 2010. I. félévi költségvetési helyzete, amely a 2009 nyarán elrendelt létszámstop miatt nagyobb mozgásteret nyújtott a dologi költségekben, valamint a dokumentumvásárlás NKA-finanszírozásának fenti sajátossága – talán szoros kivételként – végül lehetővé tették, hogy a levelet a kért összegért (betűnként 284 forintért, kb. 1 euróért) megvásároljuk.³ Az intézmény vezetőit döntésükben az a tudat is segítette, hogy az írott kulturális javak értékével az antikváriusi piac egyre tudatosabban tisztában van. Ráadásul a magántőke tezaurálási törekvésének a könyvészeti és iratanyag megszerzése is célterepé lett, és ez a helyzet a nagy pénzüsszegek felhasználása vagy legalábbis rendelkezésre állása miatt a közgyűjteményi gyarapítás jelentős konkurenciáját teremtette meg.⁴

² Ugyanakkor nem példa nélkül való, hogy az eszmei érték vagy valamely kuriozitás miatt egy iratot ilyen magas összegre tartanak. 2007. május 23-án a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal a MOL-nak ajándékozta Széchenyi István 1860. április 8-án kelt halotti jegyzőkönyvét, amelyet – miután 2004-ben már védetté nyilvánított – nem sokkal korábban 1 950 000 Ft-ért, elővásárlási jogát gyakorolva vásárolt meg. A négyoldalas, előnyomott és kézzel kitöltött formanyomtatványt a soproni levéltár őrizte, majd onnan ismeretlen okból eltűnt. 1998-ban egy magánszemély vitte be a dokumentumot egy antikváriumba, ahol restauráltatták azt, majd aukcióra bocsátották (hatmillió forintra tartva keresték új tulajdonosát). Vö. Népszabadság, 2003. szeptember 8. (Kultúra–Budapest, Antikvárium rovat) és http://www.koh.hu/tartalom_archiv.php?id=20090113130008&t=og.

³ A Magyar Történelmi Társulat alapító és évdíjas tagjai a tagdíjilletmény ellenében a Századok az évi számaikat és a társulat Névkönyvét is megkapták. Akik nem ilyen kötelezettséggel akarták a Századokat megszerezni, azok éves előfizetési díjért vásárolhatták meg a szaklapot (ez a díj 1877-ben 6 Ft volt). A korabeli 250 forintos vételárból tehát közel 42 éven át lehetett volna előfizetést szerezni. Napjainkban a folyóirat éves előfizetése 3900 Ft, számonként megvásárolva 1000 Ft, vagyis a mostani (3 millió forintos) vételárból akár 770 évig lehetne ebből a Századokra előfizetni. A közel hússzoros „áremelkedés” jól tükrözi, hogy 100–150 évvel ezelőtt mennyivel könnyebb helyzete volt vagy lehetett volna a közgyűjteményeknek, és hogy amit nem szerzünk meg most, az mennyivel lesz drágább a későbbiekben.

⁴ Csak két példa: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár azért tudta Franz Neuhauser (1770–1830) 1793-ban készült kéziratos Pest-Buda térképét (jelzete: BT 1004) megszerezni, ha jól emlékszem, 390 000 Ft + illetékért a licitáló magánszemélyek előtt, mert a főváros 500 000 Ft-ig támogatást biztosított a térkép megszerzéséhez. A Bedő Antikvárium 20. aukcióján (2000. április) Lipszky János Mappa generalis regni Hungariae (1804–1808) térképének egyetlen fennmaradt kézirati lapja (Erdély) azért nem kerülhetett be az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményébe, mert az eredetileg 200 000 Ft-os kikiáltási ár 1 100 000 Ft +15% illetékre kúszott fel, ugyanis egy befektetőcsoport továbbadási szándékkal vásárolta meg, majd nagyon hamar 2 millióra, 2002 közepére már 10 millió forintra tartották a térképlapot. Erről a térképlapról még másolattal sem rendelkeznek a közgyűjtemények, őrzési

A MOL a Brodarics-levél megszerzésével és közzétételével saját küldetésére, feladataira és annak támogatására is ráirányítja a figyelmet. 2011-ben a „Brodarics-projekt” keretében e konkrét dokumentumon keresztül mutatjuk be szakmai tevékenységeinket, és egyúttal felhívjuk a figyelmet arra is, hogy külső támogatás nélkül nem lehet eredményesen szervezőtevékenységet folytatni.

Azért, hogy a kora újkori magyar történelemnek ez a ma embere számára is számos tanulsággal szolgáló, tisztességből és hazaszeretetből példát adó értékes forrását minél többen és többféle formában megismerhessék, 2011-ben több kiadványt készítünk és rendezvényt szervezünk a dokumentum és Brodarics személye köré.

A Brodarics-levelet fakszimilében (Archív Kiadó, 2011. 1. füzet), átiratban, hosszabb-rövidebb tanulmányokkal kiegészítve több helyen is megjelentetjük, figyelembe véve az eltérő olvasói kör igényeit. Áprilisban jelenik meg a dokumentum tudományos formában, ám szélesebb közönség számára is közlő Brodarics-életrajz, amely egyúttal példa és tanúságtétel mellett is, hogy a közgyűjtemények és a tudományos kutatók hogyan tudják egymást segíteni, speciális tudásukkal egymás ismereteit elmélyíteni, kiegészíteni. Az emlékkönyv fejezeteit történész és irodalomtörténész írta, bizonyítva a szakmák közötti összefogás eredményességét. Hasonlóképpen erre törekszik a Turul 2011. évi 1. füzet, amelyben Brodarics Istvánhoz kapcsolódóan Pálffy Géza a pártváltásról, Kasza Péter a búcsúlevélről, Oborni Teréz a diplomatáról, Laczlavik György pedig a Brodarics-címerről közöl tanulmányt. Nyáron oktatófüzet, ősszel pedig Brodarics levelezésének kritikai kiadása jelenik meg, utóbbit egy zárókonferencia keretében mutatjuk be az érdeklődőknek.

A szlavóniai születésű Brodarics életpályája szimbóluma a Kárpát-medencei közös történelmi sorsnak is. A horvátok a családot és személy szerint őt magát is büszkén vallják nemzetük tagjának, tevékenységének feltárását, családjá, élete és működése feldolgozását szintén feladatuknak tekintik.

A Brodarics-levél korábbi szomorú, most már szerencsés sorsa egyúttal felhívja a figyelmet arra is, hogy még napjainkban is számos olyan közérdekű történelmi dokumentum lap-pang vagy keresi fizetőképes gazdáját, amelyek mind a mai napig markáns ecsetvonásokkal árnyalhatják a korszakról alkotott ismeretünket és kép(zet)ünket.

Brodarics levele hazatért. Több évszázados vándorlás, adásvétel tárgyaként kézen-közön megfordulás után oda került, ahol új, méltó szerepet kaphat. A MOL megőrzi, hozzáférhetővé teszi és bemutatja a levelet, fizikai valóságában és tartalmi értékeiben egyaránt. Egykor nem kaphatott pontos jelzete a Haus-, Hof- und Staatsarchivban, most pótoljuk ezt mi, a dokumentum levéltári jelzete: R 319. 1526 utáni gyűjtemény, Kisebb családi fondörredékek, No. 2443.

Budapesten, 2011. március 18-án,

Reisz T. Csaba
a Magyar Országos Levéltár főigazgatója

helye ismeretlen, a tudomány hozzáférése nem biztosított. Tanulság, hogy megfelelő támogatás vagy forrás esetén a közgyűjtemények sikerral törekednek az értékes iratok megszerzésére, anélkül pedig mindannyian veszítünk.

PÁLFFY GÉZA

Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után

Brodarics István számos funkciót töltött be életében: volt diplomata, püspök és kancellár, neve jól csengett kora humanistái között, de hírnevét vitathatatlanul a mohácsi csatáról írott beszámolójának, az *Igaz történet a magyarok és Szülejmán török császár mohácsi ütközetéről* (latinul *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima*) című munkájának köszönheti. Az 1527 áprilisában, Krakóban megjelent mű különös jelentőségét az adja, hogy Brodarics személyes élményei alapján, a szemtanú hitelességével adott hírt a mohácsi csatát megelőző hetek eseményeiről, a csatátérre vonuló magyar sereg útjáról, a haditanácskozások során felmerült elképzelésekről, és végül egy rövid, ám szuggesztív leírásban a csatátér történetéről. Az övén kívül nem is rendelkezünk egyetlen más, hasonló hitelességű beszámolóval sem, amely magyar szemszögből ennyire részletesen beszélné el a történeteket. Így Brodarics munkája a mohácsi csata történetének elsőrangú, legfontosabb és leghitelesebb forrása. Már ez a tény is indokolja, hogy minden más általa írt levél felkelti a korszak kutatójának érdeklődését. Levelei között mégis van egy, amely kitüntetett figyelmet érdemel egy olyan korban, amelyben – történelmünkben szinte kivételes módon – másfél évtizeden át egyszerre két törvényes király ült a magyar trónon, híveik polgárháborúban pusztították egymást, miközben a két uralkodó, két udvar, két kormányzat között folyamatos pártváltásokra „kényszerültek”.¹

Az 1526. augusztus 29-ei mohácsi csatavesztés, majd Jagelló II. Lajos király (1516–1526) halála után a Magyar Királyság politikai elitje a magyar trónra egymást követően két uralkodót választott. Előbb 1526. november 10-én, Székesfehérvárott I. János néven (1526–1540) a korábbi erdélyi vajdát és az ország egyik legnagyobb birtokosát, Szapolyai Jánost, majd 1526. december 16-án, Pozsonyban I. Ferdinánd néven (1526–1564) az osztrák főherceget és választott cseh királyt, Habsburg Ferdinándot. Bár a két uralkodó legitimitását már saját korukban politikai ellenfelek, majd utóbb a magyar és

osztrák történészek is gyakran megkérdőjelezték, kiemelten hangsúlyozandó, hogy mindkét uralkodó teljesen törvényesen, szabad királyválasztással, majd érvényes koronázással lett Magyarország királya. Szapolyait 1526. november 11-én, Ferdinándot 1527. november 3-án a legitimitás három fő követelményének megfelelően koronázták meg. A szertartást mindkét esetben Székesfehérvárott, a Szent Koronával és ugyanaz a személy, a Mohács mezején elesett esztergomi érseket (Szalkai Lászlót) helyettesítő, rangidős felszentelt főpap, Podmaniczky István nyitrai püspök végezte.

Noha a késő középkorban többször (például Habsburg Albert király halála után 1440-ben vagy Hunyadi Mátyás elhunytával 1490-ben) előfordult, hogy a trónért több királyjelölt küzdött meg egymással, a magyar történelemben az csaknem páratlan esetnek számított, hogy az országnak közel másfél évtizedig egyszerre két törvényes uralkodója volt. Ez a különleges helyzet 1527 tavaszától – a török betörések közepette – bő egy évtizednyi polgárháborút eredményezett, amely a történeti Magyarország számos régiójában igen jelentős pusztítást hozott. Ennek során az aktuális erőviszonyoknak és érdekeiknek megfelelően a magyar politikusok, arisztokraták, nemesek és városok gyakran pártoltak egyik királyuktól a másikhoz – tőlük remélve egyrészt az ország sorsának jobbra fordulását, másrészt saját érdekeik érvényesítését.

E pártváltások sorában Brodarics István szerémi püspök 1527. március 18-ai átállása Habsburg Ferdinándtól Szapolyai János oldalára egészen különleges helyet foglal el. Egyrészt a humanista főpap átállásának indokairól – a Magyarország kapujának nevezhető, Duna-parti Dévény várából – őt sűrűn teletírt oldalon páratlan részletességgel és különös őszinteséggel számolt be éppen elhagyott uralkodójának. A forrás – amelyet Németországból való hazakerülése után a Magyar Országos Levéltárnak 2010-ben sikerült megvásárolnia – a püspök levelezésében kiemelkedő helyet foglal el: ez ugyanis az egyetlen olyan dokumentum, amelyben Brodarics nevezetes mohácsi csata-történetének keletkezésére is utalást tesz, miközben a magyar történelem 1526 utáni szinte minden alapproblémáját érinti. Így a teljes szövegében a *Turulban* is megjelenő levél joggal tartható a magyar politikátörténet és humanista történetírás egyik alapszövegének.

Másrészt a szegény sorból az ország főpapjai és vezetői hivatalnokai közé felemelkedett Brodarics csupán egyetlen-

¹ Az alábbi tanulmányban bemutatott köztörténeti eseményekre újabban összefoglalóan ld. Pálffy Géza: *A tizenhatodik század története*. Bp., 2000. (Magyar Századok, 6.); Pálffy Géza: *A három részre szakadt ország 1526–1606*. Bp., 2009. (Magyarország története, 9.); Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Bp., 2010. (História könyvtár: Monográfiák, 27.); A Brodaricsra vonatkozó irodalmat ld. részletesen Kasza Péter dolgozatában e cikk után.

egyszer váltott pártot, 1527 tavaszától 1539. évi haláláig János király megingathatatlan híve maradt. Vele ellentétben ez a magyar politikai elit sok tagjára egyáltalán nem volt jellemző. A szerémi, pécsi, majd váci püspök Brodarics számos honfitársa ugyanis – a polgárháború változó erőviszonyaihoz igazodva – gyakran mondta fel hűségesküjét. Közéjük tartozott, a Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regényében méltatlanul nagyra értékelt Török Bálint vagy a sárospataki vár reneszánsz Vöröstornyának építője, a művészetpártolásával is kiemelkedő Perényi Péter. Ők egyéni hatalmi és anyagi érdekeiket nem ritkán az ország sorsa elé helyezve az 1526 utáni másfél évtizedben több alkalommal gyarapították a köpönyegforgató politikusok nem kis számú táborát. Noha mind János, mind Ferdinánd király párján akadtak olyanok, akik kezdettől fogva töretlen hűséggel halálukig szolgálták urukat (az előbbinél például Werbőczy István, Czibak Imre, Bodó Ferenc vagy az Ártándy és a Bebek család tagjai; az utóbbinál csesedi Báthory István nádor, Thurzó Elek, Szalaházy Tamás, Gerendi Miklós vagy Macedóniai László), nem csak ők voltak kisebbségben, de még azok is, akik csupán egyszer „gondolták meg” magukat a kettős királyság időszakának mintegy bő tíz esztendeje alatt.

Ezen kevesek egyike volt Brodarics István királyi kancellár, aki a mohácsi csata után először Pozsonyba sietett, és csatlakozott az özvegy királyné, Habsburg Mária udvarához, ám 1527 márciusában mégis úgy döntött, elhagyja a Habsburg-tábor, és Budára megy, hogy Szapolyai Jánoshoz szegődjön. Ezt követően pedig – Habsburg Ferdinánd hatalmának gyors megerősödése, majd kormányzatának fokozatos kiépítése dacára – már sohasem „cserélt urat”, hanem 1539. november közepi haláláig János király megingathatatlan híve maradt. A szerény köznemesi sorból az ország főpapjai és vezető hivatalnokai közé felemelkedett Brodarics tehát a zűrzavaros időszak dacára is csupán egyetlenegyszer váltott pártot.

A főpap-politikus pártváltásának szinte egyedülvalóságát nem csupán az adja, hogy 1527 tavaszán – amikor már hírek érkeztek az osztrák főherceg cseh királlyá koronázásáról és magyarországi háborús terveiről – a két király táborában inkább ellenirányú mozgás volt megfigyelhető, azaz a Habsburg-párti nagyurak szervezőmunkája következtében a kezdetben még népes Szapolyai-tábor egyre fogyatkozott. Sokkal inkább az, hogy eddigi ismereteink szerint Brodarics volt az egyetlen olyan „pártváltó” politikus, aki részletes magyarázatát adta döntésének, és legalább megkísérelte azt érvekkel alátámasztani. Politikustársainak többsége csupán feltételeinek listáját közölte éppen aktuális urával.

A szerémi püspök 1527. március 18-án, a Duna-parti Dévény várából kelt búcsúlevele éppen ezért páratlan értékű, különleges történeti forrás, de Brodaricsra vonatkozó adatai miatt egyben roppant fontos úgynevezett ego-dokumentum is. A királyát elhagyó humanista főpap ugyanis öt sűrűn teleírt oldalon igen részletesen, nagy erudícióval és különös őszinteséggel számolt be uralkodójának távozása okairól.

Mindezek után rögtön adódik a legfontosabb kérdés: mi készítette Brodarics Istvánt 1527 márciusában a pártváltásra? Ha végigolvassuk a nagy retorikai felkészültséggel és nem kevés pátozzal megírt levelet – lásd Kasza Péter e számbeli írásának Függelékében –, a szerémi püspök által felsorolt indok

kok röviden a következőképpen foglalhatók össze: Brodarics részben elvi, részben személyes (gyakorlati) okok miatt döntött úgy, hogy elpártol Ferdinándtól. Elvi kifogása volt Habsburg Ferdinánd módszerei ellen: korábban ugyanis abban bízott, hogy a főherceg képes lesz trónigényét békés eszközökkel, az ország nagyobbik részének támogatását élvezve érvényesíteni. Mivel azonban ez Ferdinánd késlekedése miatt nem sikerült, most fegyverrel akar törni Magyarországra és így egyúttal annak már törvényesen megkoronázott királyára – ehhez a lépéshez pedig Brodarics nem volt hajlandó a nevét adni.

Az ország békéjének veszélybe kerülése miatt aggódó főpapnak az osztrák főherceg késlekedésében igaza volt. Ferdinánd ugyanis – Mária királyné és legelfogadottabb magyar hívei gyakori szorgalmazása ellenére – mind a maga személyében, mind csapataival csupán 1527 augusztusában érkezett először Magyarországra. Ez kétségkívül jelentősen megnehezítette magyarországi uralmának kiépítését, hiszen addigra Szapolyai már komoly lépéselőnyben volt. Rögtön hozzáteendő ugyanakkor az is, hogy mind Brodarics és magyar politikustársai, mind az utókor történészei gyakran túlértékelték Ferdinánd lehetőségeit. 1526 őszén ugyanis (sőt valójában még a következő esztendőkből is) az osztrák főherceg katonai és anyagi lehetőségei alig voltak jelentősebbek a mohácsi vereség után a magyar trón megszerzésére tüstént készen álló, majd azt sikerrel elnyerő Szapolyainál. Ekkor ugyanis még sem cseh, sem német király nem volt (V. Károly császártól [1519–1556] gyors segítségre csak korlátozottan számíthatott), a magyar korona megszerzéséhez így elsősorban az osztrák rendek katonai és német (főként augsburgi és nürnbergi) kereskedő bankárfamíliák, köztük a Magyarországon is érdekelt Fuggerek anyagi támogatására számíthatott.

Brodarics kétségbe vonta Ferdinánd azon érvelését is, miszerint neki az örökösödési szerződések alapján lett volna jussa a magyar koronára, mivel az csak az országlakosok szabad választása útján nyerhető el. Négy-öt ember választását pedig, ahogy ez Ferdinánd esetében búcsúlevelének állítása szerint Pozsonyban történt, nem tekinti elégséges legitimációnak. Ezen a téren a főpap megnyilatkozásai azonban nem feleltek meg teljességgel a valóságnak. Noha az osztrák főherceg idegen és részben magyar tanácsadói hatására kétségkívül előszeretettel hangoztatta, sőt fogadta el az örökösödési szerződéseket és az öröklési jogot, miként a fentiekben részletesen láthattuk, pozsonyi választása megfelelt a régi szabad királyválasztások hagyományainak, és egyáltalán nem négy-öt ember, hanem az ország legbefolyásosabb és regionálisan is legnagyobb hatalommal (legtöbb várral) rendelkező urainak meghatározó támogatásával zajlott le. Ezt pedig maga az eseményen jelenlévő kancellár is jól tudhatta, így érvelése e pontjaiban már inkább keresett pártot váltó döntésére (ön)igazolást, mint követte vagy fogadta el a valós eseményeket. Ezzel volt magyarázható az is, hogy – mint erre már ugyancsak utaltunk – az új urának kiszemelt Szapolyai megválasztását és megkoronázását annak ellenére is egyhangúnak nevezte, hogy azon az ország kancellárjaként sem ő, sem Báthory nádor, sem Thurzó Elek tárnokmester, sem más befolyásos nagyurak, sem a horvát rendek követői nem vettek részt.

Az elvi indokok mellett Brodarics személyes okai is komoly erővel bírtak döntése meghozatalában – ne feledjük,

a humanista püspök is hús-vér, esendő ember volt. Ezek között kiemelt helyen szerepelt a vele szemben tanúsított egyre erősödő bizalmatlanság, mert észrevette, hogy Mária királyné pozsonyi udvarában fontos döntéseket titkolnak el előle.

Végül talán a legfontosabb személyes érvként azt említette, hogy tudomására jutott, miszerint Szapolyai tervezett országgyűlésén – amely a levél kelte előtti napon, március 17-én valóban meg is nyílt Budán – mint királyi kancellárt hazaáru-lással akarják megvádolni az ország pecsétjével elkövetett állítólagos visszaélések miatt. Ezen – mint más forrásokból tudjuk – alaptalan vádak alól pedig személyesen kívánta tisztázni magát, hogy elkerülje a Szapolyai-pártiak száműzést kimondó határozatát. Tegyük hozzá: ennek megtörténte esetén a János királyhoz való átállásra már kevés esélye lett volna, így a budai eseményekről jól informált kancellár pártváltása gondos előkészítésével – hiszen ezekről a vádakról levele szerint az előző nap (március 17-én) még Mária királynéval és a magyar tanácsosokkal is értekezett – valójában egyfajta megelőző, tovább nehezen halasztható lépéseket is tett.

A különleges búcsúlevélből összességében tehát azt olvashatjuk ki, hogy Brodarics egyrészt erkölcsi és elvi aggályai, valamint az ország megmaradásért érzett aggodalma miatt el-lenezte a Ferdinánd trónigényét biztosítani hivatott Magyarország elleni fegyveres támadást, másrészt a Pozsonyban 1526 ősze óta töltött hónapok alatt fokozatosan kiszorult a Habsburg-párti magyar kormányzat belső köréből. A pozícióvesztés ráadásul egyre komolyabb anyagi következményekkel is járt számára, miközben János-párti ellenfelei fenyegető vád-és rágalomhadjáratot kezdtek ellene. Mivel úgy érezte, Ferdinánd már nem tart igényt kellő mértékben szolgálataira, ezenkívül a pozsonyi udvarban személyes sérelmek is érték, sőt a Habsburg uralkodó ottani gyalogosai még házára is rátörték, nem volt oka vállalni az őt Budáról fenyegető megbélyegzést. Így inkább elhagyta Ferdinánd pártját.

Mindezek megerősítik a szakirodalomban a kortárs vélemények – legyenek azok akár Ferdinánd-, akár Szapolyai-pártiak – alapján Brodarics István becsületességéről megraj-zolt képet. Jóllehet a búcsúlevél állításainak egy része nem vagy nem teljesen tükrözte a valóságot és érthetően öngazo-ló szándékkal született, a Magyarország boldogulása és bé-kéjének megmaradása iránt érzett aggodalmat a humanista főpap esetében kétséggkívül őszintének tarthatjuk. Ám ugyan-erről írt immár János király pártjáról, közel egy hónappal később, április 12-én Budáról kelt levelében Andrzej Krzycki przemysli püspöknek (a neves krakkói püspök és lengyel al-kancellár, Piotr Tomicki [1464–1535] unokaöccsének) is, aki-vel ekkor már több esztendeje baráti kapcsolatban állt: „soha semmi mást nem akartam, mint azt, amiről úgy véltem, hogy hazám javát szolgálja...”² Sőt ezt igazolta későbbi életpályája és kitartó diplomáciai működése is, amely a két király közöt-ti tartós – bár valójában szinte megvalósíthatatlan – béke lét-rehozására irányult.³ Ezzel valójában ugyanúgy a ritka kevés jellemes politikus közé tartozott, mint magával búcsúlevelével.

² Ez és az alább idézett levelek a Brodarics-levelezés Kasza Péter által készü-lő kritikai kiadásából valók, amelyek használatát neki ehelyütt is köszönöm.
³ Erre részletesen ld. Oborni Teréznek a diplomata Brodaricsról írott alábbi tanulmányát.

Amennyiben Brodarics döntésének gyakorlati hátterét kí-vánjuk megérteni, először is le kell szögeznünk, hogy Mo-hács előtt a több királyi titkári poszt egyikének betöltése da-cára sem tartozott tartósan az udvar befolyásosabb, különösen Habsburg Mária királyné vagy Báthory István nádor köré cso-portosuló szűkebb köreihez. 1526. tavaszi királyi kancellári és szerémi püspöki kinevezését a római Szentszék erőteljes nyo-mása tette lehetővé, ahol 1525-ig több esztendőn át magyar kö-vetként tevékenykedett. A csatavesztést követően így inkább bizonyos tehetetlenségi erő, mint sziklaszilárd udvar- vagy Habsburg-hűség vitte Pozsonyba: ő volt a kancellár, az ország közepén azonban időlegesen már a török volt az úr, azaz nem nagyon mehetett másfelé, mint Mária királyné és a Pozsony-ba menekült udvartartás után.

A rendelkezésünkre álló források alapján mégis úgy tű-nik, 1526 decemberéig Brodaricsnak stabil helye volt a Habs-burg-párti magyar táborban. Az októberi hainburgi tanácsko-zásra, az osztrák főherceg és húga (Mária magyar királyné) egyeztetésére ugyan nem hívták meg, amit fájlalt, ugyanak-or hűségnyilatkozatot tett Ferdinánd mellett. Hogy a főher-ceg fontosnak tartotta megnyerni a kancellár Brodaricsot, bi-zonyítják 1526 őszén hozzá írott levelei, valamint az a tény is, hogy a Ferdinánd által híveinek kiállított iratokon előkelő hely-en, közvetlenül Báthory nádor és Szalaházy Tamás veszpré-mi püspök (egyben királynéi kancellár) után említették. Úgy tűnik, ez idő tájt még Mária királyné bizalmát is élvezte, leg-alábbis 1526 novemberében Pozsonyból Lengyelországba írt levele ezt bizonyítja.

Brodarics István 1526 decemberéig tehát bizonyosan Fer-dinánd elkötelezett híve és a Habsburgok trónigényének tá-mogatója volt. Hogy ez esetben tudatos döntésről volt szó, azt jól mutatja, hogy a kancellár annak ellenére sem jelent meg a Szapolyait magyar királlyá választó, novemberi székesféhérvári országgyűlésen, hogy értesült róla: a távolmaradókat az új uralkodó hívei a koronázó diétán hűtlenséggel fogják vá-dolni, sőt vagyonszétessel sújtják. Pedig nemcsak meghívót kapott a gyűlésre, hanem maga írta, hogy az erdélyi vajda kör-nyezetében élő barátai az értésére adták, a trón megszerzésé-re készülő János király tárt karokkal fogadná, és fenntartaná számára korábbi kancellári posztját.

Szapolyai megkoronázása után azonban úgy tűnik, foko-zatosan megváltozott Brodarics véleménye. 1526. november 14-én kelt levelében már megfogalmazódott benne a fenye-gető polgárháború miatt a hazájáért érzett aggodalom, hi-szen a Habsburg királyjelölt pártján álló magyarok táborá-ban nyilvánvalóan érezte, hogy János királlyal szemben ők akár a fegyveres küzdelemre is képesek. 1526. november 14. és 1527. március 18., vagyis az elpártolást bejelentő levél kelte közötti időszakban ugyanakkor konkrét állásfoglalását megle-hetősen nehéz követnünk, hiszen ezekből a hónapokból ez ide-ig egyetlen levelét sem ismerjük. Más források alapján ugyan-akkor megállapítható, hogy részt vett Ferdinánd december közepi pozsonyi királyválasztó gyűlésén, bár – márciusi leve-le alapján – jelenleg kérdéses, hogy akkor miként viszonyult ahhoz. Nagyobb ellenállást azonban feltehetően nem tanúsít-hatott, hiszen Ferdinánd király egy 1527. január 10-én kelt le-velében még köszönetet mondott neki addigi hűséges szolgál-

lataiert; persze ezt tarthatjuk akár udvarias frázisnak is. Ám a szakirodalomban fel-felbukkanó állítás, miszerint Ferdinánd megválasztása után leváltotta volna Brodaricsot a kancellárságból, hogy a megbízhatóbbnak tekintett Szalaházy Tamást nevezze ki a helyére, forrásokkal jelenleg egyáltalán nem igazolható. Sőt, a Habsburg-párti Thurzó Elek tárnokmester 1527. március 22-én Brodarics átállításáról Batthyány Ferenchez írott levele szerint a szerémi püspök pártváltásáig egyértelműen megtartotta kancellári címét, azt Szalaházy csak ezután kapta meg (erre a legkorábbi adat ez ideig 1527 szeptemberéből maradt ránk), noha rivalizálásuk már korábban is kimutatható. Ennek még az sem mond ellent, hogy márciusi búcsúlevelét Brodarics már csupán káplánként és szerémi püspökként jegyezte. Nyilvánvalóan abszurd dolog lett volna ugyanis egy *Ferdinándtól* való elpártolást bejelentő levelet *Ferdinánd* kancellárjaként aláírni.

Mindezektől függetlenül könnyen elképzelhető, sőt valószínűsíthető, hogy Brodarics kancellár ázsiója, ha ő maga formailag meg is őrizte pozícióját, azzal, hogy nem kellő elhivatottsággal támogatta a Magyarország elleni, valójában nehezen elkerülhető fegyveres akciót, sokat eshetett mind Mária királyné, mind bátyja, Ferdinánd szemében. Az 1526 novemberre és az 1527 márciusa közé eső négy hónap forrásszegénysége miatt a Habsburg-párti táborból való eltávolodása folyamatának így csak a végeredményét láthatjuk, ám az, amit Brodarics elhidegülése kapcsán leír, többségében megfelel a máshonnan származó adatainknak. Amíg a kancellár bízott Ferdinánd főherceg békés térnyerésében, nem lehetett mellőle sem ígéretekkel, sem fenyegetésekkel eltántorítani. Azaz a vele szembeni bizalmatlanságot nem a hainburgi tanácskozástól való távoltartása fejezi ki, ahogyan ezt korábban többen gondolták. Ez sokkal inkább a két királyválasztással, illetve a Habsburg uralkodó fegyveres terveivel kapcsolatos karakán véleményének hangoztatása miatt alakulhatott ki. Ahogyan 1527 áprilisában már Budáról írta, megundorodott azoktól a praktikáktól, amelyeket hazája ellen Bécsben és Pozsonyban terveztek, ezért is vonult vissza már az átállítását megelőző hetekben a közeli Dévénybe. A fontos döntésekből tehát ekkor már nemcsak kihagyták, azokban – feltehetően – egyre inkább maga sem akart és tudott részt venni, feladatai egy részét nyilván Szalaházy Tamás királynéi kancellár vette át. A búcsúlevelében említett személyes sérelmei: a pozsonyi házát ért támadás, a megalázóan alacsony, méltóságát semmibe vevő javadalmazás és annak ténye, hogy a közelgő budai országgyűlésen ellene felhozandó vádak végképp elvágják a másik királypártjára vezető esetleges útját, csak az utolsó cseppeket jelentették a pohárban. Így ezekhez meggyőződéses katolikusként már nem volt nehéz hozzáfűznie a protestantizmus terjedését.

Brodarics István tehát 1527. március közepén döntött, és elutazott Budára Szapolyai János királyhoz, hogy neki ajánlja fel szolgálatait. Indulása előtt azonban még megírta elhagyott uralkodójának különleges búcsúlevelét Prágába. Ezzel nemcsak keserű látéletet nyújtott a választott magyar király, Habsburg Ferdinánd országlásának első hónapjairól, és próbált igazolást, illetve öngazolást találni pártváltására, hanem egyúttal az 1526 utáni évtizedek politikatörténetének is az egyik legérdekesebb és legértékesebb dokumentumát vetette papírra.

A királyi kancellár 1527 tavaszi különleges útkeresése természetesen nem maradhatott visszhang nélkül. Arról néhány nappal később, március 22-én Pozsonyból Thurzó Elek tárnokmester – mint már utaltunk rá – már beszámolt Batthyány Ferenchez írott levelében, engedély nélküli és a magyar tanácsosok elől elhallgatott, titkos pártváltásról beszélve. Okait azonban még nem tudta, azaz sem magát a Prágába tartó búcsúlevelet, sem annak tartalmát nem ismerhette. Nemsokára azonban már ellentmondásos hírek terjedhettek. Ezzel tisztában volt maga Brodarics is, hiszen Budáról április közepén lengyel barátainak írt levelében már arról beszélt, hogy tudja, lesznek olyanok, akik elhatározását majd másképp (azaz elsősorban haszonleséssel) magyarázzák. A mindvégig Habsburg-hű, Mária királynét Németalföldre is elkísérő Oláh Miklós, a későbbi neves esztergomi érsek (1553–1568) még évekkel később, 1530 februárjában is valóban a szemére vetette, hogy Brodarics feladta korábbi állhatatosságát, és letért a helyes útról – mint tisztelettel, de elfogultan és keményen szólva írta: „Azelőtt mindenki rendíthetetlennek tartott, s az erkölcsi kiválóság s feddhetetlenség útjáról se fenyegetésekkel, se jutalommal le nem téríthetőnek, most azonban mindenki annyira vádol, annyira megbélyegzi tetteidet, hogy azt hiszem: egy embert sem sikerülne találnom, aki rólad – nagy fájdalommal – ne rosszat mondana vagy gondolna. Jobb lett volna megtartanod feddhetetlen híredet, mintsem valamiféle előny megszerzésének reményében letérülnöd a helyes útról.”

Mindezek ismeretében nem csoda, hogy lelkiismeretével Brodarics is folyton folyvást küzdött, sőt utóbb egy-egy pillanatban olykor meg-meginogni látszott. Erre utal, hogy több levelében – még 1536 elején is – kérte Oláh Miklóst, győzze meg az ekkor már Németalföldön élő Mária királynét, hogy átállása nem az ő személye elleni árulás volt, de az adott helyzetben, 1527 tavaszán nem volt más választása. Ám még ezek a vádak és a rájuk adott reakciók is kiemelik Brodaricsot a kettős királyság időszakának a fentiekben említett köpönyegforgató politikusai közül: nem csak abban volt egyedülálló személyiség, hogy nyíltan bejelentette, vállalta és megindokolta pártváltási szándékát, de jelenleg ő az egyetlen, akiről adatolható, hogy különleges lépése, életét haláláig meghatározó útkeresése – még ha az adott helyzetben morálisan indokolhatónak tartotta is – később is lelkiismeretvizsgálatra készítette.

Bár a két nagyhatalom (a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom) határvidékére került Magyarországon ebből az ördögi körből nem igazán volt békés kiút, Brodarics püspök mégis igyekezett hű maradni elveihez. János király egyik legkiemelkedőbb diplomatájaként is minden erejével azon munkálkodott, hogy a két magyar uralkodó fegyveres küzdelme mielőbb véget érhesen, Magyarország békéje pedig helyreállhasson. Így a mélyen hívő főpap leveleiben oly gyakran emlegetett „jóságos és hatalmas Isten” különös kegye lehetett, hogy Brodarics István 1539 novemberének közepén még azelőtt hunyhatta le örökre szemét, hogy szeretett hazája – egykori fővárosa (Buda) 1541. augusztusi török megszállásával – három részre szakadt, majd hosszú időre a két nagyhatalom folyamatosan pusztuló frontvidékévé vált.

KASZA PÉTER

Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz Szapolyai János királyhoz való csatlakozásáról

Brodarics István (1480?–1539) humanista, diplomata, főpap. Fiatal korában itáliai egyetemeken tanult: Padovában, ahol 1506-ban kánonjogi doktorátust szerzett, Giovanni Calphurnio, Bolognában pedig a neves humanista, Filippo Beroaldo tanítványa volt. Itáliai tartózkodása alatt Velencében megkísérelte Aldus Manutiusnál kinyomtatni Janus Pannonius verseinek egy részét. Hazatérését követően előbb Bakócz Tamás, majd Szatmári György pécsi püspök szolgálatába lépett, mígnem 1522-ben II. Lajos király Rómába küldte a pécsi préposttá emelt Brodaricsot, ahol 1525-ig tevékenykedett magyar követként. 1526 tavaszán a pápai udvar támogatásával elnyerte a szerémi püspökséget és a kancellári címet. Kancellárként együtt vonult II. Lajossal a mohácsi síkra. Válaszként a csatavesztés, de főleg Lajos király halála miatt a magyarokat árulással vádoló bécsi humanista, Johannes Cuspinianus röpiratára 1527 tavaszán *Historia verissima* címen megírta a mohácsi csata történetét, amely napjainkig az ütközet egyik legfontosabb forrása.¹

Brodarics a Lajos király halálát követő trónküzdelmek idején előbb az osztrák főherceg, Habsburg Ferdinánd mellé állt, látva azonban, hogy I. Ferdinánd király (1526–1564) kész trónigényét a Szapolyai I. János (1526–1540) ellen Magyarországon indítandó háború árán is biztosítani, 1527 már-

ciusában szakított a Habsburg-táborral, és János királyhoz csatlakozott, akit élete hátralévő tizenkét évében töretlen hűséggel szolgált. Szapolyai diplomatájaként elsődleges célja az országot sújtó pusztító polgárháborút lezáró béke megteremtése volt. Ennek érdekében V. Károly német-római császárral (1519–1556) is tárgyalt Nápolyban, és tevékeny szerepe volt az 1538. évi váradi béke előkészítésében. 1539-ben tagja volt annak a küldöttségnek, amely feleségül kérte Szapolyai számára Jagelló Izabella lengyel hercegnőt. Diplomáciai szolgálatait János király 1532-ben a pécsi, majd 1537-ben a váci püspökséggel jutalmazta.

Brodarics diplomáciai tevékenysége mellett kiváló kapcsolatokat ápolt korának több neves tudósával és humanistájával. Váltott leveleket Erasmusszal, olasz nyelven levelezett a történetíró Paolo Giovióval, szoros barátság fűzte Oláh Miklós-hoz, Piotr Tomickihoz és Andrzej Krzyczkihez. Számos jeles költő, így Caspar Ursinus Velius vagy Silesius Logus ajánlotta neki költeményeit. Ránk maradt nagy számú levelei méltán emelik jelentős humanista levéltíróink sorába. A kérdés csak az, vajon Brodarics irodalmi tevékenysége részeként kell-e kezelnünk ezeket a leveleket, avagy másképp fogalmazva humanista levelekkel vagy inkább „csak” egy humanista levelel állunk-e szemben.

A kérdésfeltevés jogosságát igazolni látszik, hogy a magyarországi humanista levelezési gyakorlat két évszázadát áttekintő alapvető kiadványban, a *Magyar humanisták levelei* című kötetben a szerkesztő (V. Kovács Sándor) önálló fejezetet szentel ugyan Brodaricsnak, hangsúlyozva ezzel a fontosságát, a kötet előszavában ugyanakkor megállapítja, hogy a hagyományos humanista levéltírói gyakorlat kevésbé jellemző Brodarics stílusára. Ennek nyomán pedig a korábbi levelezési gyakorlathoz képest bizonyos törésről, fordulatról beszél Brodarics levelei kapcsán.

A humanista főpap stílusának különbözőségét, lényegi szikárságát V. Kovács Sándor európai szinten a lutheri reformáció szellemi térhódításával magyarázta. Luther ugyanis az *Asztali beszélgetésekben* (németül *Tischreden*) pálcát tört a cikornyás, retorikusan fecsegő humanista levél fölött, a puritán, a tényközlésre és az információ továbbítására szánt levelet állítva ideálul és ellenpéldaként. V. Kovács véleménye szerint ez a lutheri célszerűségi elv hatja át Brodarics leveleit is. Arra az óha-

¹ Az alábbi összefoglalót elsősorban saját kutatásaim alapján írtam, ezekben megtalálható a korábbi irodalom és a források is: *Kasza Péter: A szó elszáll. Az írás megmarad? Brodarics István levéltírói tevékenységéről.* In: Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica, Tomus XIV. – Fasciculus 2. Miskolc, 2009. 193–217.; *Kasza Péter: Egy karrier hajnala. Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családi viszonyainak kérdéséhez. Századok*, 142 (2008) 5. sz. 1187–1208.; *Kasza Péter: Egy magyar diplomata lengyel szolgálatban. Újabb források Brodarics István római követi működéséhez. Irodalomtörténeti Közlemények*, 113 (2009) 593–605.; *Kasza Péter: Megjegyzések Brodarics István életrajzához és irodalmi tevékenységéhez. Pécsi Szemle: Várostörténeti folyóirat*, 13 (2010) 1. sz. 24–29.; *Kasza Péter: Nádasdy Tamás és Brodarics István levelezése.* In: Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés. Sárvár, 1998. szeptember 10–11. (Szerk. Söptei István.) Sárvár, 1999. (Nádasdy Ferenc Múzeum kiadványai 3.) 55–65.; *Kasza, Péter: Ein Humanist am Scheideweg: Stephan Brodarics am Hof der Königin Maria.* In: Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin. (Hrsg. Martina Fuchs–Orsolya Réthelyi unter Mitarbeit von Katrin Sippel.) Münster. Aschendorff, 2007. (Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 8.) 73–89.; *Kasza, Péter: Remarks to the Biography of Istvan Brodarics. Podravina: Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 9 (2010) broj 18. 17–22.

tatlanul felmerülő kérdésre pedig, miként került Luther hatása alá egy magyarországi katolikus főpap, a választ Brodarics erősen protestáns színezetű kapcsolataiban vélte megtalálni. Egyrészt abban a Nádasdy Tamásban, akit Brodarics egyik legfontosabb levelezőpartnerének tekint, és aki közismerten a magyarországi protestánsizmus egyik első támogatói közé tartozott; másrészt a krakkói humanista kör hatásában, amely erasmista központ volt, és amely a híres Rotterdami Erasmus (1466–1536) vallási toleranciája, racionalizmusa miatt egyfajta „előszobája” lett volna a protestánsizmusnak.

Habár a Brodarics leveleinek stílusát illető fenti megállapításokkal egyetérthetünk, az utóbbi területre vonatkozó indoklást cáfolnunk szükséges. Az Erasmus által befolyásolt, kvázi „protoprotestáns” krakkói központ hatását nyugodtan kizárhatjuk azzal, hogy például a már említett Oláh Miklós stílusában nem érződik ez a protestáns célszerűségi elv, pedig ő nem közvetve érintkezett Erasmusszal, hanem egyenesen rendszeres levelezésben állt vele. Így Brodarics esetében is kizárhatjuk, hogy levélírói gyakorlatának sajátosságai mögött Erasmus vagy valamely erasmista kör hatása keresendő.

Nádasdy Tamás meghatározó hatását emlegetni szintén furcsának tűnik, hiszen esetében egy Brodaricsnál csaknem húsz évvel fiatalabb férfiról volt szó, akit ráadásul Brodarics szinte a fiának tekintett. Aligha valószínűsíthető tehát, hogy a huszonegynéhány éves Nádasdy befolyásolhatta volna az 1520–1530-as években már javakorabeli politikus-főpap, a volt kancellár és a képzett humanista levélírói stílusát. Luther *Asztali beszélgetések* című művéről pedig érdemes megjegyezni, hogy az abban rögzített stílárius elvek egyébként sem nagyon juthattak Brodarics tudomására, mivel a német nyelvű munka első kiadását csak 1566-ban jelentette meg Johannes Aurifaber, azaz húsz évvel Luther és huszonhét évvel Brodarics halála után.

Ha tehát a Brodarics leveleinek sajátosságaként elfogadott szikár tényszerűséget akarjuk megmagyarázni (ez alól Ferdinándhoz írott búcsúlevele mindenképpen az ékes kivételek közé sorolható), alighanem máshol kell keresnünk az okokat. Véleményünk szerint a levelek jellegének sajátos voltát három tényezőre vezethetjük vissza: egyrészt Brodarics életkörülményeire, másrészt az élete során betöltött pozíciókra, végül a leveleskönyv hiányára és leveleinek ebből következő hagyományozódására.

Elég egy gyors pillantást vetnünk Brodarics életrajzára, és világossá válik, hogy Jagelló-uralkodóink utolsó királyi kancellárjának esetében egy meglehetősen hányatott sorsú humanistával van dolgunk. Brodarics 1480 körül született és életének első negyven éve a Jagellók uralmának – természetesen elsősorban a Mohács utáni időszakhoz viszonyítva – „aranykori” nyugalmában telt. A problémát sajnos az jelenti, hogy ezekből az évekből Brodaricstól alig néhány levél maradt ránk, és mire ő 1522-ben kilépett a viszonylagos ismeretlenségből, és levelei is szaporodni kezdtek, életének békésebb periódusa is véget ért. Az 1522 és 1539 közé eső tizenhét esztendő alatt ugyanis Brodarics alig néhány hónapot töltött egy helyben: hol diplomáciai megbízatásai szólították egyik helyről a másikra, hol a hadi helyzet miatt kellett menekülnie, vagy éppen követnie urának, Szapolyainak gyakran költözködő udvarát.

Ez az életpálya tehát még a kor viszonyai között is rendkívülinek számít. A szintén sokat utazó, véglegesen megtelepedni sehol nem tudó vagy akaró Erasmus például 1522-től 1529-ig hét évet töltött Baselben, mialatt számos korábbi művét kiigazította, újrafogalmazta, és kinyomatta Johannes Frobenius (1460?–1527) ottani nyomdájában. Oláh Miklós lényegében száműzetésbe vonult, amikor elkísérte az özvegy Mária királynét Németalföldre, de 1531 és 1542 között ilyenformán a pezsgő szellemi életéről nevezetes brüsszeli udvarban élt, és lehetősége nyílt megismerkednie kora számos vezető tudósával és művészeivel. Jellemző, hogy Oláh leveleskönyve – amely az első fennmaradt magyarországi leveleskönyv a 15. század második felében élt Vitéz János püspöké óta – az 1527 és 1538 közti évtized leveleit tartalmazza, tehát éppen azon időszakét, amelyet *nem* a nyughatatlan, hadszíntérré vált Magyarországon töltött. Brodarics esetében viszont nem számolhatunk ilyen nyugalmi periódussal, ez részben bizonyosan komoly akadálya volt annak, hogy alkalma legyen irodalmi kapcsolatok hatékonyabb ápolására és ennek megfelelő tematikájú levelek írására.

A hányatott életútnál is fontosabbak azonban azok a pozíciók, amelyeket Brodarics élete folyamán betöltött. Az 1522 előtti időszakot ebből a szempontból lényegében figyelmen kívül hagyhatjuk, mivel a korszakból összesen csupán hét levelet ismerünk. 1522 után Brodarics előbb kisebb megszakítással egészen 1525 őszéig római magyar követ volt, majd 1526-ban királyi kancellár lett, 1527. tavaszi – Pálffy Géza tanulmányában részletesen tárgyalt – pártváltását követően pedig Szapolyai János király vezető diplomatája, aki jószerevével állandóan úton volt: tárgyalt Itáliában, Párizsban, Krakkóban, Bécsben és a legkülönbözőbb magyarországi helyszíneken. Brodarics tehát – noha padovai és bolognai tanulmányai során elsőrangú humanista képzettséget szerzett – életének java részében sokkal inkább diplomataként és udvari hivatalnokként tevékenykedett, mintsem az irodalomnak és a művészeteknek hódoló tudós humanistaként. Őrá is találóak lehetnének Erasmusnak magyarországi barátja, az erdélyi származású, ugyancsak Itáliában tanult és diplomataként is szolgált Jacobus Piso (1478 előtt – 1527) halálakor írt sorai: „előbb az udvar, később a sorcsapások, végül a halál fosztott meg bennünket tőle” (latin eredetiben: „primum aula, deinde calamitas, nuper etiam mors hominem nobis abripuit”). Nem meglepő tehát, ha egy királyi titkár, követ, majd kancellár, utóbb gyakorlott diplomata ránk maradt levelei nem vagy csak olykor csillogtatnak irodalmi erényeket, mivel azok legnagyobb része nem a *bonae litterae*-vel foglalkozó tudós humanista, hanem az események sűrűjében forgolódo hivatalnok, diplomata és államférfi kézjegyét viseli magán.

Brodarics levelei így egyfelől szükségképpen tényszerűek, hiszen mint követnek vagy diplomatának legfőbb feladata a tájékoztatás volt, másfelől érthető okokból homályosak. A diplomáciai levél kényes műfaj, különösen, ha ellenséges területeken kell átjuttatni. Könnyen rossz kezekbe kerülhet, nem mindig érdemes ezért minden fontos információt papírra vetni. A levelek sokszor valójában csak hitelesítik azt a személyt, aki viszi őket, és aki a valódi információt szolgáltatja, vagy szóban kifejtve átadja, ami így természetesen elveszik

számunkra. Brodaricsnál tehát bizonyos értelemben fordított helyzetet teremt az a humanista levélírást befolyásoló tényező, hogy a levelet nemcsak az olvassa/olvashatja el, akinek ténylegesen címezték, hanem másolatban terjedve vagy nyomtatásban megjelentetve adott esetben szélesebb olvasóközönséget is megcéloz. Ami Erasmus számára kívánatos cél volt, az Brodarics számára kerülendő kockázatot jelentett. Az utóbbi levelei sokszor nem azért homályosak, mert eszébe sem jut, hogy a címzetten kívül, aki egyébként is tisztában van az utalások és célzások jelentésével és értelmével, más is olvasná a leveleit, hanem éppen azért, mert olykor kifejezetten tart ettől. Mi sem jellemzőbb a titoktartás fontosságára, mint hogy több olyan levele is akad, ahol néhány sort titkosírással írt.

A harmadik indok a leveleskönyv hiánya. Valójában nem tudjuk, volt-e Brodaricsnak olyan szándéka, hogy levelezését összegyűjtse és kiadassa. Erre utaló nyom mindenestre nem áll rendelkezésre. Ha volt is ilyen elképzelése, a fentebb vázolt körülmények mindenképp bőven elegendőek voltak ahhoz, hogy megghiúsítsák azt. Az sem zárható ki ugyanakkor, hogy Brodaricsnak esze ágában sem volt leveleskönyvet összeállítani. Mivel levelezése többnyire konkrét ügyekben írott, aktuálpolitikától terhes témákat érintett, vagyis amikor írt, nem irodalmi ambíciók vezették a tollát. Miért kellett volna megjelentetnie ezeket a leveleket?

A leveleskönyv hiánya ugyanakkor nem csak a fennmaradt levelek számát befolyásolja. Brodaricstól jelen ismereteink szerint 243 levéllel rendelkezünk, a kiváló főpap azonban élete folyamán ennek a mennyiségnek bizonyosan a többszörösét írta meg. De mivel ő maga nem fordított gondot levelei összegyűjtésére (vagy ha mégis, arról jelenleg nem tudunk), azok többnyire magánlevéltárakban (például a Nádasdy családban) vagy külföldi archívumokban (Krakkó, Bécs, Róma) maradtak meg, ahová Brodarics zömmel diplomáciai okokból írt. Ezek az uralkodói, fejedelmi és intézményi levéltárak pedig kimondottan olyan leveleket őriznek, amelyeket Brodarics – ha úgy tetszik – munkájából fakadóan írt, így köztük a magánlevél természetesen jóval ritkább. Ez pedig óvatosságra kell, hogy intsen bennünket, amikor a Brodarics-levelek jellegéről általános állításokat akarunk megfogalmazni. A leveleskönyv hiánya miatt ugyanis, vagyis mivel jóval több hivatalos, mint magánlevélét ismerjük, nem lehet valós, torzításoktól mentes képet kapni Brodarics levélírói kvalitásairól. Mivel nem ő maga választotta ki megmaradásra szánt leveleit, korántsem biztos, hogy valóban nem az irodalmilag értékesebb levelek veszttek el – miként ezt a részben még frissen előkerült, 1527. márciusi búcsúlevelének példája is jelzi.

Tudomásul kell tehát vennünk, hogy létezett egykor egy olyan jelentős Brodarics-levelezéseggyűjtés, amely nem maradt ránk. Hogy az elveszett levelek miatti veszteség és ennek torzító hatása óriási, azt jól mutatják azok a levelek, amelyeket kutatásaink során az utóbbi években találtunk részben olasz és lengyel gyűjteményekben, de főképpen a bécsi ügynevezett Házi, Udvari és Állami Levéltár (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv*) állományában. A korábban ismert levelek alapján úgy tűnt, hogy Brodarics legfontosabb levelezőpartnerei Piotr Tomicki krakkói püspök és lengyel alkancellár, a magyar Nádasdy Tamás, I. Zsigmond lengyel király és VII. Kelemen

pápa voltak. Közel két tucatra volt ugyan tehető azon személyek száma, akikhez Brodarics ránk maradt levelei szólnak, ám csupán az említett négy címzetthez íródott tíznél több levél. A többiek egy, szerencsés esetben két-három levéllel szerepeltek a listán.

Ehhez képest az újabban előkerült dokumentumok tükrében jelentősen kibővíthető Brodarics levelezésének dimenziója: mind a címzettek számát, mind a hozzájuk írt levelek gyakoriságát tekintve. Brodarics figyelemre méltó kapcsolati hálóját érdemes csupán a koronás főekkel érzékeltetni: I. Zsigmond lengyel király, V. Károly császár, I. Ferdinánd magyar-cseh, VIII. Henrik angol és I. Ferenc francia király, valamint két pápa, a már említett VII. Kelemen és III. Pál. Lényegében tehát kapcsolatban állt a korabeli Európa valamennyi számottevő uralkodójával.

A humanista püspök levelezése a fentebb említett három ok miatt alapvetően diplomáciai jellegű leveleket tartalmaz. Ezek azonban, noha témájukat tekintve kétségtelenül nem irodalmi és művészeti kérdéseket taglalnak, és lényegesen ritkábbak bennük az antik auktoroktól származó idézetek, mégsem nélkülöznek bizonyos alapvető humanista erényeket: elsősorban rendkívül választékos, gördülékeny latinsággal íródtak, retorikai kimunkáltságuk pedig vitathatatlan. Brodarics mestere volt a szónak, ha kellett, körmönfont eleganciával bőkölt, sőt hízelgett, és ha úgy alakult, érvelése alátámasztására könyved magabiztossággal alkalmazott antik auktorokat. Egyértelmű tehát, hogy levelei alapján is méltán sorolják a magyarországi humanizmus legnagyobb alakjai közé.

FÜGGELÉK

A levél latin szövege

Dévény, 1527. március 18. – *Brodarics István szerémi püspök búcsúlevele I. Ferdinánd királyhoz Szapolyai János királyhoz való csatlakozásáról.*

Eredeti, papíron, utolsó lapon pecséttel. Magyar Országos Levéltár, 1526 utáni gyűjtemény, Kisebb családi fondtörédek (R 319), No. 2443.

Sacra Regia Maiestas et Domine Domine mihi Clementissime. Post servitutis meae in gratiam Vestrae Maiestatis humillimam commendationem.

Exstincto in proxima infelici ac luctuosissima clade serenissimo domino rege Ludovico divae memoriae, domino meo gratiosissimo, fratre et cognato² Vestrae Maiestatis, cum regnum Hungariae in extremas angustias adductum rege careret, qui apud Maiestatem Reginalem,³ sororem item Vestrae Maiestatis, dominam meam clementissimam eramus, neminem ex Christianis principibus praeser-

² Jagelló II. Lajos magyar és cseh király (1516–1526), Habsburg Ferdinánd sógora 1526. augusztus 29-én esett el a mohácsi csatában.

³ Habsburg, másként Magyarországi Mária (1505–1558) magyar királyné, Ferdinánd osztrák főherceg és magyar király (1526–1564) testvére, II. Lajos király özvegye.

tim vicinioribus⁴ existimantes patriae nostrae utiliore commodioreque, quam Vestram Maiestatem, animum adieceramus ad eam in regem Hungariae creandum sperantes id, quod nobis certo persuadebatur, magnam regni partem et praecipuum quemque, quos non sine causa nominare supersedeo, in Vestrae Maiestatis partes declinatuum.

Ego vero et ista sum secutus et ius etiam successionis,⁵ quod Vestra Maiestas sibi ad regnum Hungariae competere dicebat, quod quamvis ita esset, et nihil dubitandum mihi de huiusmodi iure censerem, praesertim Vestra Maiestate id constantissime assecurante. Abhorrens tamen a maioribus patriae ruinis, quam in quas paulo ante per Turcos fuerat redacta, semper ab initio tam coram Vestra Maiestate, quam coram Maiestate Reginali et dominis consiliariis utriusque ordinis et utriusque nationis palam sum protestatus me non solum nullis belli tractatibus interesse velle, sed nullarum etiam dissensionum, quae ad patriae meae ruinam tenderent, velle esse participem, nihil penitus facturum, quod quocumque modo contra patriam vel in eius oppressionem redundare posset. Quae facerem, ea non ob Maiestatem Vestram, cui tamen libenter servirem, sed ob patriam tantum facerem.

Volui propterea in omnibus, quae mihi viderentur vel facienda vel non facienda, liberum mihi esse iudicium. Cuius rei tam Maiestates Vestrae, quam domini consiliiarii et chirographum etiam Vestrae Maiestatis est mihi locupletissimo testimonio. Cupidissimus eram, ut Vestra Maiestas rex Hungariae fieret, sed ita, si id non vi et armis, sed populorum consensu ac voluntate fieret, non aliter. Neque unquam potui ullis amicorum hortatibus ab hac sententia deduci. Istae fuerunt meae semper ab initio protestationes, istae exceptiones, iste omnium mearum actionum et consiliorum scopus. Nihilque dubito, quin si consilia nostra et aliquorum ab initio valuissent, si in tempore ea, quae nobis ultro offerebantur, fuissent occupata, quin Vestra Maiestas sine ulla gutta sanguinis, sine ulla libertatis Hungariae laesione, volentibus et consentientibus omnibus voti compos fuisset facta. Sed quae mea culpa, Serenissime Princeps, si omnia ea, quae et debebant et facile poterant fieri, ommissa fuerunt.

Si arcem Budensem, Strigoniensem, Visegradensem cum regni corona, Albam, Iaurinum, postremo illa etiam, quae nobis in manibus erant, Tatam et Comaron tam facile amisimus, si quod tunc sine ullo sanguine adipisci poteramus, nunc per mille mortes, per tantam Christiani sanguinis, quod et litterae Vestrae Maiestatis ad regnicolas Hungariae proxime datae manifeste declarant,⁶ effusionem,

⁴ A szomszédos uralkodók közül egyedül Jagelló I. Zsigmond lengyel király (1506–1548), II. Lajos nagybátyja jöhetett volna számításba trónkövetelőként.

⁵ Habsburg Ferdinánd főherceg trónigényének alapját elsősorban az 1515-ben, Bécsben kötött Habsburg–Jagelló házassági szerződés képezte, amelynek értelmében ha II. Lajos fiú utód nélkül hal meg, sógora (Lajos testvéreinek, Jagelló Annának a férje), Ferdinánd örökli a magyar és a cseh trónt (ld. *Hermann Zsuzsanna*: Az 1515. évi Habsburg–Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez. Bp., 1961. [Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 21.] és újabban *Spekner Enikő*: Die Geschichte der habsburgisch-jagiellonischen Heiratsverträge im Spiegel der Quellen. In: Maria von Ungarn [1505–1558]. Eine Renaissancefürstin. (Hg. Fuchs, Martina–Réthelyi, Orsolya–Sippel, Katrin.) Münster, 2007. [Geschichte in der Epoche Karls V., Bd. 8.] 25–46.). Ez a szerződés viszont ellentétben állt a magyar rendek által képviselt szabad királyválasztási joggal.

⁶ Jelenleg sajnos pontosan nem tudjuk, Ferdinánd melyik leveléről (proklamációjáról) van szó, 1526 szeptemberétől ugyanis főként testvére, Habsburg Mária révén állandó kapcsolatban és levelezésben állt az őt támogató és

per tantam huius miserae patriae destructionem et eius libertatis oppressionem quaerendum restat.

Equidem, dum tempus erat, fui diligentissimus in hoc genere Vestrae Maiestatis servitor, ne minimo quidem obolo a Vestra Maiestate vel a sua inclita sorore usque ad hanc horam accepto. Sed ubi vidi rem ad caedem et sanguinem, ad patriae meae ruinam et oppressionem tendere, vela contraxi, et non solum ab omnibus consiliis immunis esse volui, sed etiam procul ab eo loco, ubi talia tractarentur, praesertim postquam cognovi contractus illos, qui inter Hungariam et Austriam olim facti fuerunt adhuc in divis Maximiliano imperatore⁷ et Philippo rege⁸ felicitis recordationis, exspirasse.⁹

De electione vero Posonii¹⁰ facta quid senserim, dixi tam Vestrae Maiestati quam Maiestati Reginali et dominis consiliariis aperte. Ad quam quam invitatus ac nolens ex Vienna venirem, Vestra Maiestas et Thomas Nadasdinus¹¹ est mihi testis. Nunc vero, cum eo magis videam, eo rem esse deductam, ut non, nisi armis et multo Christiano sanguine possit inter Vestram Maiestatem et dominum vayvodam, electum et coronatum regem,¹² in quem Hungaria cum provinciis sibi subiectis unanimiter consensit, decerni.

Veniam mihi Vestra Maiestas, oro supplex, dabit, si id, quod semper ab initio dixi, nullius patriae oppressionis, nullius Christiani sanguinis fundendi particeps esse voluero, et si in gremium matris, quae me genuit, quae aluit, quae fovit, quae non parvis commodis et honoribus affectit, non ingratus filius confugero, et eius quietem, tranquillitatem, ius et libertatem rebus omnibus anteposuro. Quam quidem libertatem in eo potissimum consistere video, ut rege sine herede et eo masculino extincto, liberum sit ei, quemcunque velit, principem eligere. Neque credo Vestra Maiestas ob hoc mihi succensebit, quando et meas exceptiones in animum revocaverit, et diligenter haec omnia secum consideraverit, quin potius spero factum meum probaturam, cui supplico humillime, ne haec in aliam, quam in quam a me fiunt, partem accipiat. Non sequor in hoc, ita me Christus Dominus iuvet et salvum faciat, aliud, nisi patriae commodum

uralkodónak hívó magyar rendekkel. Vö. *Jászay Pál*: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. I. Pest, 1846.

⁷ I. Miksa német-római császár (1493–1519).

⁸ Szép Fülöp (1478–1506), I. Miksa császár fia, I. Ferdinánd magyar király és V. Károly császár édesapja.

⁹ Brodarics minden bizonnyal az 1491. november 7-én, II. Ulászló magyar–cseh király és Miksa német király közti háborút lezáró pozsonyi békeszerződésre céloz, amelyet Ulászló és III. Frigyes német-római császár (1444–1493) kötöttek. Ennek értelmében Magyarország Ulászló birtokában maradt, ám a felek megállapodtak abban, hogy amennyiben Ulászló fiú örökös nélkül halna meg, a magyar és a cseh trón a német király Miksára vagy törvényes örököseire száll (ld. újabban *Neumann Tibor*: Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete [1490–1492]. *Századok*, 144 [2010] 335–372.). A szerződés II. Lajos megszületésével valójában érvényét veszítette, így Ferdinánd főherceg trónöröklési jogát elsősorban a már említett 1515. évi újabb Habsburg–Jagelló-egyezményre alapozta.

¹⁰ Ferdinánd osztrák főherceget az új kutatások tanúsága szerint a magyar politikai elit egy igen meghatározó és befolyásos csoportja választotta 1526. december 16-án, a pozsonyi ferences kolostorban magyar királlyá. *Tóth Norbert, C.*: Ecsedi Bátori István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve. Adalékok Magyarország 1526 végi politikatörténetéhez. *Levéltári Közlemények*, 80 (2009) 173–174. és *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2010. 55–56. (História könyvtár: Monográfiák, 27.)

¹¹ Nádasdy Tamás (1498–1562), II. Lajos korábbi királyi titkára 1526 szeptemberétől a Habsburg-párt egyik legagilisabb képviselője volt.

¹² Szapolyai János erdélyi vajdát (1510–1526) 1526. november 10-én választották meg, majd 11-én koronázták Székesfehérvárott magyar uralkodóvá.

ac libertatem et id, quod video esse iustum et aequum, a quo recedere, praesertim in re adeo gravi et patriae libertatem concernente nullo modo possum.

Acciderunt quidam his superioribus diebus nonnulla, quae mihi difficillima certe fuere toleratu, et quae potuissent quemvis facile a servitiis Vestrae Maiestatis reddere alienum. Nam et tractatus secretiores quandoque me Posonii existente a me tanquam a persona suspecta vidi esse celatos. Quam sit autem difficile ei servire, cui te noveris esse suspectum, immo quam ab homine ingenuo alienum, nemo est, qui ignoret. Et praeterea pensio sive intertentio ita est mihi a dominis Vestrae Maiestatis oratoribus oblata, ut vel ex eo facile intellexerim Vestrae Maiestatis a me alienationem. Nam post menses sex,¹³ quibus fui apud Maiestatem Reginalem in Vestrae potissimum Maiestatis obsequiis, offerebantur mihi (quod me pudet scribere), florenos quinquaginta ea lege, ut alios quinquaginta ad aliud temporis fortasse semestre spatium exspectarem, cum tamen ego non ignorem, Serenissime Princeps, quid fuerit datum et quid assidue detur aliis, quibus nihilo est inferior mea conditio, quid fuerit a Vestra Maiestate suas partes sequentibus promissum.

Praecesserat illud quoque, quod pedites Vestrae Maiestatis, quos Posonii habet, ne verbo quidem a me vel aliquo meorum unquam lacessiti, nocte intempesta tam me quam meis fere omnibus inprimis somnum resolutis hospitium meum armis et pixidibus aggressi, si fores domus effringere potuissent, procul dubio me simul cum fratre¹⁴ ac meis omnibus crudelissime interemissent, uno tamen ex servitoribus per eum, qui nescio qua de causa clam fuerat domum paulo ante ingressus, haud levi vulnere affecto. Super quo toties conquestus, toties supplicans, toties iudicium implorans nunquam merui exaudiri.

Accessit postea infamia libellis Iohannis Cuspiniani¹⁵ nationi nostrae inflictis, ubi desertores et proditores vocamur, soboles scelerata nec terra nec aere ferenda, et principes Christiani ad nos funditus e rerum natura tollendos atque exterminandos concitantur et advocantur.

Accesserunt alia etiam pleraque, ut Luteranismi etiam labem foedissimam taceam, a quo Hungariae vehementissime timeo. Licet norim Vestram Maiestatem esse Christianissimam, non defuerunt, inquam, pleraque alia, quae negare non possum, quin me vehementissime moverint et moveant. Sed tanta fuit in me cupiditas Ves-

trae Maiestati serviendi, quod haec omnia sustinuissem et sustinerem, meque, sicut hactenus feci, amicorum ope in obsequiis Vestrae Maiestatis sustentarem. Sed cum agatur de patria, cui omnia debemus, de eius libertate, quam tueri et usque ad unquam guttam sanguinis defendere tenemur, cogar id facere, cum bona venia Vestrae Maiestatis, quod patriae potius quam quod Vestrae Maiestati video esse conducibile.

Et cum pro certo intelligam in ista proxima dieta¹⁶ me potissimum accusari, qui rege e medio sublato sigillum¹⁷ regni, quod apud me erat, ad Vestram Maiestatem extra regni limites detulerim, atque ibi plura in regni praeiudicium diplomata ac litteras confecerim, cogor, quantum possum, hanc notam diluere, et honorem meum defendere, ac me super his coram tota Hungaria, cuius illud erat praecipuum pignus, expurgare. Haec enim esse falsa et falso in me conficta. Vestra Maiestas est mihi testis, quae veluti iustissimus princeps a me talia nunquam expetivit, immo credo ne cogitavit quidem.

Neque item negligere possum eam notam, quam mihi cum aliis in hoc ipso conventu infligere nituntur, quod et coram Maiestate Reginali ac dominis consiliariis heri aperte dixi hominis prorsus imprudentis et famae suae prodigi esse existimans, pro causa, quam non videat satis firmis fundatis radicibus iustam proscriptionis ac perduellionis notam a patria suscipere.

Supplicaturus semper, dum vivam, Vestrae Maiestati, uti pio, iusto et vero catholico principi, ut in Hungaria quoque adipiscenda non aliud faciat, quam quod in minoribus regnis suae ditioni subiicendis fecit. Bohemia videlicet Slesia, Moravia, ad quae licet ei per regum nostrorum serenissimorum alterius filiam, alterius sororem, inclitam dominam reginam Annam¹⁸ ius competeret apertissimum, ea tamen modestia usa est Vestra Maiestas, ut non prius illarum provinciarum vel titulum sibi usurpaverit, quam non quattuor aut quinque personarum¹⁹ sed communibus omnium populorum votis ac suffragiis in principem eligeretur.²⁰ Non patiatur se illorum sedu-

¹³ Brodaries István 1526. szeptember 5-én érkezett Pozsonyba, Habsburg Mária királyné udvarába, és onnantól egészen 1527. március közepéig a Habsburg-párt híve volt.

¹⁴ Brodaries István testvére, Mátyás.

¹⁵ Oratio protreptica Ioanni Cuspiniani ad Sacri Romani Imperii principes et proceres, ut bellum suscipiant contra Turcum... Viennae Austriae, [1526.] – Johannes Cuspinianus (eredeti nevén Spiesshaymer; Schweinfurt, 1473. december vége – Bécs, 1529. április 19.) humanista, orvos, diplomata. Tanulmányait Lipcsében kezdte 1490-ben. 1492-től Bécsben tanított, majd I. Miksa német-római császártól 1493-ban megkapta a *poeta laureatus* címet. 1500-ban a bécsi egyetem rektorává választották, címét több éven át megtartotta. Konrad Celtis halálát (1508) követően ugyanitt poétikát és retorikát tanított, és a bécsi humanista kör vitathatatlan vezéregyéniségévé nőtte ki magát. 1510-től kezdődően számos alkalommal teljesített diplomáciai feladatokat. Aktívan részt vett a fent említett 1515. évi bécsi királytalálkozó előkészítésében, és ennek érdekében – saját bevallása szerint – 1510 és 1515 között 24 alkalommal járt a budai udvarban. Élete fő műveinek szánt alkotásain, a római konzulok és a római császárok történetén élete végéig dolgozott, de azok csak halála után láttak napvilágot (Caesares. Strassbourg, 1540; Consules. Basel, 1553). Cuspinianus követi szolgálatai idején bejáratos volt Budán Hunyadi Mátyás király (1458–1490) egykori könyvtárába, számos korvinát ő vitt magával Bécsbe, amelyek így elkerülték a török idők pusztulását.

¹⁶ A Szapolyai János király által 1527. március 17-ére, Budára összehívott magyar országgyűlésről van szó.

¹⁷ A pecséttel kapcsolatban vö. Brodaries 1526. novemberi, Andrzej Krzycki przemysli püspöknek és Jan Tarnowski wojnici várnagynak írott levelét (Biblioteka Narodowa, Warsaw; Acta Tomiciana, T. 7. 104 r–v. Ld. Brodaries emlékkönyv, a III/7. alfejezetben az I. szám alatt), amelyben azt állítja, hogy a királyi pecsétet a visszaélések elkerülésére összetörték. Ez szinte biztosan megfelelt a valóságnak, hiszen egyrészt ez volt a korabeli gyakorlat, másrészt az uralkodó halálával pecsétje érvényét veszítette, azaz ez alatt özvegye, Mária királyné vagy Ferdinánd választott magyar király egyébként sem állíthatott volna ki okleveleket.

¹⁸ Jagelló Anna (1503–1547), 1521-től Habsburg I. Ferdinánd felesége, Jagelló II. Ulászló király leánya és II. Lajos nővére volt.

¹⁹ Ez nem felel meg a valóságnak, hiszen a Ferdinándot királlyá választó pozsonyi országgyűlésen ennél jóval több országos világi és egyházi főméltség, valamint magyar és horvát nagyúr, illetve hivatalnok – köztük magával Brodaries Istvánnal – vett részt. Ráadásul országos befolyásuk legalább akkora, sőt ténylegesen számottevően jelentősebb volt, mint a Szapolyait támogató nagyuraké. Ld. *Tóth Norbert, C.*: Ecsedi Bátori István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve. Adalékok Magyarország 1526 végi politikátörténetéhez. *Levéltári Közlemények*, 80 (2009) 173–174.

²⁰ Míg Ferdinánd örökösödési jogát (*Erbrecht*) a cseh rendek nem ismerték el, és 1526. október 23-án a prágai Szent Vitus-templomban választással emelték trónra, addig november–december folyamán a morva, a sziléziai és a lausitzi rendek elutasították a csehek döntését. Nem kívánták ugyanis érvényesnek elfogadni a prágai választást és ezzel a cseh rendek primátusát, így velük szemben elismerték Jagelló Anna és általa férje, Habsburg Ferdinánd örökösödési jogát. Ld. újabban *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2010. 56–57. (Historia könyvtár: Monográfiák, 27.)

ci consiliis, qui ei vel pactis illis et conventionibus antiquis, vel iure geniturae, vel hoc novo electionis genere ius aliquod competere ad Hungariam fortasse affirmant. Veritatem potius amplectatur, quam istorum vanas opiniones.

Cogitet, si reliquias potius miserae nationis, quam nationem de Christiana Republica, de regnis et serenissimis maioribus suis, de se certe optime meritam armis aggressa fuerit, quod erit totius Christianitatis de se iudicium? Quid dicunt illi, qui istas etiam alias infinitas sanguinis Christiani effusiones merito execrantur? Satis iam Christiani sanguinis a Christianis inter Christianos, Christianissime Rex, per tot annos in Italia est fusum et assidue funditur.

Hungaria vero et prioribus annis et maxime anno superiore a Turcis satis calamitatis accepit. Si afflictiae per Turcos addetur afflictio etiam per amicos, o illum vere omnibus regnis et provinciis, quae unquam a condito orbe infelices fuerunt, longe infeliciorem, mihi profecto certum est, quaecunque sors patriam manet, eam cum patria sustinere, quemcunque ei vel hostem vel amicum fortuna dederit.

Maiestati Vestrae hac una re excepta semper rebus in omnibus, ut domino et principi omnium benignissimo libentissimo animo serviturus, memorque perpetuo futurus illius in me gratiae, et si quae mecum de rebus Vestrae Maiestatis sunt communicata, in arcano pectoris semper fidelissime conservaturus.

Quae et ipsa, supplico, recordari velit me ut Vestrae Maiestati ac per eam patriae prodesse et servire possem, multa commoda, quae mihi in patria, si Vestram Maiestatem secutus non fuisset, obvenire poterant, et inter alia amplissimum magistratum neglexisse, atque illud etiam esse passum, ut is magistratus,²¹ qui nunquam ex ordine ecclesiastico exierat, per meam, ut intelligo, absentiam ad manus secularium deveniret.

Supplico Vestrae Maiestati humillime, dignetur me ob causas supradictas non solum excusatum, sed etiam in gratia sua habere, cui nihil in vita molestius accidisse certo sibi persuadeat, quam quod non possim salva conscientia, salva libertate patriae, salva vero honestate ea obsequia praestare Vestrae Maiestati, quae a me fortasse desideraret. Sed Deo magis et patriae scio esse oboediendum, quam cuiquam mortalium.

Vestram Maiestatem Deus Optimus Maximus semper sanam ac felicissimam conservet. In cuius gratiam servitum meam humillime commendo.

Ex Deven, XVIII. Martii 1527.

Eiusdem Vestrae Maiestatis Sacratissimae

humillimus servulus et capellanus
Stephanus Brodericus episcopus
Syrmiensis

[Kívül a címzés:] Ad manus Sacrae Regiae Maiestatis, domini mei gratiosissimi, Pragae.

[Ugyanitt közel egykorú kézírással:] Excusatio Broderici, episcopi Sirmiensis alienationis suae a rege Ferdinando. In qua indicit etiam ius electionis regni in regem liberum esse.

²¹ János király a Ferdinánd pártján álló Brodarics helyére 1526 novemberében Werbőczy Istvánt nevezte ki kancellárjává, aki tisztét – Brodarics 1527. tavaszi átállása után is – egészen az uralkodó 1540. júliusi haláláig betöltötte.

A levél magyar fordítása

Szent királyi Felség, legkegyelmesebb Uram. Szolgálatomat a legalázatosabban ajánlom Felségtek kegyelmébe.

Miután a boldog emlékezetű Lajos király, az én legkegyelmesebb uram, Felségtek testvére és rokona odaveszett a legutóbbi szerencsétlen és balvégzetű ütközetben, és Magyarország a legnagyobb szükségbe jutván király nélkül maradt, mi, akik a felséges királynénál, Felségtek nővérénél, az én legkegyelmesebb asszonyomnál tartózkodtunk, úgy vélvén, hogy hazánk számára Felségteknél nincs alkalmasabb és megfelelőbb személy a keresztény fejedelmek, főképp a szomszédosak közül, elhatároztuk, hogy őt Magyarország királyává tesszük. Azt reméltük, és ebben egészen biztosak voltunk, hogy az ország nagyobb része és különösen egynémelyek, akiknek megnevezését most nem ok nélkül mellőzöm, Felségtek pártjára fognak állni.

Én pedig csatlakoztam mindehhez, és elfogadtam az öröklési jogot is, mely alapján Felségtek azt állította, hogy a Magyar Királyságra jussa van. Mert úgy véltem, hogy ha ez így van, egyáltalán nem szabad kételkednem az efféle jogban, különösen, hogy Felségtek a leghatározottabban bizonygatta ezt. Visszaborzadván azonban hazám még nagyobb romlásától, mint amelyet kevéssel ezelőtt a törökök okoztak neki, kezdettől fogva bizonygattam úgy Felségtek, mint a felséges királyné, nemkülönben mindkét rendbeli és nemzetbeli tanácsurak előtt, hogy én nemcsak semmiféle háborús tervezetekben nem kívánok részt venni, de semmiféle olyan viszálykodásnak, mely hazám pusztulását jelenti, sem akarok részese lenni, és hogy egyáltalán semmit nem fogok tenni, ami bármi módon hazám ellen vagy annak elnyomására szolgálhat. Amiket teszek, nem Felségtekért teszem, akinek ugyan örömmel szolgálok, hanem csupán hazám érdekében.

Ezenkívül minden egyes dologban meg akartam őrizni a szabad véleményalkotás lehetőségét, hogy lássam, mit szabad és mit nem szabad megtennem. Mindezt kellőképpen tanúsíthatják mind Felségtek, mind a tanácsurak, nemkülönben pedig Felségtek saját kezűleg írt kötelezvénye. Minden vágyam az volt, hogy Felségtek Magyarország királya legyen, de csak úgy, ha ez nem fegyveres erőszak, hanem a nép egyetértő beleegyezése alapján történik, és nem másképp. Barátaim rábeszélése sohasem tudott ettől a véleményemtől eltántorítani. Kezdetől fogva ezek voltak a kifogásaim, ellenvetéseim, ez volt valamennyi cselekedetemnek és tanácsomnak a célja. Cseppnyi kétségem sincs afelől, hogy ha néhányunk tanácsait kezdetől figyelembe vették volna, ha időben elfoglaltuk volna azokat a helyeket, melyeket önként felajánlottak nekünk, Felségtek vérontás és Magyarország szabadságának sérelme nélkül, mindenki beleegyezése és egyetértése mellett érte volna el célját. De az én bűnöm-e, Felséges Fejedelem, ha mindazt, amit meg kellett és könnyen meg is lehetett volna tenni, elmulasztották?

Ha már Buda várát, Esztergomot, Visegrádot a koronával, Fehérvárt, Győrt végül azokat is, amik már a kezünkben voltak, Tatát és Komáromot oly könnyen elveszítettük, nincs más hátra, mint hogy azt, amit akkor vérontás nélkül megszerezhettünk volna, most ezernyi halott, rengeteg keresztény vér kiontása, ennek a szerencsétlen országnak elpusztítása és szabadságának eltiprása árán kell megszerezni – hiszen Felségteknak a legutóbb Magyarország lakosaihoz címzett levele nyilvánvalóan ezeket jelenti.

Amíg ideje volt, mindebben Felségtek legbuzgóbb szolgálja voltam, miközben mind a mai napig nem kaptam egy garast sem, sem

Felségtektől, sem jeles nővérétől. De amikor láttam, hogy a dolog öldöklésbe és vérontásba, hazám elpusztításába és elnyomásába fordul, bevontam vitorlámat, és nemcsak mindenféle tanácskozástól akartam távol maradni, de attól a helytől is, ahol ilyesmikről szó esett, főképpen miután tudomásomra jutott, hogy azok a szerződések, melyek még az Istenben boldogult Miksa császár és a boldog emlékeztű Fülöp király idején Magyarország és Ausztria között kötöttek, érvényüket veszítették.

Hogy mit tartok a Pozsonyban történt királyválasztásról, nyíltan megmondtam Felségteknek és a királyné Ófelségének éppúgy, mint a tanácsuraknak. Hogy mennyire nem jó szívvel és milyen vonakodva mentem el erre Bécsből, arra Felségtek és Nádasdy Tamás a tanúk. Most pedig még világosabban látom, hogy immár odáig fajult az ügy, hogy csakis fegyverrel és sok keresztény vér árán lehet döntésre jutni Felségtek és a vajda úr között, aki Magyarország és az összes neki alávetett tartomány egyhangúlag megválasztott és megkoronázott királya.

Alázatosan kérem Felségteket, bocsásson meg nekem, ha nem akarok részt venni hazám eltiprásában és a keresztény vér ontásában, hiszen ezt kezdettől fogva mindig hangsúlyoztam, és ha nem hálátlan gyermekként térek meg anyám ölébe, aki szült, táplált, óvott, és aki nem csekély javakkal és tisztségekkel ruházott fel engem, és ha annak nyugalmat, békéjét, jogát és szabadságát minden más ügynél előbbre helyezem. Ez a szabadság pedig, úgy vélem, leginkább abban áll, hogy ha a király fiúörökös nélkül halt meg, az országnak szabad bárkit fejedelemmé választani. Nem hiszem, hogy Felségtek neheztelni fog rám emiatt, főleg ha felidézte magában ellenvetéseimet, és alaposan fontolóra vette mindezt, sőt inkább azt remélem, helyeselni fogja cselekedetemet. Egyben a legalázatosabban könyörgöm, hogy ne magyarázza ezt másként, mint aminek szánom. Úgy segítsen és üdvözítsen engem az Úr Jézus, hogy mindebben csupán hazám javát és szabadságát tartom szem előtt, és azt követem, amit igaznak és méltányosnak vélek, és amitől eltekinteni, különösen egy ilyen nagy jelentőségű és hazám szabadságát érintő ügyben, semmiképpen sem tudok.

Az elmúlt napokban ráadásul történt egy s más, amiket igen nehezemre esett elviselni, és amelyek bárkit könnyedén eltántoríthatnak volna Felségtek szolgálatától. Azt tapasztaltam ugyanis, hogy a bizalmasabb megbeszéléseket, még pozsonyi tartózkodásom idején, eltitkolták előlem, mintha gyanús személy lennék. Az pedig, hogy milyen nehéz olyan valakinek szolgálni, akiről megtudtuk, hogy gyanúsnak tart bennünket, és hogy mennyire távol áll ez jellemes embertől, mindenki számára világos. De ezenkívül már a díjazást vagy járadékot is úgy kínálták fel nekem Felségtek követői, hogy abból könnyen megérthettem: Felségtek eltávolodott tőlem. Hiszen hat hónap után, amelyet a királyné Ófelsége, de legfőképpen Felségtek szolgálatában töltöttem, úgy ajánlottak fel nekem, még leírni is restellem, ötven forintot, hogy talán fél év múlva másik ötvenet is remélhetek. Miközben pontosan tudom, Felséges Fejedelem, mit adtak és mit adnak még most is másoknak, akiknél az én pozícióm sem alábbvaló, és hogy mennyit ígértek Felségtek nevében a pártjához csatlakozóknak.

De korábban az is megesett, hogy Felségtek pozsonyi gyalogosai, akiket sem én, sem az enyéim közül senki egy szóval sem sértett meg, az éjszaka közepén, amikor én is és hazám népe is első álmunkat aludtuk, karddal és puskával megrohanták szálláshelyemet, és ha be tudták volna törni a ház kapuját, cseppnyi kétségem

sincs, hogy fivéremmel és cselédségemmel egyetemben a legkegyetlenebbül lemészároltak volna. Egyik szolgálomat így is súlyosan megsebezte egyikük, aki, nem tudom milyen ürüggyel, titkon már korábban belopózott a házba. Emiatt számtalanszor panaszt emeltem, kérvényeztem, ítéletért folyamodtam, de soha nem találtam meghallgatásra.

Ehhez járultak még a Johannes Cuspinianus röpiratában nemzetünkre szórt vádak, ahol gyávának és árulónak neveznek bennünket, olyan bűnös fajzatnak, melyet sem a föld, sem az ég nem tud elviselni, és ahol a keresztény fejedelmeket arra ösztönzik és buzdítják, hogy gyökerestől irtsanak ki és töröljenek el bennünket a világból.

Hozzájárult ehhez még sok más is, hogy a lutheranizmus ocsmány fertőjéről ne is szóljak, amelytől roppant mód félttem Magyarországot. És bár tudom, hogy Felségtek hithű keresztény, mégis azt mondom, volt nem kevés más dolog, amiről nem tagadhatom, hogy a legnagyobb mértékben felzaklatott és felzaklat. Ám annyira vágytam Felségteket szolgálni, hogy mindezeket magamba fojtottam volna, és magamba is fojtánám, és ahogy eddig tettem, barátaim támogatásával megmaradnék Felségtek hűségén, de amikor a hazáról van szó, melynek mind adósai vagyunk, annak szabadságáról, melyet övni és utolsó csepp vérünkig védeni tartozunk, Felségtek bocsánatát kérve kénytelen vagyok azt tenni, amiről úgy vélem, hogy inkább hazám, mint Felségtek javát szolgálja.

Mivel pedig biztosan tudom, hogy a soron következő országgyűlésen azzal fognak megvádolni, hogy miután a királyt megölték, az ország pecsétjét, amely nálam volt, Felségtekhez vittem az ország határain kívülre, és ott több, az ország kárára váló oklevelet és iratot szerkesztettem, kénytelen vagyok magamról, amennyire lehetséges, ezt a szégyenfoltot lemosni, becsületemet megvédeni, és egész Magyarország előtt, melynek a pecsét legfőbb záloga volt, tisztázni magamat. Mindezt ugyanis hamisan és csalárdul koholták ellenem, amire Felségtek a tanúm, aki igazságos uralkodóként soha nem kért tőlem ilyesmit, sőt, úgy hiszem, még csak nem is gondolt ilyesmire.

Nem hagyhatom figyelmen kívül azt a vádat sem, amelyet másokkal egyetemben ugyanezen az országgyűlésen akarnak rám bizonyítani, és amelyről tegnap nyíltan beszéltem a királyné Ófelsége és a tanácsurak előtt. Úgy vélem, ostoba és a jó hírével mit sem törődő emberre vallana, ha valaki beismerné az árulást, és jogosnak ismerné el a hazájából való száműzetést egy olyan vád miatt, amerről látja, hogy nincs kellően szilárd módon megalapozva.

Egész életemben azért fogok könyörögni Felségteknek mint jámbor, igazságos és igaz keresztény fejedelemnek, hogy Magyarország megszerzése közben se tegyen mást, mint amit más, kisebb országok uralma alá vonása során tett. Csehország, Szilézia és Morvaország esetében ugyanis, holott azokra egyik királyunk lánya, illetve másik királyunk nővére, azaz a jeles Anna királynéasszony révén nyilvánvalóan jogot formált, Felségtek olyan önmérsékletet tanúsított, hogy ezen tartományoknak még a titulusait sem használta azelőtt, hogy nem négy-öt ember, hanem az egész nép együttes szavazással és választással uralkodóvá nem emelte.

Ne hagyja magát félrevezetni azok véleményétől, akik azt bizonygatják, hogy vagy régi szerződések és egyezmények, vagy születési előjogok, vagy ezen újfajta választás révén jogot formálhat Magyarországra. Az igazsághoz ragaszkodjon inkább, ne amazok pusztá véleményéhez.

Fontolja meg, hogy mit fog Felségtekről gondolni az egész keresztény világ, ha fegyverrel támad egy olyan keresztény nemzetre,

vagyis inkább csak annak a szerencsétlen nemzetnek a maradékára, amely oly nagy szolgálatokat tett a kereszténységnek, Felségtek országainak, őseinek és bizonyosan neki magának is. Mit mondanak majd azok, akik méltán átkozzák el a mérhetetlen sok keresztény vér újbóli kiontását? Elegendő keresztény vér ontatott már, Legkeresztényebb Király, keresztények által és keresztények között oly sok év alatt Itáliában, és ontatik szakadatlan.

Magyarország pedig elég csapást szenvedett a törököktől az utóbbi évek alatt, de leginkább a múlt esztendőben. Ha a törökök által lesújtott nemzetet most még a barátok csapása is eléri, akkor ez az ország jóval szerencsétlenebb, mint bármely másik ország vagy tartomány, amely valaha szerencsétlen volt a világ teremtése óta. De számomra nyilvánvaló, hogy bármilyen sors várja is hazámat, bármilyen barátot vagy ellenséget rendel a végzet neki, azt hazámmal együtt vállalnom kell.

Felségteknek mint uramnak és legnagyobb fejedelmeknek ezen az egy dolgon kívül mindenben a legnagyobb örömmel kész vagyok szolgálni, mindörökre emlékezetembe vésvé irántam tanúsított jóindulatát és mindenkor hűségesen megőrizve szívem mélyén mindazt, amit Felségtek ügyeiről elmondtak nekem.

Kérem továbbá, hogy arra is méltóztasson emlékezni, hogy én, azért hogy Felségteknek és általa hazámnak szolgálhassak és javára lehessenek, elutasítottam számos kedvező ajánlatot, köztük a legmagasabb tisztségre vonatkozót is, melyet nekem odahaza tettek, ha nem tartok ki Felségtek mellett, és még azt is elviseltem, hogy ez a tiszt-

ség, mely soha nem került ki az egyházi rend kezéből, ahogy hallom, az én távollétem miatt világiak kezére került.

Alázatosan könyörgöm ezért Felségteknek, méltóztasson nekem a fent elsorolt okok miatt nem csak megbocsátani, de engem továbbra is kegyelmében megőrizni, mivel biztosra veheti, hogy nekem semmi nem esett inkább nehezemre életemben, mint hogy nem tudok Felségteknek úgy szolgálni, hogy közben lelkiismeretem tiszta, hazám szabad, becsületelem és hűségem csorbítatlan maradjon, amit Felségtek talán elvárna tőlem. De tudom, hogy inkább Istennek és hazámnak tartozom engedelmességgel, mint bármilyen földi halandónak.

A jóságos és hatalmas Isten őrizze meg Felségteket mindenkor szerencsében és egészségben. Én pedig alázatosan ajánlom kegyelmébe szolgálatomat.

Dévényből, 1527. március 18-án.

Legszentebb Felségtek legalázatosabb szolgálja és káplánja,
Brodarics István szerémi püspök

[Kívül a címzés:] Prágában Ó Szent Királyi Felsege, az én legkegyelmesebb Uram kezébe.

[Ugyanitt közel egykorú kézírással:] Brodarics István szerémi püspök magamensége Ferdinánd királytól való elpártolása miatt, melyben elismeri Magyarország szabad királyválasztó jogát.

CÍMER ÉS TÁRSADALOM A KÖZÉP- ÉS KORA ÚJKORBAN – NEMZETKÖZI KONFERENCIA

A Budapesti Történeti Múzeumban rendezték meg 2011. január 19-én a „Címer és társadalom” című konferenciát a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, valamint a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár rendezésében.

Három – középkori, kora újkori és kollektív jelképhasználat – szekcióban hallgathatták meg az érdeklődők az előadásokat, amelyek elsősorban a magyarországi címerhasználat egyes kérdéseire keresték, s adták meg a választ.

A középkori szekcióban Draskóczy István (ELTE BTK) az alábbi előadásokat vezette le. Bertényi Iván: A magyar országnagyok 1440. július 17-i oklevele és a magyar Szent Korona, Rácz György (Magyar Országos Levéltár): A Batthyány család középkori címere, Bárány Attila (DE BTK): Perényi János tárnokmester, a Térdszalagrend lovagja, Rüszt-Fogarasi Enikő (Babeş-Bolyai Tudományegyetem): Nemesi címerek Kolozsvár építészeti emlékein, Körmendi Tamás (ELTE BTK): A Hont-Pázmány nemzetség címerváltozatai a középkorban.

A második szekcióban Bárány Attila elnöklete alatt Oborni Teréz (MTA TTI): Az erdélyi románok fejedelmi adományai a 17. században, Gyulai Éva (Miskolci Egyetem BTK):

Hivatáscímerek az erdélyi fejedelmek címeradományában, Pandula Attila (ELTE BTK): Felvidéki epítáfium címerek, Szálkai Tamás (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár): Az armális, mint művelődéstörténeti kútfő 18. századi bihari nemesség-igazolásokban címmel tartott előadást.

Bertényi Iván professzor elnökölt a kollektív jelképhasználat szekcióban, ahol Beke Margit (Budapest-Esztergomi Főegyházmegegye Egyháztörténeti Bizottság): Szent István királyról és a Boldogságos Szűzről nevezett Érseki Ósrégi Papnevelő Intézet eredeti címeréről, valamint az újabb címer használatáról, Szemán Attila (Központi Bányászati Múzeum, Sopron): A bányavárosi címerek típusai a középkorban, Feiszt György (Vas Megyei Levéltár): Zala és Vas vármegye címerének kialakulása, Tózsá-Rigó Attila (Miskolci Egyetem BTK): Címerhasználat a kora újkori polgári közösségekben, valamint id. Frivaldszky János (Budapest): A Rajeci-völgy (Trencsén vármegye) megnevesített soltészcsaládjainak címerhasználatára című előadásait hallgathatta meg a nagy számban megjelent érdeklődő közönség.

Kovács Tamás

Sacra Regia Maie^{tas} et dñs dñs mibi clon^{om} orit.
 Et seruitus me^e in gratia v. M^{tas} humilima comin.

Extincto in proxima infelici ac luctuosissima clade. Ser^{mo}. D.
 Rege Ludouico diuo monoxie. dño meo gro^{mo} fratre et cognat
 v^{re} M^{tas}, cum Regnum Hungarie, in extremas angustias adducto
 Rege careret. qui apud Maie^{tem} Reginalen Sororum item
 v. M^{tas} dnām meam clement^{iam} eramus. non non ex Christianis
 Primarijs prestim viamozibz et istantes patrie me^e vtiliore
 commodioremqz q^{uam} vram M^{tas} ammu adieceramus ad eam
 in Regem Hungarie creandum. Sperantes id quod nobis certo
 psuadebatur. magnam Regni partem. et precipui quozqz
 quos non sim. calisa nominare supersedeo, in v^{re} M^{tas} partes
 declinaueru. Ego vero et ista sum sequutus. et Jus etiam
 successions. qd v^{ra} M^{tas} sibi ad Regnu Hungarie compere
 dicebat. Quod quis ita esse, et nihil dubitandum mibi de
 huiusmodi iure esse. presertim v^{ra} M^{tas} id constant^{er}
 asseruente. Abhorrens tamen a maioribz patrie ruinis. q^{uam} in
 quas paulo ante p^{er} Thucos fuerat redacta. semp ab imcio tam
 coram v^{ra} M^{tas} q^{uam} coram M^{tas} Reginali. et dñs Con^{gre}
 v^{re} usqz ordims et v^{re} usqz nationis. palam sum protestatus.
 me non solum nullis belli tractatibz interesse velle. sed
 nullatenus etia dissensionu que ad patrie me^e ruina tenderent.
 velle esse participem. Nihil penitus facturū quod quouismō
 contra patriam vel in eius oppressionem redundare posset.
 Que facerem^{en} non ob M^{tas} vram Cui tamen libenter seruirem
 sed ob patriā tantum facerem. Volu propterea. in omnibus
 que mibi viderentur. vel facienda. vel non facienda. liberū
 mibi esse iudiciū. Cuius rei tam M^{tas} v^{re}. q^{uam} domini Consiliarij
 et chirographū etiam v^{re} M^{tas} est mibi loquutissimo testimo mo
 cupidissimus erant vt. v. M^{tas} Rex Hungarie fieret. Sed ita.
 si id non vi et armis. sed populozū consensu ac voluntate
 fieret. Non aliter. Neqz vñq^{uam} potui vllis amicorū hortatibz
 ab hac sententia deduci. Iste fuerunt me^e semp ab imcio. protestationes
 iste exceptiones. iste omnium mearum actionū et consiliozū
 scopus. Nihilqz dubito quin si consilia m^{ra}. aliquozū ab imcio
 valuissent. si in tempore ea que nobis vltro offerrebant
 fuissent occupata. quin v^{ra} M^{tas} sim vlla gutta sanguinis
 sim vlla libertatis Hungarie lesion. volentibz et conscientibz
 ombus. voti compos fuisset facta. Sed que mea culpa. Ser^{mo}
 Primaps. si omnia ea que et debebant et facile poterant fieri.

omnia fuerunt. Si arcem Budam, Strigomiam, Visegradem cum
 Regni Corona, Albam, Jaurimum postremo illa etiam quae nobis
 in manibus erant, Tatam et Comaron tam facile amisimus. Si
 quod tunc sine ulla sanguinis adipsa poteramus. Nunc per
 mille mortes. ~~per tantam~~ ~~per~~ per tantam Christiani sanguinis
 effusionem, quod et Leo M^{us} v. ad Regnicolas Hungariae proxime
 data manifesta declarare, effusionem, per tantam huius misere
 patrie destructionem, et eius libertatis oppressionem querendum
 restat. Equidem dum tempus erat, sui diligenter in hoc genere
 vix M^{us} servator, Ne minimo quidem obolo a v^{ra} M^{te}
 vel a sua Inelyta sorore, usque in hanc horam accepto. Sed
 ubi vidi non ad eadem et sanguinem ad patrie meae ruinam
 et oppressionem tendere, vela contraxi, et non solum ab omnibus
 consiliis immunis esse volui. Sed etiam procul ab eo loco ubi
 talia tractarentur, praesertim postquam cognovi contractus illos,
 qui inter Hungariae et Austriae olim facti fuerunt adhuc
 in Divi Maximaliano Imperatore et Philippo Rege, felicias
 recordationis exspirasse. De electione vero Posomy facta,
 quid senserim dixi tam v^{re} M^{ti} q^{uam} M^{ti} Reynaldi, et Domini
 Consularis ap^{osto}li, ad quem quae invidiosus ac nolens, ex vicinia
 venirem, v^{ra} M^{tas} et Tho. Madasdm est mihi testis. Nunc
 vero cum eo magis videam, eo rem esse deductam ut non
 nisi armis et multo Christiano sanguine possit inter v^{ram}
 Mai^{tas} et D. vajvodam, electionem et Coronationem Regem, in
 quem Hungaria cum principibus sibi subiectis v^{na} m^{od}o consensit
 decerni. Veniam mihi v^{ra} Mai^{tas}, oro supplex, dabit.
 Si id quod semper ab initio dixi, nullius patrie oppressionis,
 nullius Christiani sanguinis fundendi, participes esse voluero.
 Et si in gremium matris quae me genuit, quae aluit, quae fovit,
 quae non parvis commodis et honoribus affert, non ingratus
 filius confugero. Et eius quietem tranquillitatem suae et libertatis
 rebus omnibus anteposuero. Quam quidem libertatem in eo
 potissimum consistere video. Ut Rege sine herede et eo masculo
 extincto, liberum sit ei quocumque velit Principem eligere.
 Neque credo v^{ra} Mai^{tas} ob hoc mihi suavescit, quando et meas
 exceptiones, in animu revocaverit, et diligenter haec omnia serum
 consideraverit. Quin potius spero factum meum probaturam
 cui supplex humiliter, in haec in aliam quam in quam a me sunt
 partem accipiat. Non sequor in hoc, ita mihi Christus Dominus
 vivet et saluum faciat, aliud nisi patrie commodum ac libertatem.

et id quod video esse iustum et equum, a quo recedero propterea
in re adeo graui et patris libertatem concedere nullo modo
possum.

Acciderunt quidem hijs superioribus diebus nonnulla, que mihi difficiliter
tolerata sunt, et que potuissent quondam facile a seruis
vires reddere alienam. Nam et tractatus secretiores
quandocumque in Posomy existunt a me tanquam a persona
suspecta videri esse celatos. Quod sit autem difficile ei seruire
cui te noueris esse suspectum, imo quod ab homine ingenio
alienum, nemo est qui ignoret. Et pretoria perisio
sive inuentione ita est mihi a dominis vixi^{is} Mis Omboribus
oblata, ut vel ex facile intellexim vixi^{is} Mis a me
alienationem. Nam per menses septem quibus fui apud M^{ton}
Reginalon in vixi^{is} pot^{um} Mis obsequijs, offerbantur
mihi (quod me pudet scribere) flor^{um} quinquaginta. Ea
lege ut alios quinquaginta ad aliud temporis fortasse
semester spacium expectarem. Cum tamen ego non ignorem
Sere^m Principem, quid fuerit datum et quid assidue doctur
alijs quibus nihil est inferior mea condicio. Quid fuerit
a vestra M^{te} suas partes sequentibus promissum.
Precesserat illud quod pediter vixi^{is} Mis quas Posomy habet
ne verbo quidem a me vel aliquo meorum iniquitate
nocte intempesta, tam me quam meis fecerunt omnibus primum
somnia resolutis, hospicium meum armis et pixidibus
aggressi. Si fores domus effringere potuissent, proculdubio
me simul cum meis omnibus crudelissimum intermisissent.
Vno tamen ex seruitoribus per eum qui nescio qua de causa,
clam fuerunt domum paulo ante ingressus, haud leui vulnere
affecto. Super quo, toties conquestus, toties supplicans, toties
iudicium implorans nunquam merui exaudiri.
Atque postea infamia Tibellis Jo. Cuspmiani nationi nostre
inflibata. Vbi desertores et proditores vocamur. Soboles
salenta, nec terra nec aere ferenda. Et principes christiani
ad nos funditus e rerum natura tollendas atque exterminandas
conitantur et aduocantur.
Accesserunt alia etiam plerumque, ut Lutheranismi etiam laborem
fidissimam taxam, a quo Hungaricis vehementer timeo.
licet noxam vram M^{ton} esse christianissimam, non disuerim
in plerumque alia, que negare non possum quin me vehementer

mouerint et moueant. Sed tanta fuit in me cupiditas regni
 M^{ti} seruiendi. q^d hec oia sustinissim et sustineam.
 Neq^z sicut haec totus feci amicorum ope in obsequijs. v.
 M^{ti} sustentationem. Sed cum agatur de Patria cui omnia
 debemus. de eius Libertate. quam tuam et usq^z ad vnam
 guttam sanguinis defendere tenemur. cogar id facere. cum
 bona vna regni M^{ti} quod Patrie potius. q^m quod regni
 Mai^{ti} video esse conduabile. Et cum pro certo
 intelligam in ista proxima Dieta me pot^{ius} accusari. qui
 Rege e medio sublato. sigillum Regni quod apud me erat.
 ad vram M^{tem} extra Regni limites detulerim. atq^z ibi plura
 in Regni preiudicium diplomata ac lras confecerim. Cogor
 quantum possum hanc notam delucere. et honore meum
 defendere. ac me super his coram tota Hungaria cuius
 illud erit praeipuum pignus expurgare. Hoc enim esse falsum
 et falso in me confictum. vna M^{ti} est mihi testis. Quae veluti
 iustissimus Princeps a me talia nunq^m expetiuit. imo credo
 ne cogitauit quidem. Neq^z iten negligere possum
 eam notam quam mihi cum alijs in hoc ^{ipso} conuictu infligere
 intender. q^d et coram M^{te} Regnali ac dominis Consiliarijs
 hec aperta dixi. Hominis proorsus imprudens et sane sue
 prodigi esse existimans pro causa quam non videat satis
 firmis fundamentis radiabz iustam proscriptionis ac p^{er}duellionis
 notam a Patria suscipere.
 Supplicaturus semp diuam vnam regni M^{ti} vti pio, iusto, et
 vero Catholico Principi. vt in Hungaria q^z adipsenda
 non aliud faciat. q^m quod in minoribus Regnis sue ditioni
 subiacendis. fert. Bohemia v^{el} Slesia Morauia. Ad
 que licet ei p^{er} Regum morum Ser^{uorum} aliorum filiam. aliorum
 sororum. Inelictam vnam Regina Annam ius competere et
 apertissimum. Ea tamen modestia vna est. vna Mai^{tas}
 vt non prius illar^{um} prouinciar^{um} vel tituli sibi usurpauerit
 q^m non quattuor aut quinq^z personar^{um}. Sed communibz oium
 populorum votis ac suffragijs in Principem eligatur.
 Non praeterea se illoz seduci consilijs. qui ei vel pactis illis. et
 conuentionibz antiquis. vel hoc nouo electionis genere. Jus aliqd
 competere ad Hungariam fortasse affirmant. Veritatem
 potius amplectatur. q^m istorum vanas opiniones.
 Cogitet Si reliquias potius misceat nationis q^m nationem. de
 Christiana Rep^{ta}. de Regnis et Ser^{uorum} maioribz suis. de
 se. cura optimi meritum armis aggressa fuerit. Quod erit

Del iure
 gentium

totius Xpianitatis de se iudicium. Quid dicunt illi. qui istas etiam
 alias infinitas sanguinis Christiani effusiones merito execrantur.
 Satis iam Christiani sanguinis a Christianis inter Christianos
 Christianissime Rex per tot annos in Italia est fusum. et
 assiduè funditur. Hungaria vero et prioribus annis. et
 maximè anno superiore à Turcis satis calamitatis accipit.
 Si afflictè per Turcos. addetur afflictio etiam per amicos.
 O illam. vero omnibus Regnis et Provinciis que unquam a
 condito orbe infelices fuerunt. longe infeliciores. Mihi
 profecto certum est. quicunque sors Patria manet. eam suam
 Patria sustinet. quicunque ei vel hostem vel amicum
 fortuna dederit.

Mai^{ti} vix hac vna re excepta. sonpa rebz in omibz ut
 Dno et Principi oium benignissimo. libent^{er} amo seruiturus.
 memor qz ppetuus futurus. illius in me gratia. Et si que
 meum de rebz vix tis. sunt coacta in aeterno peccatoris
 sonpa fidelissimè conseruatus. Que et ipsa
 supplicio recordari vellet. me ut vix M^{ti} de peam Patria
 prodesse et seruire possem. multa comoda que mihi in
 Patria si vram M^{tem} sequutus non fuissen. obuenire
 poterant. et inter alia amplissimum Magistratu neglexisse.
 Atqz illud etiam esse passum ut is Magratus qui nunquam
 ex ordinè eccliasia exierat. per meam ut mollior absentia
 ad manus secularium deueniret. Supplicio vix M^{ti}
 humilimè dignetur me ob causas supradictas. non solum
 excusatum. sed etiam in gratia sua habere. Cui nihil in
 vita molestius accidisse. cetero sibi persuadent. qd qd non
 possim salua conscientia. salua libertate Patrie. Salua
 vera honestate. ea obsequia prestare. vix M^{ti} que a me
 fore esse desideraret. Sed Deo magis et Patrie srio esse
 obediendum. qd cuius mortalium.

Vram Mai^{tem} (Deus opom) Maximus sonpa sanam ac felic^{em}
 consuet. In cuius gratiam Euitatem meam humilimè
 Ex Deuon Xviii. Marij. 1527.

Eiusdem vix M^{ti} Sacrat^{er}

humilimè Siulus et cap^{us}
 S. Brodici epus
 S. Brodici

OBORNI TERÉZ

Szapolyai (I.) János király diplomatája, Brodarics István*

Szapolyai János a királlyá választását követő esztendőben meglehetősen kis számú humanista műveltségű udvari emberrel, és még kevesebb megbízható diplomatával rendelkezett.¹ Holott hatalma kiépítéséhez meg kellett teremtenie egy királyi udvart a korban szokásos személyzettel, és nagy szükség volt tapasztalt, diplomáciai küldetésekre is felhasználható, művelt emberekre. Fontos volt ugyanis számára, hogy a bizonytalan helyzetben minél több külföldi országban az ő magyar királyságát ismerjék el, hogy szövetségeket találjon, és méltó módon tudjon kapcsolatba lépni más uralkodókkal. Az nyilvánvaló volt, hogy ezeket az embereket részben a volt, de a csata után szétesett királyi udvarból tudja megszerezni. A két király megválasztását követő években általános jelenségként figyelhető meg, hogy az egyházi és világi vezetők nagy része „mozgásban volt”. Ez alatt azt értem, hogy egyik királytól a másikhoz pártolt, annak függvényében, hogy melyiknek kedvezett jobban a hadi- vagy politikai szerencse, melyik mellett láttak biztosabb jövőt a maguk, családjuk és birtokaik megmaradása számára. A királyválasztás körüli politikai csatározások közepette Jánosnak sikerült néhány kiváló politikust és tanácsost maga mellé állítania, akik egészen élete végéig szolgálták őt. Ezek között feltűnően sok volt a horvát-dalmát származású ember, hogy csak néhányat említsünk: Tranquillus Andronicus, Statileo János, a fiatal Verancsics Antal, Frangepán Ferenc és végül a legnagyobb hatalomra és befolyásra szert tett Utyeszenics (Martinuzzi) György barát. Ezek között volt néhány itáliai egyetemeket járt, művelt egyházi személy, aki a korábbi Lajos-féle udvarban kezdte pályafutását, és aki képzettségéből fakadóan az udvari feladatok nagy részét el tudta látni, különféle királyi megbízatásokat tudott teljesíteni. Ezekből a személyektől, akiknek ékes példája maga Brodarics István, nem volt idegen a humanista levél (epistula)-vagy az emlékirat-írás sem, hiszen a korban a magasan képzett értelmiségi réteg számára ez hozzá tartozott mindennapi

pi léthez, és klasszikus műveltségben jártas személyek lévén, ezt méltónak is tartották életformájukhoz.²

A humanista műveltséget Padovában és Bolognában megszerzett, világot látott Brodarics a korabeli szokáshoz híven egyházi karriert futott be.³ II. Lajos megbízásából már kancellári kinevezése, tehát 1526 előtt teljesített diplomáciai jellegű szolgálatot Rómában. Kiváló lengyel kapcsolatokkal is rendelkezett, amelyekre főként egyetemi évei alatt tehetett szert, vagy korábban, az 1515. évi Habsburg–Jagelló házassági szerződés megkötésének idején.

Brodarics személyes életében is fordulatot hozott Lajos király halála. Neki is, ahogy a korabeli politikai elit tagjainak, el kellett döntenie, hogy a két új király közül melyik oldalára áll.⁴ A Brodarics életét feldolgozó régebbi monográfiákban mindig rendkívüli hangsúllyal kerül elő ez a kérdés, hogy vajon miért változtatott pártállást 1527 tavaszán. Ezt a lépését az utókor olykor kifejezetten fölírta neki. 1527 márciusáig ugyanis az özvegy Habsburg Mária és Ferdinánd oldalán tűnt föl, márciusban viszont titkon elhagyta a Habsburg tábornok és hivatalosan is János mellé állt. Sok szerző fejtegette a kérdést, hogy vajon milyen okok motiválták őt abban, hogy néhány hónapnyi átmenet után végül János király pártján állapodott meg. Úgy vélem, ez a néhány hónapos útkeresés, tapogatózás teljesen emberi és érthető ezekben a zaklatott hónapokban, különösen egy az előző udvarban ilyen magas pozíciót betöltött ember számára jelenthetett nehéz döntést, hogy vajon hová, melyik oldalra is álljon. Az is természetes, hogy éppen a fenntebbiek miatt kezdetben az özvegy királyné mellett maradvan Ferdinánd felé „gravitált”, erre felé húzta a korábbi királyi udvarban betöltött tisztsége. A Mohács utáni hetekben-hónapokban nem lehetett tudni mit hoz a holnap, ki lesz végül az

* Jelen tanulmány – amely eredetileg konferencia előadásnak készült – forrásai között még nem használtam fel a Magyar Országos Levéltár által 2010-ben megvásárolt Brodarics-levelet. A korszakra összefoglalóan újabban: Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Bp., 2010. (História Könyvtár: Monográfiák 27.)

¹ Barta Gábor: *Humanisták I. János király udvarában*. In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. (Szerk. R. Várkonyi Ágnes) Bp., 1987. 194.

² Kasza Péter: *A szó elszáll. Az írás megmarad? Brodarics István levélírói tevékenységéről*. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica Tomus XIV. Fasciculus 2. Miskolc, 2009. 193–216.

³ Kasza Péter: *Egy karrier hajnala. Adalékok Brodarics István tanulmányainak és családi viszonyainak kérdéséhez*. *Századok*, 142 (2008) 1187–1208.

⁴ A Brodarics élettörténetével kapcsolatos konkrétumokat, eseményeket főként az alábbi művekből veszem: *Székely Samu*: *Brodarics István élete és működése*. *Történelmi Tár*, 11 (1888) 1–34., 225–262.; *Sörös Pongrác*: *Jerosini Brodarics István*. Bp., 1907.; *Brodarics István levelezése*. (Közl.: Kujáni Gábor) *Történelmi Tár*, 31 (1908) 258–293., 321–346.; *Kujáni Gábor*: *A Brodaricsok*. *Századok*, 47 (1913) 753–763.; *Kujáni Gábor*: *Brodarics István szereplése János király oldalán*. *Századok*, 48 (1914) 34–51., 107–125.

elhunytt Lajos egyedüli, jog szerinti utódja. Ráadásul bonyolította a helyzetet, hogy Ferdinánd mellett egy ideig I. Zsigmond lengyel király is aspirált a magyar trónra. A Habsburg trónkövetelő legerőteljesebb ellenfele azonban Szapolyai János volt, Erdély félelmetes törökverő vajdája, aki meglehetősen vad és veszélyes ember hírében állt korábban II. Lajos udvarában. Az ebben a közegben tevékenykedő főurak, egyháznagyok meglehetősen gyanakvással viseltettek János iránt, így érthető lett volna az is, ha az első pillanatban Brodarics némiképp tartott volna Jánostól és híveitől.

Brodarics a csatát követő napokban a Pozsonyba menekült Mária királyné mellett maradt, miként a királyi tanácsosok és országos főtisztviselők nagy része is követte az özvegy királynét. Az 1527. év tavaszára azonban változott a helyzet, János megkoronázását (1526. november 11.) követően már volt legitim királya az országnak, és a nemesség nagyobb része is Jánost támogatta. Az ekkori erőviszonyok egyértelműen János fölényét mutatták, hiszen ezekben a tavaszi hónapokban még szinte az ország egész területe az ő fennhatósága alatt állt. Ferdinándot ugyan egy főként főnemesekből álló, és igen befolyásos politikai csoport választotta meg 1526 decemberében, megkoronázására azonban csak egy év múlva, 1527 novemberében került sor, tehát egy ideig abban sem lehetett bizonyos mindenki, hogy őt is törvényesen meg fogják koronázni. Márpedig a koronázásnak nagyon komoly súlya van. Addig, amíg a magyar király nincs megkoronázva, nem teljes jogú királya az országnak. Úgy tűnhetett Brodarics számára az adott pillanatban, 1527 tavaszán, hogy a versengés szinte biztosan János javára dőlt el, Ferdinánd ráadásul még be sem jött az országba, és ha leveleiben, üzeneteiben és nyilatkozataiban mégoly hevesen óhajtotta is a magyar trónt, annak tényleges megszerzése egyáltalában nem volt biztos. Brodarics pedig, ha akár egyházi, akár a kormányzatban megkezdett karrierjét folytatni akarta, jól felfogott személyes érdeke volt, hogy az erősebb pozícióban lévő királyhoz csatlakozzon. Ehhez a választáshoz az is hozzájárulhatott, hogy Ferdinánd – feltehetően, de nem bizonyosan – esetleg már 1526 végén leválhatta kancellári tisztségéből, és valamikor ez idő tájt Szalaházy Tamást nevezte ki helyette. Ha ez a „lefokozás” nem is történt meg 1526 legvégén, mégis arra gondolhatunk, hogy Brodarics bizonyos háttérbe szorulást, vagy mellőzöttséget érezhetett ezekben a hetekben Ferdinánd oldalán, mert korábban a Mária királyné körüli pozsonyi udvarban még a legrangosabb politikusok között tartották számon.⁵ Annyi érdekességet még hadd tegyek hozzá, hogy a Habsburg-párt egyik legkomolyabb embere, Thurzó Elek egy Batthyány Ferenchez írott levelében 1527. március 22-én beszámolt Brodarics átpártolásáról. Ebben a levélben még mindig kancellárnak nevezte őt, és az írta, Brodarics titokban és nem tudja, milyen okból távozott el a Habsburg oldalról.⁶ Ez a levél sem bizonyítja azonban teljesen, hogy Brodarics még márciusban is kancellár lett volna, mert talán csak a levélíró tiszteletét fejezte ki, hogy kancellárként

írt róla. Mindenesetre feltételezhető, hogy hősiünk nem érezhette jövőjét elég biztonságban, vagy saját magát elég megbecsültségben a Habsburg oldalon. Jánostól viszont elveszett javai és méltósága visszaszerzését remélhette. Ehhez még azt is hozzáteszem, hogy az általa is nagyra becsült és meghatározó véleményalkotó tekintély, a lengyel királyi udvar is egyértelműen Jánost preferálta, hiszen nagy és rangos küldöttséget menesztettek a Szapolyait királlyá választó országgyűlésre. Látnivaló volt tehát ezekben a hónapokban, hogy János királynak van nagyobb esélye az uralkodásra. Brodaricsnak nyilvánvalóan mérlegelnie kellett, hogy egyéni céljaival hogyan egyeztethető össze a pártváltás, és 1527 tavaszán János oldalán láthatta a biztatóbb jövőt.⁷

Brodarics az 1530-as években végig megmaradt Szapolyai mellett, de – ahogy majd később lesz róla szó – némelykor azért meginogni látszott. Személyének tekintélyét jelzi, hogy Bethlen Farkas Erdély történetéről írott munkájában fontosnak tartotta kiemelni: János megkoronázása Brodarics István váci püspök, királyi kancellár helyeslésével és jelenlétében ment végbe.⁸

Brodarics kezdetben óvatosan közeledett János királyhoz, és némi közvetítésre volt szüksége ahhoz, hogy a király környezetébe kerüljön. Érdekében nem kisebb személy, mint a lengyel király kereste meg Statileo Jánost, Szapolyai éppen Krakkóban tartózkodó követét 1527 tavaszán, hogy beajánlja őt János királynál. Brodarics a lengyel királyi udvarban már korábban megalapozta jó hírét és bizalmat is ébresztett maga iránt. Ezt az is bizonyítja, hogy maga I. Zsigmond király egy még 1526 szeptemberében Brodaricsnak írott levelében arra kérte, hogy írja meg pontosan a magyarországi történéseket, mert mindenféle híreket kapott, de valójában csak benne bízik.⁹

Ha Brodaricsnak karrierje folytatása érdekében szüksége volt Jánosra, akkor ez fordítva is igaz volt. Szapolyainak is éppoly szüksége volt a legfelsőbb udvari politizálásban jártas, kiváló hazai és külföldi kapcsolatokkal rendelkező, művelt férfiúra, és tapasztalt diplomatára. Így szinte azonnal komoly feladattal bízta meg. Szolgálatait János oldalán éppen a lengyel királyi udvarban kezdte, ahová 1527 őszén utazott későbbi állandó követségével, Frangepán Ferencsel.¹⁰ Küldetésük célja az volt, hogy kérjék I. Zsigmondtól, utasítsa Jan Tarnówskit, hogy a királyuk által kért kétezer főnyi katonát állítsa ki és küldje Magyarországra. Ezt sikeresen el is intézték, sőt még több fegyverest is tudtak szerezni.

1528 kora tavaszán még mindig a lengyel udvarban tartózkodott, amikor is krakkói barátja, Andrzej Krzyczki házában lakott, akivel minden bizonnyal még a bolognai egyetemi

⁷ Sörös P.: i. m. 64–77.

⁸ Bethlen Farkas: Erdély története I. A mohácsi csatától a váradi békekötésig (1526–1538) I–II. könyv. (Ford.: Bodor András. A jegyzeteket írta és a mutatókat összeállította: Pálffy Géza) Bp.–Kolozsvár. 2000. 58–59. Bethlen Farkas itt tévedett, mert Brodarics csak 1537-ben lett váci püspök.

⁹ A lengyel királyi kancellária Libri legationum sorozatának magyar vonatkozású iratai II. 1526–1541. (Közreadja: Tóth Péter) Miskolc, 2003. 34.

¹⁰ Sörös P.: i. m. 82–84.; Frangepán Ferenc (1490?–1543) ferences szerzetes, 1528-tól kalocsai érsek, 1538-tól egri püspök, János király diplomataja, tanácsadója. János halála után Ferdinándhoz pártolt. Sörös Pongrác: Frangepán Ferenc, kalocsai érsek, egri püspök. *Századok*, 51 (1917) 429–471. 545–576.

⁵ Réthelyi Orsolya: Mary of Hungary in Court Context. PhD Thesis, Central European University, Bp., 2010. 113–115.

⁶ Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése. (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez.) I. 1526–1532. (Közreadja és bevezetőt írta: Erdélyi Gabriella) Bp., 2005. (Lymbus kötetek I.) 93.

tanulmányai alatt kerülhetett barátságba.¹¹ Brodarics ekkoriban még a lengyel királyi kancellárián is „besegített”, hiszen egy Zsigmond király nevében kelt követi utasítás megfogalmazását köthetjük az ő nevéhez.¹² Brodarics meglehetősen jó viszonyban volt a lengyel királyi udvar legbefolyásosabb embereivel, Szydłowiecki kancellárral, valamint Pjotr Tomicki alkancellárral is, erről levélváltásukból értesülhetünk, amely 1527–1532 között folyamatos és intenzív volt.¹³

A harmincas évek a két magyar király közötti áldatlan és szűnni nem akaró küzdelem évtizede volt, amelyben mindkettő igyekezett eltávolítani vetélytársát a magyar királyságból. János uralma európai elismertetésének a lengyel király volt a legnagyobb támogatója, miután nagylelkűen lemondott János javára a magyar trónigényéről, és ő volt az is, aki a Ferdinánd és János közötti békekötést erősen akarta és támogatta. Tehát nem véletlen, hogy János diplomáciája a legintenzívebb kapcsolatokat éppen a lengyel udvarral tartotta fenn. Ráadásul már családi kötődés is volt a két király között, hiszen Jagelló (I.) Zsigmond első felesége 1512–1515 között Szapolyai testvére, Borbála volt. Zsigmond királynak döntő befolyása volt ezekben az években Jánosra, illetve a béketárgyalások folyamatára is. Saját diplomatai számos értekezletet, fegyverszüneti tárgyalást szerveztek és bonyolítottak le a két magyar király között már 1527-től kezdődően.¹⁴

1528 márciusában János súlyos katonai vereséget szenvedett Ferdinándtól, maga is Lengyelországba kényszerült menekülni, és a magyar határhoz közeli Tarnów várában rendezkedett be. János ide rendelte magához Brodaricsot Krakkból. Utazását Tomicki alkancellár támogatta anyagilag, sőt útközben találkozott is egy kisebb politikai eszmecserére.¹⁵ Brodarics és diplomatatársa, Frangepán Ferenc azon igye-

¹¹ Andrzej Krzycki (1482–1537) lengyel humanista, költő, a bolognai egyetemen tanult, a lengyel erasmisták köréhez tartozott, a reformáció iránt ellenséges álláspontot foglalt el. Édesanyja Anna, Pjotr Tomicki lengyel királyi alkancellár húga volt. 1512-ben lett krakkói kanonok és egyben I. Zsigmond első feleségének, Szapolyai Borbálának titkára, majd az ő halála (1515) után a király új feleségének, Bona Sforzának udvarában a kancellári rangot szerezte meg, 1523-tól Przemysł püspöke lett, bár leginkább a krakkói udvarban tartózkodott. Mohács után rövid ideig támogatta I. Zsigmond igényét a magyar trónra, később pedig a törökkel való béke pártolójává lett. 1535-től Gniezno érseke volt. Melanchtonnal levelezésben állott. Számos latin nyelvű irodalmi alkotását Erasmusnak is megküldte. Kívételesen művelt és különösképp érzéssel megáldott emberként maga is nagy, humanista jellegű udvart tartott maga körül. *Halina Kowalska: Andrzej Krzycki. In: Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation. Vol. 2.* (Eds. Peter G. Bietenholz and Thomas B. Deutscher.) University of Toronto Press, 2003. 275–278.

¹² Acta Tomiciana. Tomus Decimus Epistolarum. Legationum. Responsorum. Actionum. et Rerum Gestarum; Serenissimi Principis Sigismundi Primi Regis Poloniae Magni Ducis Lithuaniae. (Red.: Stanisław Górski.) X. Poznań 1899. (a továbbiakban: Acta Tomiciana) 129 skk.; *Sörös P.: Jerosini Brodarics István i. m. 86–87.*

¹³ Pjotr Tomicki (1464–1535) krakkói és bolognai egyetemi tanulmányok után, 1506-tól királyi titkár, 1515-től alkancellár, 1520-tól poznaíni, 1524-től krakkói püspök. Humanista államférfi, róla nevezték el a lengyel királyi kancellária iratairól készített nagy másolatgyűjteményt, az Acta Tomiciana-t, amelyet azonban Stanisław Górski szerkesztett egybe. Ebben található meg Brodarics és Tomicki levelei. Ld. még erről: *Kasza P.: A szó elszáll. i. m.*

¹⁴ *Bárdossy László: A magyar politika a mohácsi vész után. Bp., 1943. passim; Botlik Richárd: Az 1531. évi krakkói alku. Titkos megállapodás az I. Ferdinánd párti erdélyi területek katonai utánpótlásának kérdéséről. Századok, 137 (2003) 579–601.*

¹⁵ Acta Tomiciana X. 273–274.

keztek, hogy rávegyék Jánost, tárgyaljon a lehetséges meg egyezéstről Ferdinánddal. Igyekezettük sikerrel is járt, 1528 júliusában arról értesítették Tomickit, hogy sikerült urukat rávenni a tárgyalások megkezdésére.¹⁶ Jánosnak ez a készsége azonban csak átmeneti volt, hiszen olyan követeléseket támasztott, amelyekről mind a lengyel udvar, mind pedig maga Brodarics úgy vélte, Ferdinánd nem fogja azokat elfogadni.

Ez idő tájt Szapolyai ismét jobban kezdett bizakodni abban, hogy katonai erővel sikerül legyőznie Ferdinándot. 1528 október végén, miután János újonnan toborzott hadserege győzelmet aratott Felső-Magyarországon, Brodarics is hazatért Magyarországra, János pedig még ez év őszén megkezdte az ország visszaszerzését Habsburg Ferdinándtól.

1529 márciusában Brodarics furcsa lépésre szánta el magát, távozott hazájából, és ismét Tomickihoz ment Krakkbóba. Hogy ennek háttérében milyen motivációk álltak, az Brodarics életének egyik további kutatást igénylő kérdése. Tomicki nemcsak befogadta őt, de királya támogatását is kérte számára. Brodarics a lengyel udvarban szinte otthon érezhette magát, tovább építette meglévő kapcsolatait a lengyel királyi udvar humanista tudósaival, de nagy elismertséget szerzhett a maga számára a mohácsi csatáról írott műve révén is. Megbecsültségét a krakkói udvari körökben az is mutatta, hogy Brodarics egyik verséhez a szerző jellemzéseként a művelt, bölcs és becsületes jelzőket fűzték.

János már 1529 májusában haza hívta Brodaricsot, ám ő csak július végén tért vissza királyához, immár Budára, miután tárgyalt Szydłowiecki krakkói kastellánnal, s útban Magyarország felé Antonio Rincónnal, a francia király követével.¹⁷ Brodarics első jelentősebb diplomáciai megbízatására 1529 decemberében került sor. Feladata az lett volna, hogy előbb Velencébe, majd I. Ferenc francia királyhoz, és az ekkoriban Bolognában tartózkodó pápához menjen, hogy ezeknél királya ügyét előmozdítsa, és ha lehet, támogatást szerezzen számára. Miután hosszú és fáradságos utazás után Budáról Velencébe jutott, ott érte a hír, miszerint a pápa december 22-én keltezett döntésével kiközösítéssel sújtotta János királyt. Ennek oka az volt, hogy Ferdinánd a pogányokkal való összejátszással és az egész kereszténység elárulásával vádolta meg a Szentszéknél Szapolyait. Brodarics azonnal megkezdte a manővereket ura érdekében. Miközben rávette Velencét, hogy ne hirdessék ki nyilvánosan a kiközösítést, és katonai segítséget is próbált szerezni János számára a signoriától, tárgyalásokat kezdeményezett a pápával, meg akarván győzni őt arról, hogy nem igazak Ferdinánd rágalmai. A pápa bolognai udvarában tartózkodott éppen Ferdinánd követe, Andrea Dal Borgo, aki- nek azonban sikerült megakadályoznia, hogy VII. Kelemen személyesen is fogadja Brodaricsot. Ennélfogva csak egy írásos jelentést tudott az angol követ támogatása útján beadni az egyházfőhöz, amelyben a Mohács után Magyarországon tör-

¹⁶ Acta Tomiciana X. 278.

¹⁷ Krzysztof Szydłowiecki (1467?–1532) 1509-től lengyel királyi alkancellár, 1511-től 1515-ig nagykancellár, utána krakkói vajda, 1527-től krakkói kastellán. Ld. Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. (Sajtó alá rend.: Zombori István.) Bp., 2004.

tént eseményeket és királya álláspontját ismertette.¹⁸ Kifejtette, hogy ura csak kényszerből fogadta el a szultán támogatását, mert ezen az úton tudta megmenteni az országot attól, hogy az oszmánok teljes egészében elfoglalják, és hogy Ferdinánd az, aki nem hajlandó a megegyezésre.¹⁹

Miközben a velenceiektől anyagi támogatást nem sikerült szerezni, Brodarics és követérszai tovább folytatták útjukat a francia királyhoz. Ennek a követségnek tagja volt János király régi híve, Statileo/Statilić János erdélyi püspök is, és velük utazott haza a francia király diplomatája, António Rincón.²⁰ Céljuk az volt, hogy a Habsburgok elleni harchoz támogatást kapjanak I. Ferenc királytól, követségük azonban nem járt sikerrel.

1530 májusában Brodarics még a francia udvarból számos levelet írt a pápának, melyekben ura helyzetét magyarázta és próbálta fölmentetni őt a kiközösítés alól. E levelekben cáfolta, hogy ura lett volna oka az egy évvel korábbi Bécs elleni hadjáratnak, kifejtette, hogy Szapolyai csupán saját országát és királyságát próbálta védeni.²¹ Jegyezzük meg, hogy ebben az évben lépett Szapolyai János első vonalbeli diplomatái mellé tanoncként, a fiatal magyarországi humanisták közül Verancsics Antal budai prépost, Statileo püspök unokaöccse. Verancsics a harmincas években sokat tanult Brodaricstól, mesterének is tekintette őt. Verancsics később, az 1540-es években Szapolyai János özvegyének titkára, bizalmas tanácsadója lett, majd 1549-től már Ferdinánd oldalán futott be egyházi karriert, és egészen a legmagasabb rangig, az esztergomi érsekségig emelkedett.

Brodarics Párizsból sikeresen hazatért Budára, annak ellenére, hogy ekkoriban Ferdinánd igyekezett a János által a nyugati országok felé indított vagy hazatérőben lévő diplomatákat elfogni, vagy útjukat, küldetésük teljesítését megakadályozni. Ebben az évben Brodaricsot a következő diplomáciai küldetése Konstantinápolyba szólította volna, de minthogy csak július végén térhetett haza Franciaországból, így Szapolyai Hieronym Łaskit küldte el helyette a Portára.²²

Eközben az ország területén tovább folytak a katonai összecsapások a két király között. Az ország fölötti uralom megszűnésének gondolata János részéről ekkoriban fölmerült egy rövid időre, de egyértelmű volt, hogy Ferdinánd a királyságot teljes egészében akarja. Ennek jegyében megkísérelte Budát elfoglalni, de 1530 októbere–decembere között sikertelenül ostromoltatta a várat, bevenni nem tudta. Így aztán 1531. január 21-én előbb három hónapra szóló fegyverszünetet kötöttek a status quo alapján, majd ezt újabb egy évre meghosszabbították.

1532 január-februárjában egy küldetés erejéig Verancsics Antal vette át mestere helyét, előbb Velencébe majd Rómába a pápához ment, ahol próbálta fölmentetni Jánost a kiközösítés alól, amelyet Magyarországon egyébként eljárási hiba mi-

att nem tekintettek érvényesnek. Rómában Verancsicsot, ahogyan korábban Brodaricsot is több alkalommal, Gregorius de Casalis angol követ támogatta és szállásolta el. Ezzel egyidőben Brodaricsnak nagyobb feladatot kellett teljesítenie. Regensburgba az V. Károly által összehívott birodalmi gyűlésre kellett mennie, hogy előkészítse a János és Ferdinánd közötti újabb tárgyalásokat. Mivel azonban a felek képviselői még a tervezett tárgyalások helyszínében sem tudtak megegyezni, egyelőre sikertelen maradt a kezdeményezés.

A korábbi fegyverszüneti egyezség a királyok között 1532 áprilisában lejárt. Brodarics az esztendő tavaszán Erdélyben tartózkodott azzal a megbízással, hogy a vonakodó szászokat János király pártjára állítsa. Itt tartózkodva került kapcsolatba Lodovico (Alvise) Grittivel, a János által Magyarország élére kinevezett kormányzóval.²³ Gritti szinte saját emberének tekintette Brodaricsot, ez természetes is volt, hisz mindketten János hívei voltak. Brodarics ekkoriban egy Tomicki alkancellárnak írt levelében a két király közötti béke esélyét latolgatta. Úgy vélte egyre kisebb az esély a megegyezésre, amit pedig a szultán sem akadályozott volna meg az akkori helyzetben. Ennek, mint ahogyan az eddigi tárgyalások sikertelenségének is, az volt az alapvető oka, hogy egyik király sem ismerte el a másik jogát a magyar trónra, és mindkettő az ország teljes egésze fölötti uralmat akarta birtokolni.

1532–1533 telén a két király között a Duna mentén elhelyezkedő Megyeren, Óváron és Pozsonyban voltak tanácskozások, amelyeken Brodaricsnak is részt kellett vennie, de ezek ismételen nem jártak sikerrel. Az óvári februári tárgyalásokra teljhatalmú biztosokként Brodarics mellett Frangepán Ferencet és Łaskit is kijelölte János király. Szapolyai oldaláról most is azt kívánták, hogy Ferdinánd az egész országot adja át János uralmába. A Habsburg követek húzták az időt, és valóban, időközben megjött a hír, hogy a szultánnal békét kötöttek. A tárgyalások megszakadtak, bár Cornelius Schepper igen jó véleménnyel volt a János követeiről, Brodaricsot „vir doctor et doctus”-ként, azaz nemcsak a jog doktoraként, hanem művelt férfiként említette meg.²⁴ Schepper úgy értesült, hogy János biztosainak arra is felhatalmazásuk lett volna, hogy lemondjanak uruk nevében az országról, ha cserébe megfelelő kárpótlást kapnak.

Az 1534. év komoly diplomáciai nehézséget hozott János számára. Ennek oka az volt, hogy teljhatalmú kormányzóját, Grittit, az erdélyi vajda kivégeztette. Gritti ugyanis még korábban, hatalmával visszaélve, megölette a közkedveltségnek örvendő Czibak Imre váradi püspököt. Minthogy Gritti a szultán kegyeltje és magyarországi ügyekben járatos bizalmas embere volt, meggyilkolása után várható volt egy erőteljes János elleni retorzió. A szultán haragját a francia király közbenjárásával sikerült mérsékelni, akinél Verancsics járt követségben. Brodaricsot pedig János király Ferdinánd bécsi udvarába küldte.

¹⁸ *Fraknói Vilmos*: János király és a római Szentszék. *Századok*, 36 (1902) 697–715., 793–809., 895–911.

¹⁹ *Sörös P.*: Jerosini Brodarics István i. m. 93–94.

²⁰ A Magyar Tud. Akadémia Történelmi bizottságának oklevél-másolatai. (Ismerteti: Óváry Lipót.) II. füzet Bp., 1894. 35–36. Nr. 159–160.

²¹ *Fraknói V.*: i. m. 798.

²² *Pray, Georgius*: Epistulae procerum Regni Hungariae I. Posonii, 1806. 352–354.

²³ *Szakály Ferenc*: Vesztőhely az út porában. Gritti Magyarországon. 1529–1534, Bp., 1986.

²⁴ Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. (Összeszedte és lemásolta: Hatvani Mihály.) (a továbbiakban: Brüsseli okmánytár) I. 1441–1538. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria I.) Pest, 1857. 196.

A János és Ferdinánd közötti újabb tárgyalások 1534 októberében indultak, ahogy Ferdinánd maga értékelte a helyzetet egy V. Károlyhoz írott levelében: a magyarok egyáltalában nem akarnak belemenni az országuk szétdarabolásába, de a János-pártiak hajlandók lennének megalkudni vele, ha megígéri, hogy az országot megsegíti az oszmánok ellenében.²⁵ A velencei követ azt jelentette haza 1535 legelején, hogy Ferdinánd törekvései egyértelműen az egész Magyar Királyság megszerzésére irányulnak.²⁶ Brodarics ekkor a Ferdinánd-párt legbefolyásosabb emberével, Thurzó Elek országbíróval vette föl a kapcsolatot, de mint Johann von Wese lundí érsek leveléből megtudjuk, addig semmiről nem akart tárgyalni Thurzóval, amíg Ferdinánd az egész országot át nem adja János uralmába. Mivel pedig ez nem történt meg, nem is tárgyaltak.²⁷

Amikor a tárgyalások a következő év tavaszán komolyabbra fordultak, János bécsi követségének élén ismételt Brodarics állt, aki 1535. február végén érkezett meg a császárvárosba Thurzó Elekkel együtt. Őket később követte Werbőczy és Frangepán Ferenc is. Mivel mindkét király azt kívánta a másiktól, hogy mondjon le a királyságról, ezek a tárgyalások is hamar megakadtak. Brodaricsnak vissza kellett utaznia Jánoshoz, hogy újabb felhatalmazásokat nyerjen. Brodarics ekkoriban többször személyesen is folytatott megbeszéléseket Ferdinánddal, és tudomására hozta, hogy János belemenne abba, hogy ha élete végéig megtarthatná a magyar királyi címet, utána átengedné az egész uralmat Ferdinándnak.²⁸ A tárgyalások az 1535. esztendő folyamán többször abbamaradtak majd folytatódtak. Kilátástalannak mutatkozott a megegyezés, hiszen János, aki ismételt maga mögött tudhatta a Porta támogatását, megint visszatért ahhoz az állásponthoz, hogy az ország egésze feletti uralmat magáénak akarja. Brodarics a hullámzó tárgyalássorozat folyamán mindig híven követte királya utasításait és fáradozhatatlanul, de egyre reményvesztettebben ingázott Buda és Bécs között.

János király időközben némileg változtatott álláspontján: Brodarics és Frangepán az 1535 októberi bécsi tárgyalásaik során már azt a kívánságot adták elő, hogy királyuk immár nem Ferdinánddal, hanem V. Károly császárral óhajtana kapcsolatba lépni.²⁹ Ferdinánd ehhez nem akart hozzájárulni, de Szapolyaitól a futár, Verancsics Antal gyorsan meghozta Brodaricsnak és Frangepánnak azt a megbízólevelet, amelyben János a császárhoz küldte őket, Nápolyba.

A császárral folytatandó megbeszélésre János király egy megállapodási javaslatot is elküldött leendő követeinek. Ebben a javaslatban már szinte előrevetítődnek a későbbi váradi béke egyes pontjai:³⁰ János felajánlotta, hogy lemond az ország egészéről, beleértve Erdélyt is, de a királyi címet élete végéig használni szeretné; Budát és Temesvárt a császárnak

engedi át, amelyeket halála után, vagy Nándorfehérvár visszavétele után lehet csak Ferdinándnak juttatni. Cserébe családi birtokait és más birtokokat kért, amelyeket szepesi hercegség néven adjanak át ő és utódai részére; kérte továbbá, hogy az ország területéből 17 vármegye maradjon meg az ő birtokában, ezenfelül a szepesi városokat, a bányavárosok egy részét, pénzbeli kárpótlást, és egy Habsburg-házbeli feleséget kívánt.

Ezekkel a javaslatokkal 1536 januárjában Rómán át – ahol nem tudtak a pápa elé járulni, mert V. Károly császár követte, Johann Wese érsek megakadályozta ebben őket – továbbmentek Nápolyba a császárhoz. V. Károlynak nem voltak ellenére az elé tárt pontok, de ezeket Wese igen ellenségesen fogadta, és próbálta a tervezett megegyezésben Ferdinándot terhelő kifizetéseket minimalizálni, illetve a birtokába kerülő országterületet a lehető legnagyobbra növelni. Brodarics reménykedett, hogy a császár közbejöttével igen közel jutnak a tárgyalások végéhez és a megállapodáshoz. A nápolyi küldetés fáradoalmait azonban nem koronázta siker.

Itt kell megemlítenem, hogy az 1536 augusztusában már a Váradon folyó tárgyalások alatt egy alkalommal Brodarics Frangepán Ferencsel együtt arra kérte Ferdinándot, fogadja őket szolgálatába, és akkor elhagyják János királyt, de kijelentik, hogy János ellen a továbbiakban sem kívánnának munkálkodni.³¹ E felajánlkozásnak végül nem lett semmi következménye.

Az Oláh Miklóssal ekkoriban folytatott levelezésében már nem először került elő Brodarics tollából az a célzás, hogy nem önszántából és nem szívesen hagyta el Habsburg Mária királyné hűségét, hanem bizonyos kényszerűség vitte rá. Brodarics meglehetősen elkeseredetten tért haza Bécsen keresztül Budára, ahol azonban János király azzal fogadta, hogy munkája jutalmául váci püspökké nevezte ki (1537).

1537 májusának első felében ismét Krakkóba kellett utaznia, ahol királya és a Jagelló hercegisasszony, Izabella házasságkötésének előkészületeit intézte.³² Ezt követően Körnöcbányára utasította őt János király rendelkezése, hogy ott Ferdinánd és V. Károly követével, Wese érsekkel tárgyaljon ismét. Ezen a tárgyaláson fordult elő harmadszor, hogy Brodarics és Frangepán felajánlkozott Ferdinándnak. Brodarics Wesehez intézett beszédében elmondta, hogy milyen sokat fáradoztak a béke létrehozásán, de János király most sem mutat hajlandóságot a megegyezésre. Ennek oka elsősorban az volt, hogy a nagyobb uradalmak, és a Szapolyai családi birtokok hovatarozásában nem tudtak megegyezni. Brodarics azzal folytatta, hogy már két éve is megmondta, ha nem lesz előrelépés a béke ügyében, ő elhagyja uralkodóját és Ferdinándhoz áll. Ha így alakulna is, azt azért kijelenti, hogy János ellen nem hajlandók semmit tenni. Nem tudja, maradjanak-e mégis, hogy ily módon a János-oldalon állva sürgessék továbbra is a békét. Sem Wese, sem Ferdinánd nem fogadta kitörő lelkesedéssel ezt az ajánlatot.³³ Valóban, lássuk be, kissé hiteltelen lehetett ez a fordulat és a felajánlkozás két olyan diplomata részéről, akik eddig a Habsburg érdekek el-

²⁵ Óváry L. i. m. 61. Nr. 297.

²⁶ Óváry L. i. m. 61. Nr. 298.

²⁷ „[Brodarics] nihil cum illo [Thurzó] tractare voluit penitus nisi Regia Maiestas cedat Regnum in favorem Domini sui. Ita nihil tractatum est. ...” Johann von Wese a császárnak, 1534. dec. 8. Brüsseli okmánytár I. 230.

²⁸ Johann von Wese a császárhoz, Bécs, 1535. ápr. 8.: Brüsseli okmánytár I. 238.

²⁹ Sörös P.: Jerosini Brodarics István i. m. 123.

³⁰ Brüsseli okmánytár I. 318. skk.

³¹ Johann von Wese jelentése a császárnak, Várad, 1535. aug. 20. Brüsseli okmánytár I. 362.

³² Veress Endre: Izabella királyné 1519–1559. Bp., 1901. 26–28.

³³ Sörös P.: Jerosini Brodarics István i. m. 130–131.

len tevékenykedtek. Azt is gondolhatták a Habsburg táborban, hogy ez valamiféle cselvetés vagy félrevezetés János részéről. A tárgyalások a következő hónapokban is tovább folytak, és változatlanul nem volt kilátás a megegyezésre, egyik uralkodó sem akart lemondani az általa uralt területekről. Októberben Brodarics és Frangepán ismételten azt nyilatkozta, hogy ha most sem jön létre a béke, akkor Ferdinándhoz állnak, azaz a feltétellel, hogy János ellen semmit sem hajlandók cselekedni. Erre az ajánlatra sem kaptak választ.³⁴

A tárgyalások decemberben folytatódtak. János király főképp Erdélyhez és Kassához ragaszkodott, Ferdinánd biztosai pedig épp ezek átadását követelték, azt hozva fel, hogy Kassát fegyverszünet ideje alatt foglalta el János. December legvégén a tárgyaló felek újabb három hónapra meghosszabbították a fegyverszünetet. Wese eléggé kényszeredetten folytatta a tárgyalásokat, túlzónak tartotta János igényeit, míg Brodarics ragaszkodott az „uti possidetis” elve alapján kötendő megállapodáshoz.

Végül 1538. február 24-én János aláírta a váradi békét, de Brodaricsra várt a feladat, hogy Ferdinándhoz elvigye a békeokmányt. Előbb azonban még Krakkóba kellett mennie, hogy János házasságkötésével kapcsolatban a már megkezdett megbeszéléseket folytassa, és megkérje Izabella hercegnő kezét.

1538 májusában ért Krakkóba, ahol az eljegyzést is megejtették, rendkívül nagy titoktartás közepette. Krakkóból Boroszlóba ment, ahol is Ferdinánd június 10-én aláírta a váradi békét. A béke pontjainak megtartására János hat tanácsosa, az egri, az erdélyi, a váradi püspök, Brodarics István váci püspök, Perényi Péter és Werbőczy kancellár is esküt tett. Frangepán Ferenc írásban ígérte meg, hogy mindent megtesz majd a béke megvalósulása érdekében.³⁵ Még itt Boroszlóban tárgyalást kezdeményezett a pápa követével, kérte, hogy Jánost oldozzák föl a kiközösítés alól. A követ azonban erre azt válaszolta, hogy Jánosnak kellene kezdeményezni a pápánál ezt a kegyelmet, s végül annyiban maradtak, hogy Frangepán Ferenc menjen majd Rómába és ezzel János király alázatos folyamodását fejezze ki.³⁶ A kérdés végül úgy oldódott meg, hogy előbb III. Pál levele, majd a következő évben egy pápai követ érkezett János király udvarába, és a kiközösítésről meg sem emlékeztek, s ezt úgy értelmezték, hogy még az előző pápa megadta a feloldozást.

Brodarics életében a váradi béke megkötése után új, nyugalmasabb szakasz következett. Élete legfőbb műve volt szinte ez a megállapodás, hiszen csaknem egy évtizede utazgatót, fáradozózt ezen János érdekében. Brodarics a váradi béke megkötése után is megtartotta kapcsolatait a Ferdinánd-párti urakkal, sőt magával Ferdinánddal is. Közvetített a Fráter György és Ferdinánd közötti kapcsolatokban.

Következő és egyben életének utolsó megbízatása ismét Krakkóba szólította 1539 január közepén, Perényi Péterrel, Werbőczyvel és Balassa Boldizsárral és közel ezer főnyi kísérettel vonultak be a városba. Ennek a küldetésnek az volt a célja, hogy leendő királynéjukat, Izabellát Magyarországra kísérik. 1539. január 31-én jelképes esküvőt tartottak a krak-

kói palota tróntermében. Ezután indultak Magyarországra. Az esküvőt Székesfehérváron 1539. március 2-án tartották, maga a lakodalom azonban Budán volt a következő napokban.

Brodarics ezt követően már nagyobb feladatot nem kapott, a pápa megerősítette a János által kinevezett püspököket, köztük őt is a váci püspökségben. Levelezésben volt régi barátaival, Oláh Miklóssal, Statileoval, a Vatikánba is írogatót. Verancsics budai prépostként Brodaricsról mint második atyjáról őszinte nagybecsüléssel nyilatkozott.³⁷

Brodarics diplomáciai tevékenységét a fentebbiekben csak nagy vonalakban tekintettük át. De talán ennyiből is megállapítható, hogy Brodarics István az 1530-as években János király diplomáciájának egyik vezető személyisége volt. Brodaricsot mint a művelt humanista képzettségű, sokoldalúan „felhasználható” politikust, a reá bízott feladatokat kötelességtudattal teljesítő, több nyelvet beszélő, a külügyi tárgyalásokban jártas, és ahogy kortársai ismerték, becsületes diplomatát ismerhettük meg. A források arra mutatnak, hogy több alkalommal maga sem értett egyet királya lépéseivel, mégis igyekezett megbízását híven teljesíteni. Életének történetében számos tovább kutatható kérdés van, ezek egyike, hogy milyen okból, milyen indíttatásból akarta elhagyni Jánost több ízben is. Diplomáciai munkássága terén „szakterülete”, a pápasággal való kapcsolattartás mellett nagyobb részben a Habsburgokkal való tárgyalásokat, diplomáciai feladatokat foglalta magában. Jánost ugyanis Konstantinápolyban főként Łaski és Andronicus képviselte, míg Brodarics, Frangepán, Statileo inkább a nyugati diplomáciai feladatokat látták el.

Brodarics életútja azt mutatja, hogy személye tökéletesen megjelentette a humanista műveltséggel rendelkező „udvari embert”, aki a korra jellemző művelt elit humanista életvitelét folytatta, miközben szinte már hivatásszerűen, hivatali-kormányzati megbízatásokat látott el.³⁸ Azt a típust, amelynek jelenléte általában a késő középkori–kora újkori európai udvarokat jellemezte, ahol az udvari emberek képességük, iskolázottságuk, származásuk révén a fegyverforgatás helyett már egyre inkább kormányzati, igazgatási tisztségeket viseltek.³⁹ Az udvar az uralkodót és az adott országot is jellemzi, szimbolizálja. Ahogyan ezekben az években János király országa megteremtésének nehézségeivel küszködött, úgy udvarában is elsődleges feladat volt a katonai védelem meg-

³⁷ „Stephanus Brodericus Vaciensis episcopus alter meum parens nondum convaluit. Medici existimant ejus aegritudinem diuturnam fore, et tandem in proxime hieme vitae plurimum timent, quod omnes vehementer dolemus.” Verancsics Antal levele Pjotr Gamrat krakkói püspöknek, Buda, 1526. október Verancsics Antal összes munkái VI. köt. Vegyes levelek 1538–1549. (Közl.: Szalay László.) Pest, 1860. (Monumenta Hungariae Historica Scriptorum IX.) 44.

³⁸ Asch, Ronald G.: Introduction: Court and Household from the Fifteenth to the Seventeenth Centuries. In: Princes, Patronage and the Nobility: The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450–1650. (Ed. By: Ronald G. Asch, Adolf M. Birke.) Oxford Univ. Press, 1991. (Studies of the German Historical Institute in London) 1–31.; Kubinyi András: Királyi udvar a késő középkori Magyarországon. In: Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században. (Szerk.: G. Etényi Nóra–Horn Ildikó.) Bp., 2005. 13–32.

³⁹ Vigh Éva: Bevezetés. Udvar és udvari etika a XVI–XVII. századi Itáliában. In: *Uő: Az udvari élet művészete Itáliában. Szöveggyűjtemény.* (Szerk.: Vigh Éva.) Bp., 2004. 30–31.; Klaniczay Gábor: Udvari kultúra és a civilizáció folyamata. In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra.* (Szerk.: R. Várkonyi Ágnes.) Bp., 1987. 44–46.

³⁴ Sörös P.: Jerosini Brodarics István i. m. 134.

³⁵ Frangepán Ferenc levele III. Pál pápának, 1541 s.d. Pray, G.: i. m. II. 97.

³⁶ Sörös P.: Jerosini Brodarics István i. m. 138–139.

Brodarics István pecsétje. MOL, E 185 – Missiles.
Brodarics István Nádasdy Tamáshoz. No. 3. 1531. július 25.

Brodarics István pecsétje. MOL, E 185 – Missiles.
Brodarics István Nádasdy Tamáshoz. No. 79. 1532. június 14.

szervezése és uralkodásának közjogi–diplomáciai téren való biztosítása. Ez az udvar – itt most a királyt és az őt körülvevő személyeket értve alatta – inkább volt János államának politikai életét, a fegyveres és a diplomáciai téren kibontakozó harcot irányító stratégiai központ, mintsem a humanista tudósok és kormányzati tisztségviselők békés gyűjtőhelye, mégis elmondható, hogy ha igen szerény mértékben és visszafogottan is, de magán viselte a késő reneszánsz európai udvarok sajátosságait. Ha másban nem, legalább a király szolgálatában álló udvari emberek személyében.⁴⁰ Ennek a János szolgálatában tevékenykedő szellemi elitnek egyike volt Brodarics István, akinek véleményére és tájékozottságára számított és adott is királya. Brodarics pedig a rábízott feladatokat tudásához képest a legnagyobb igyekezettel és tisztességgel látta el. Ezt minden bizonnyal ugyanígy tette volna akkor is, ha a sors úgy hozza, hogy Habsburg Ferdinándot kell szolgálnia.

⁴⁰ A magyar királyi udvar történetére: *Almási Gábor*: A republica litteraria és a császári udvar a 16. század második felében. *Aetas*, 20 (2005) 3:5–37.; *Pálffy Géza*: A magyar nemesség I. Ferdinánd bécsi udvarában. *Történelmi Szemle*, 45 (2003) 45–59.; *Pálffy Géza*: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. *Történelmi Szemle*, 41 (1999) 331–367.

Brodarics István pecsétje. MOL, E 185 – Missiles.
Brodarics István Nádasdy Tamáshoz. No. 104. 1532. május 5.

LACZLAVIK GYÖRGY
Brodarics István címereslevele

II. Lajos király 1517. május 25-én címereslevelet adott jerosini Brodarics Istvánnak.¹ A Brodarics család címere volt az egyik első címerábrázolás Magyarországon, ami kétségtelenül harci jelenetet ábrázolt.² A genealógiai szakirodalomban ugyanakkor olykor sajkás vagy csajkás címerként tettek rá említést.³ Mindezek mellett beszélő címernek is tekinthető, hiszen az ábrázolt jelenetben szereplő csónak és a család neve között nem nehéz észrevenni az összefüggést.

Sajnos Brodarics István szerémi püspök címereslevelének eredeti példányát ma már nem ismerjük. A szöveget és a címerképet a Magyar Országos Levéltárban őrzött másolat alapján rekonstruálhatjuk.⁴ Az irat 1897:11 növedéki naplósza alatt került be a Magyar Nemzeti Múzeumba, 475 társával, amelyekkel együtt korábban az ezredéves kiállításon volt látható.⁵ Az irat már 1897-ben meglehetősen rongált állapotban volt a másolat alapján, de az oklevél akkori összeolvasói, Horváth Ignác és Varjú Elemér még látták az ép címerképet és a fehér-fekete-kék selyem zsinóron függő királyi pecsétet is.

¹ Csoma József: A mohácsi vész előtti címerlevelek nyomai *Turul*, 24 (1906) 25.; Nyulásziné Staub Éva: Mohács előtti címereslevelek. In: *Studia professoris–Professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára.* (Szerk. Almási Tibor–Draskóczy István–Jancsó Éva.) Bp., 2005. 258.

² R. Kiss István: Természetes ábrázolás az 1526. év előtti magyarországi címerekben. *Turul*, 21 (1903) 168.

³ Zay Ferenc: Az Lándorfejűrv elvesztésének oka e vót és így esött. Bp., 1980, 9. kép.

⁴ Levéltári jelzete: Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) R 64 – 2. tétel – No. 48.

⁵ „A család régi, valószínűleg Zsigmondtól nyert armálisa elveszett s csak az előttünk fekvő 1517-iki ismeretes, melyben II. Lajos király Brodarich István pécsi kanonoknak ősi címerét megbővíti egy a címérszerző tudományos érdemeit szimbolizáló babékoszorút vivő hollóval. A bőbeszédű oklevélnek mintegy kétharmadát a kitüntetett dicsőítése foglalja el, felhozatván érdemei közt még a görög és latin nyelvben való jártassága is. Érdemeiért részesül a kitüntetésben Mátyás nevű testvére és ennek két fia Ferenc és Elek is. A bővített címer leírása a következő: Távlatszerűen lefelé világosodó kék mező, a címer alapján ezüst víz, rajta fekete csónakban ezüst páncélú, arany lapáttal evező ifjú vitéz, feje fölött, a paizs jobb sarkából repülő fekete holló szájában babékoszorúval, a bal sarokban arany nap. A paizson ezüst csőrsícsak, rajta nyolczágú arany nap, melyet azonban sisakdísznek nem tekinthetünk, mivel ilyenről az oklevél címerleírásában nincs szó. A takaró mindkét oldalról arany-fehér-kék, zöld béléssel. Az egész apró virágokkal díszített s arannyal keretelt bitor alapon nyugszik. Heraldikai szempontból hibás, de igen festői hatású címer, mely mint miniatúra párját ritkítja.” *Varjú Elemér*: Czimertani és sfragistikai emlékek az ezredéves országos kiállításon. *Turul*, 24 (1896) 151–152.

Az oklevél akkor báró Tallián Dénes tulajdonában volt. 1884-ben Szopori Nagy Imre még úgy tudta, hogy „Brodarics István rokonától Brodarych Mátyástól leányágon származott le a Somogy megyei Perneszi család, az oklevél ennek levéltárában őriztetik báró Tallián Jánosnál mint a Perneszi család egyik örökösénél Szabáson Somogy megyében.”⁶ A Perneszi család levéltárának 1805-ben készült elenchesében meg is található a címereslevélről készült bejegyzés.⁷ A Tallián család levéltára 1899-ben a Nemzeti Múzeumba került, a címereslevél azonban biztosan nem, mert ma nem található a Tallián család levéltárában.⁸

Az adománylevelében II. Lajos király a család korábbi címerét újította meg, illetve bővítette ki. A régi címer kék mezőben páncélos vitézt ábrázolt, akit az ellenség üldöz, és egy csónakban sietve a másik partra evez. A király ezt egy repülő hollóval egészítette ki, ami a vitéz feje felett babékoszorút tart. Megjegyzendő, hogy a címerrajz fennmaradt másolatáról hiányzik az ellenség ábrázolása. Érdekesség, hogy Siebmacher két alkalommal is rosszul írta le a Brodarics címet. Siebmacher valódi harci jelentet rajzolt, de nála két harcos ült a csónakban, és egy huszár üldözte őket.⁹ A horvát nemek címereiről írt kötetében ellenben már korrigálta saját tévedését, és az általánosan ismert címeralakot ismerteti ő is.¹⁰ Az oklevélből az is kiderül, hogy Brodarics Itáliában folytatott tanulmányai után előbb Tamás esztergomi érsek, majd György pécsi püspök szolgálatában tüntette ki magát. Ezek után királyt is éveken keresztül hűségesen szolgálta. A címerbővítésben rajta kívül testvére Mátyás, továbbá testvére fiai Ferenc és Elek (Alexius) is részesültek.

⁶ A Kisfaludyak címeres levele. *Turul*, 2 (1884) 106.

⁷ Fasc. 15. No. 7. jelzet alatt: MOL, P 650 – elavult elenchesok

⁸ MOL Diplomatikai Levéltár 67677–67918.

⁹ Siebmacher's Wappenbuch. IV. Bd., 15. Abt., Teil 1. Der Adel von Ungarn samt den Nebenländern der St. Stephanskronen (4 Bände) (Bearb. von Géza von Csergheő.) Nürnberg, 1893. 87. Taf. 69.; „Teljesen hamis címert tulajdonít a Brodarich családnak a magyar Siebmacher, daczára, hogy a valódi is ismerte a szerkesztő.” *Varjú E.*: i. m. 151.

¹⁰ Siebmacher's Wappenbuch. IV. Bd., 13. Abt. Der Adel von Kroatien und Slavonien. (Bearb. von Ivan von Bojnicic.) Nürnberg, 1899. 218. Taf. 157.

Az oklevél szövege az 1897. évi másolat szerint:

Commissio propria domini regis

Ludovicus dei gratia rex Hungariae et Bohemiae etc. Tibi fideli nostro venerabili et egregio Stephano Brodarych de Jerosyn decretorum doctori, comiti capellae sancti Andreae apostoli et canonico Quinqueecclesiensi salutem et gratiae nostrae regiae assiduum incrementum. Quemadmodum variae sunt et multiplices mortalium voluntates atque appetitus, ita videmus varia ac multum inter se diversa esse studia et diversas ad varias artes ab ipsis pene incunabulis animorum applicationes, prout cuique vel natura, vel conditio, vel animi libido svadet. Quo sit, ut alii protinus, ut in lucem sunt editi agricolationi animum intendant, alios mercium ex diverso orbe terra marique convehendarum studium teneat; aliis in opificio quopiam et vel pingendi vel fingendi aut sculpendi arte excellere pulchrum ac decorum videbatur; alii postremo alias, vitae humanae necessarias artes et studia sequantur. Qui vero nobiliorem a natura vim sortiti sunt et reliquum humani generis vulgum, gloria et nominis amplitudine antecellere conantur, eorum duo genera esse videmus, aut enim rem militarem sequuntur, aut ab ipso aetatis principio bonarum artium studiis animum dedunt. Quae quidem duae res sole propemodum sunt, quae mirabile dictu est, quantum et ornamentis et emolumenti humano generi asserant, alterum enim, si bello quatimur, ex bello nobis victoriam, ac demum pacem parat, altrum in pace quietos nos ac legibus et iure aequabili viventes continet. Itaque haud temere ullum, tam ferum, tam barbarum, tamque ab omni humano cultu alienum atque aborientem populum reperias, ubi non his geminis artibus summus sit semper honor habitus; verum quod ad litteras attinet, quantum [...] splendoris et claritudine, tantum etiam commodi et emolumenti facile inesse apparet.

Nam si quis [...] perpendiculum revocare voluerit et aequa lance metiri procul dubio reperiet nobis parum profuisse ratione et intellectu a ceteris animantibus distinctos fuisse [...] divinationem vocamus, exculpta atque elimata fuisse; quid enim inter nos et caetera animalia [...] adminiculo et nobis et tam multiplices rerum cognitiones et dei ipsius optimi maximi ac naturae omnium parentis abstrusissima arcana [...] monumentiore eo iam [...] penetratum quo vim naturae humanae penetrare posse nemo unquam credidisset. Litterae igitur sunt et [...] omnium nationum absolutissimam [...] cognitionem tribuunt, litterae denique, quae [...] sempiternam immensam, ineffabilem, incomprehensibilem [...]. Quid igitur [...] elegantius? Quid laudabilius, quam in ea re vel mediocriter excellere, quae tantum rebus humanae omnibus antistiti et tantum divina humanae omnia [...]. Nosque, qui de benignitate ad hoc tam amplum atque excelsum regni fastigium sumus evecti, semper ab inicio maximae curae habuimus, ut tam armorum, quam litterarum studiosi praecipuis [...] et pari quodammodo atque aequali existimatione ac dignitate haberentur. Hac igitur de causa neque te praeterire libuit, quippe qui ab ipsis pene incunabulis omnem aetatem in hoc honestissimum [...] prima adhuc pueritia ad omnium artium altricem Italiam missisti, eam ibi per multos annos variis disciplinis operam impendisti,

ut adhuc adolescens et vir, dum pubertatem egressus, non solum Graecis ac Latinis litteris non mediocriter eruditus habereris, sed etiam iuris pontificii eam peritiam consequeris, ut te nobilissima orbis terrarum gymnasia ea adhuc aetate eius disciplinae insignibus et ornamentis dignum iudicarunt, porro inde egressus non socordiae, neque ignaviae animum dedisti, sed ne bonum otium inerti desidia [...] primum reverendissimi domini Thomae cardinalis Strigoniensis ac patriarchae Constantinopolitani, etc. aulam et secutus; succedente deinde tempore in obsequia reverendissimi in Christo patris domini Georgii episcopi Quinqueecclesiensis, summi et secretarii cancellarii nostri, fidelis nostri nobis sincere dilecti asciri voluisti, apud quos et maxime apud ipsum dominum episcopum Quinqueecclesiensem, qua fide, integritate, constantia, qua praeterea industria ac sollicitudine sis versatus, quantam deinde nobisque et huic inclyto regno nostro per plures annos serviveris, adeo in propatulo est, ut litterarum nostrarum praedicatione et testimonio non indigeat. His igitur virtutibus et obsequiis tuis inducti imperpetuum nostrae erga te benivolentiae incrementum ex speciali gratia nostra et de regiae nostrae potestatis plenitudine, tibi ac per te Mathiae fratri tuo carnali, necnon Francisco et Alexio filiis eiusdem Mathiae et eorum haeredibus et posteritatibus universis ad arma familiae vestrae avita, quae in scuto coelestini coloris hominem armatum ab hostibus insecutum in cymbam transfretatoriam compulsus et in navicula ipsa concitatissimo cursu in aliam fluminis ripam tendentem gestare conspiciebantur, hoc fecimus additamentum: corvum videlicet de sublimi advolantem, coronam lauri semper virentis, quasi capiti illius bellatoris imponendam, rostro afferentem. Ad denotanda te, familiae tuae, quae non temere, sed ex eventu bellico, et ex illo transfretandi casu, priora illa insignia sortita fuerat, hoc novum decus addidisse, ut illius, sive navigationem, seu potius bellicam virtutem eruditione tua et doctrina ornaveris, quo enim alio insignii id significari atque exprimi aptius potuit, quam corvo laureum sertum gestante, cum et corvus alis sit Phoebos dicata, et lauri ramis doctorum hominum ipsa cingi soleant.

Quae quidem arma sive nobilitatis insignia in capite seu principio praesentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus artificiosa manu depicta tibi, ac praefatis fratri nepotibusque tuis, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, animo deliberato et ex certa nostrae maiestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, immo damus ac concedimus et praesentibus elargimur, ut tu, iidemque frater et nepotes tui praenominati, ac haeredes et posteritates eorum universae praetacta arma seu nobilitatis indicia, de more aliorum nobilium, armis utentium, a modo imposterum, ubique in praeliis, hastiludiis, tor[nament]iis, duellis, bellis, omnibusque exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, anulis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae et sincerae nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis privilegiis, praerogativis, immunitatibus, gratiis, honoribus et libertatibus, quibus caeteri nobiles, armis utentes, quomodolibet de iure vel consuetudine utuntur et gaudent, uti, frui et gaudere possitis et valeatis, de talismodique singularis

et specialis gratiae nostrae antidoto merito exultetis et tanto ampliore studio ad honorem nostrae regiae maiestatis tua et eorundem de caetero sollidetur intentio, quanto vos largiore favore et gratiarum munere dotatos, condecoratosque esse conspicitis. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras, secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti communitas nobis duximus concedendas. Datum Budae, feria quarta proxima post

dominica[m] letare, anno domini millesimo quingentesimo decimoseptimo; regnorum nostrorum Hungariae et Bohemiae etc. anno primo, Jacobus Piso secretarius.

Rongált hártján, élén czimmerminiaturával, diszesen festett kerettel, fehér-feket-kék selyem zsinóron függő pecséttel. Br. Tallián Dénes tulajdona. Összeolvastatott Horváth Ignác és Varjú Elemér által.

A Brodaries család címeres levelének (1517)
másolatban fennmaradt címerpajzsa

KÖNYVISMERTETÉS

Az 1754–55. évi országos nemesi összeírás bihari tabellái. Összeáll., a szöveget gond. és a bev. tanulmányt írta Szálkai Tamás. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 2010. 59 p. (Hajdú-Bihari Levéltári Füzetek 2.) (ISBN 978-963-7238-42-0)

A szerző, sorozatszerkesztő – Szálkai Tamás – újabb, a kutatók számára rendkívül hasznosan forgatható forrást tett közzé a Levéltári Füzetek 2. kötetében. A bevezető tanulmányból megtudhatjuk, hogy az összeírások egy 1816-ban készült átiratban maradtak fenn a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár gyűjteményében, mégpedig a HBML IV. A. 12/a. 1. d. No. 9. 1–13. és a 61–78., illetve az adó alá vetett nemeseket tartalmazó lista ugyanazon jelzet alatt 17–46. oldalakon. A kimutatások a sárréti (MikePércs, Sáránd, Derecske, Konyár, Gáborján, Keresztes, Váncsod, BerettyóUjfalva, Bakonszegh, SzentPéterszegh, BerekBöszörmény, Dancsháza, KörösszegApáthi, Komádi, Vekerd, Darvas, Zsáka, Sass, Sámson, HosszúPályi, MonostorPályi, Vértes, Pocsaj, Bagos, Esztár, Henczida, Bajom, Udvari, Kaba, Báránd, Bojt települések) az érmelléki (Székelyhid, Keserű, Bagamér, Álmosd, Kakath, Léta, Csokaj, Vajda, Dioszegh, Félegyháza, Kőbölkúth, Olaszi[Sváb], Albis, Éradony, Semjény, Mihályfalva, Piskolt, GálosPetri, Otthomány, Szalács, Kécz, VedresÁbrány, Keresztur, MónosPetri, Margita, Genyéte, Szunyogd, FelsőÁbrány, Széltalló, Száldobágy, Bartfalva, Bosaj, Tothi, Micske, Királyi, SzentImre települések), a váradi (Püspöki, Bihar, Kovácsi, Kismarja, Nyüved, Szalárd, Csatár, Újlak, Telegd, Örvénd, Csullyafalva, Vásárhely, Olaszi[Várad], Velencze, Várad, Száldobágy települések), a belényesi (Szalontha, Keresztur, Sarkad, Kötégán, Ugra, Geszt, SzentMiklós, Cséffa, Keresztzegh, Nyermegh, Bellenyes települések) – bihar vármegyei – járások birtokos nemeseinek, más telkén lakó armalistáinak és az adózó állapotba helyezett nemeseinek névsorát tartalmazák, az adózók esetében az adó mértékét is. A forrásokat betűhű formában közli a szerző, a füzet végén a kutatást nagyban elősegítő jegyzetek, rövidítés- és szójegyzék, keresztnévmutató és a települések mutatója található. Készítésük idején ezen összeírások hitelesek és jól hasznosíthatóak [voltak] a nemességvizsgálatok során, napjainkban pedig – ahogy a szerző írja – a szakmai közönség mellett a történelmünk, múltunk iránt érdeklődő olvasók számára is érdekeseek lehetnek, „nemcsak a

családtörténet kutatóinak jelentenek biztos támpontot, hanem a 18. századi nemesség kutatása szempontjából is fontosak”.

„Minek előtte halhatatlan drága lelkét Szent Istenének kebelébe adná.” Derecskei végrendeletek és osztálylevelek 1745–1893. Összeáll., a szöveget gond. és a bev. tanulmányt írta: Szálkai Tamás. (Hajdú-Bihari Levéltári Füzetek 3.) Debrecen, 2010. 88 p. (ISBN 978-963-7238-41-3)

Mint ahogy azt a szerző a bevezető tanulmányban írja „a végrendeletek fontos történeti források, széleskörű – társadalom-, gazdaság-, művelődés- és jogtörténeti, néprajzi, stb. – elemzésük, különösen egy szűkebb közösség, város tekintetében nagyban hozzájárulhat a vizsgált közösség jobb megismeréséhez”. E tézisének igazolására kitűnő szakértelemmel használja a füzet címében is jelzett derecskei végrendeleteket. A bevezető tanulmányban ezután áttekinti Derecske birtoklástörténetét az Esterházy uradalom létrejöttéig, majd rövid bepillantást nyújt Eszterházy Pál hercegnek a derecskei uradalomra vonatkozó intézkedéseibe. Ezt követően a szerző általános ismertetést ad a végrendeletek felvételének szokásairól, módszereiről, az ezzel kapcsolatos dokumentumok belső szerkezetéről, ismerteti az olvasóval az örökhatóság és örökösök kilétét és helyzetét. A felsőfokú szakoktatásban az előző füzetekhez hasonlóan oktatási segédanyagként kiválóan hasznosítható kiadványban ezt követően a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár V. 622/a. 20–21. dobozában korábban még rendezetlenül álló, de a szerző jelzése szerint a füzet megjelenése idejére várhatóan már rendezett és jól kutatható dokumentumai sorakoznak. A dokumentumok között a bevezető tanulmányban is jelzett osztálylevelek, végrendeletek, osztályos egyezségek és egyéb a hagyatékokkal és hagyatéki eljárásokkal kapcsolatos iratok és dokumentumok engednek betekintést a 18–19. századi Derecske társadalom-, gazdaság-, művelődés- és jogtörténetébe, valamint néprajzába. A füzet az előző számokhoz hasonlóan rövidítések jegyzékével, latin szavak és kifejezések mutatójával, a szövegben előforduló régi mértékegységek mutatójával könnyíti meg a kutatást és segíti a laikus olvasó eligazodását.

Pozsonyi József

„Vedd ezeket az iratokat...” Jubileumi kötet az ELTE levéltár szak alapításának hatvanadik évfordulójára. (Szerk. Mihalik Béla–Zarnóczy Áron) ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék–ELTE Egyetemi Levéltár, Bp., 2010. 410 p. (ISBN 978-963-284-183-0)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán működő levéltár szak megszervezésétől, 1949-től egészen 2006-ig az egyetlen ilyen jellegű egyetemi képzés volt Magyarországon, mesterszintű (MA) levéltáros oklevelet pedig 2006 után is csupán itt lehet szerezni. A szak hallgatója volt egykor a Magyar Országos Levéltár több korábbi vezetője és jelenlegi főigazgatója is, valamint számos további levéltár vezetői és munkatársai.

A kötet három, egymástól jól elkülöníthető részre tagolódik. Az előszót követő első fejezetben Borsodi Csaba és Szögi László tanulmánya olvasható *A levéltár szak első hatvan tanéve 1949–2010* címmel (9–50.). Ennek a tanulmánynak az első része Szögi László tíz éve megjelent munkájának indokolt újraközlése (*A magyar levéltárosképzés ötven éve 1949–1999. Levéltári Szemle*, [1999] 4. sz. 3–17.), amelyben a szerző a szak első ötven évét adatokban gazdagon, forrásokra alapozva összegzi. A tanulmány második részében Borsodi Csaba a 2000–2010 közötti éveket foglalja össze: különleges figyelmet szentel a kétszintű egyetemi képzés – az ún. bolognai rendszer – hozta változásoknak. A szerzők a szak tanegységlistáit is közlik, így az olvasó könnyen tájékozódhat azok változásairól.

A jubileumi kiadvány második részében a szak egykori hallgatóinak olykor komolyabb, olykor kedélyes hangvételű visszaemlékezéseit találjuk (51–224.). A visszatekintések szerzői közül nem egy a történész és a levéltáros szakma neves, meghatározó személyisége. Összesen 32 memoárt olvashatunk itt: köztük például R. Várkonyi Ágnes akadémikusnak, az ELTE BTK Középkori és Korajújkori Magyar Történelmi Tanszéke professor emeritájának sorait, amelyekben arról vall, hogy levéltár szakos stúdiumai és itteni élményei alapvetően meghatározták történetírői pályáját. Bertényi Iván, a budapesti tudományegyetem Történelem Segédtudományai Tanszékének professzora – s e minőségében maga is több levéltáros generáció tanára – a tanszék történetének rövid összefoglalását írta meg. A visszaemlékezésekben szinte kivétel nélkül szerepel a hatvan esztendő levéltár szak meghatározó tanáregységiségeinek neve: Sinkovics István és Gerics József professzoroké, valamint a tanításban jelenleg is aktív szerepet vállaló Bak Borbála tanárnőé.

A harmadik rész (227–394.) a levéltár szakon végzetek életrajzi adattárát tartalmazza a kezdetektől 2010-ig bezárólag. A neveket és adatokat Gecevényi Patrícia, Haász Réka, Kaba Eszter, Koltai Gábor és László Zsófia gyűjtötte össze, majd Mihalik Béla és Zarnóczy Áron szerkesztette egységes anyaggá, amelyben a szak alumnusai végzésük sorrendjében szerepelnek. Ezen adattár sajnos nem teljes, ám nyilván nem is lehet az, ugyanis a szerkesztők megkeresésére többen nem válaszoltak, nem küldtek adatot. Ilyen esetekben a kötetben a név mellett „nincs adat” megjegyzés szerepel. Sajnálatos módon ezt olvashatjuk a levéltáros társadalom több olyan ismert és megbecsült tagjával kapcsolatban is, mint Koroknai

Ákos, a Magyar Országos Levéltár egykori megbízott főigazgatója (2002–2003), vagy Nyulásziné Straub Éva, aki egyebek mellett a Turul felelős szerkesztője is volt 1992–2009 között. A keménytáblás, színvonalas kivitelű kötetet nemcsak az ELTE levéltár szakjának egykori és jelenlegi hallgatói olvashatják érdeklődéssel, de mindenki, akit érdekelnek a levéltáros szakma mindennapjai vagy a modern kori egyetemtörténet.

Ternováczi Bálint

Veszprém város okmánytára. Pótkötet (1000–1526). Összeállította Érszegi Géza–Solymosi László. / Supplementum ad Monumenta civitatis Veszprimiensis (1000–1526). Opera et studio Geisae Érszegi et Ladislai Solymosi. Veszprémi Érseki Levéltár / Archivum Archiepiscopatus et Archicapituli Veszprimiensis. Veszprém / Veszprimii 2010. 563 p. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 20).

A kötet 2010-ben jelent meg, címe szerint Veszprém Város Okmánytárának pótkötete, azaz egy olyan gyűjtemény folytatása, melynek célja eredetileg Veszprém város középkori történetének dokumentumokkal való illusztrálása volt. Éppen ezért nehéz különválasztani a 2007-ben megjelent elődjétől, Gutheil Jenő jól ismert munkájától (*Gutheil Jenő: Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból [1002–1523]. Kiadásra előkészítette Kredics László. [A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 18]. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Érseki Könyvtár. Veszprém 2007*). Már csak azért is, mert számos módszertani és gyűjtőkört érintő különbség ellenére a két kötetbe foglalt forrásanyag egységes sorozatba rendezve éri el azt a célt, amit szellemi atyja, Gutheil Jenő veszprémi kanonok és káptalani levéltáros valaha elgondolhatott. Az ő elképzelése kettős volt, előszava szerint először is egy helytörténeti tárgyú munkához kívánta a legfontosabb forrásokat tudományos formában közzétenni, másodsorban pedig a veszprémi káptalani levéltár anyagát szerette volna a kutatók elé tárni, mely gazdagságával valóban kivételes lehetőséget biztosított az oklevélkutatóknak (ezt nem sokkal később Kumorovitz Lajos Bernát regeszta gyűjteménye is alátámasztotta). A kettős célkitűzés – ez már a Pótkötet Érszegi Géza és Solymosi László által jegyzett előszavából derül ki – magában hordozta az esendőség csíráját, ne feledjük azonban, hogy Gutheil kézírata 1948–1953 között, a magyar történelemnek nem éppen felhőtlen fél évtizedében keletkezett, amikor ráadásul a levéltári segédletek dolgában sem volt olyan mértékig elkényeztetve a középkori történet bűvára, mint manapság. Gutheil a gyűjtését láthatólag valóban a veszprémi egyházmegyei levéltárban őrzött forrásanyagra korlátozta, azok a darabok – erre megint csak a Pótkötet előszavából következtethetünk –, melyek a Magyar Országos Levéltár nagy gyűjteményeinek jelzeteit hordozzák, már a szerző halála után végzett kiegészítő munkálatoknak köszönhetik a gyűjteménybe való bekerülésüket. Gutheil így is értékes és vaskos kötetet állított össze, ebben 215 saját folyószámmal ellátott, önálló darab látott napvilágot, mivel azonban a szerző az ártírt okleveleket nem vágta ki

az átiró oklevelekből, hanem azok szerves részeként közölte (ezekről önálló lista tájékoztat a kötetben, p. 347–348), a közölt darabok száma 49-cel több, azaz 264. Ennek hozzávetőleg a fele (133 db) akkor még kiadatlan volt, 48 tételnek pedig legutóbb Fejér György – talán méltatlanul sokat bántott – *Codex*-ében jelent meg a publikációja. Ha ezeket is a kvázi kiadatlanokhoz soroljuk, az eredmény közel 70%-ra rúg. Amennyire nehéz lett volna a politikai nehézségek és a segédletek elégtelensége miatt a kutatás kiterjesztése (úgy tűnik, Gutheil erre nem is gondolt), annyira kényelmes helyzetben volt a veszprémi káptalani levéltáros: benne ült egy olyan anyagban, mely hovatovább szűznek volt tekinthető, azaz ha használták is korábban kutatók az egyes darabokat, ezekről csak részértésülések láttak korábban napvilágot. A nagy előrelépést ezen a téren – tudjuk – Kumorovitz L. Bernát említett regesztá gyűjteménye jelentette, miközben Gutheil kézírata kényszerű álmát aludta. 1970-ben úgy látszott – ismét csak az előszó közlésére támaszkodhatunk –, hogy előrelépés történik az ügyben (hét esztendővel a tudós levéltáros kanonok halála után), 1970 és 1972 között jelen kötet szerzői „széles körű kutatással” újabb, immár más levéltárak anyagára is kiterjedő gyűjtést végeztek, s az eredmény alapján Fügedi Erik, a régi kézirat lektora kiegészítette az eredetileg feltárt forrásanyagot. A kiadás azonban ekkor sem valósult meg, megjelentek azonban 1977-ben az Okmánytárba foglalt források regesztái Gutheilnek az Árpád-kori Veszprém történetét bemutató közismert, azóta már harmadik kiadásban is napvilágot látott munkájának függelékeként. Azt is mondhatnánk, hogy tíz esztendővel a szerző halála után egyik célja valóra vált, a helytörténeti monográfia kellő apparátussal és illusztratív anyaggal felszerelve napvilágot látott: későn ugyan, de egy nagy erőfeszítés értékes eredményeként. A forrásokat magában foglaló kézirat azonban továbbra is szunnyadt, mígnem Kredics László érseki könyvtáros és Hermann István érseki levéltáros erőfeszítéseinek köszönhetően 2007-ben napvilágot látott Gutheil Jenőnek a *Veszprém város okmánytára 1002–1523* című forráskiadványa, az időközben új életre keltett egyházmegye-történeti sorozat 18. darabjaként.

A Pótkötet sorsa nem kevésbé volt hányatott, mint előzményéé. A kézirat itt is nagy és fárasztó munka eredménye volt, s a tavalyi esztendőig – ki tudja, mi okból – nem adódott lehetőség a publikálására. Az előszóban a szerzők beszámolnak arról, hogy az ő munkájuk eleve más módszertani alapon nyugodott, ezek közül az egyik igen fontos a gyűjtésnek más középkori forrásokat őrző levéltárakra és kiadványokra való kiterjesztése volt, hisz Veszprém város történetére más, például családi levéltárak is jó forrásanyagot rejthettek, s mint kiderült, rejtettek is. De nem csak a forrásanyag szórtsága jelentett nehézséget, hanem a levéltárak vándorlása is. Ennek két jellemző esetéről is számot ad a bevezetés. Egyik a Szent István alapította veszprémvölgyi apácamonostor levéltárának sorsa, mely a jövedelmeket hozó birtokállománnyal együtt – Pázmány Péter ismert erőfeszítéseinek következtében – először a győri jezsuiták tulajdonába került, majd innét a győri jezsuita kollégium *Acta Iesuitica* gyűjteményeként a Magyar Országos Levéltárba. Ez persze Gutheil előtt sem volt titok, a körülmények azonban az ő esetében a kényszerű önkorláto-

zást javallották. A másik eset még jellemzőbb, s talán érdekesebb is. Valamikor 1941 után ugyanis Fehér Mátyás Jenő – a domonkos rendtörténész és neves (nem éppen ügyetlen) forráshamisító neve az olvasó előtt bizonyos nem ismeretlen – mintegy kultúrmisszióra vállalkozva a közeledő, akkor már kultúrértségéről hírhedt vöröshadsereg előtt mentendő nagy számú forrásanyagot vitt magával, főleg kassai eredetű liturgikus kódexeket és domonkos okleveleket (ezek egy része a *Sta Sabina* római központi rendi levéltárában került letétbe). Ezek közé tartozhattak azok a darabok is egy ideig, melyeket Varga Ferenc simasági plébános talált meg egy papi hagyatékban, s a gondos vizsgálat minden darabról megállapította, hogy a két veszprémi egyházi levéltárból, az akkor még püspöki és káptalani archívumból kerültek ki. A történet eddig sem volt ismeretlen, Solymosi László több publikációjában, például a kanonoki könyvhasználatról írt tanulmányában foglalkozott a kérdéssel. Az 1985-ben Veszprémbe visszakerült 39 dokumentum közül most többnek a szövege napvilágot láthatott a Pótkötetben.

De nem csak az átvizsgálendő levéltárak körét tágították ki a szerzők, hanem a várostörténet fogalmát is. Gutheil eredetileg a veszprémi Várhegy közvetlen környezetében elterülő településekre, azaz a középkori városra korlátozta a figyelmét, a jelen kötet összeállítói azonban – az időközben megéltékült magyar várostörténeti kutatás fontos felismeréseire támaszkodva – kiterjesztették gyűjtőmunkájukat az újkori Veszprém határain belül fekvő, a városba a török hódoltságot követően beolvadt, időközben elpusztult településekre is. Lemondtak azonban olyan tételek részleges közzétételéről (ezek közül néhány részlet a Gutheil-kötetbe eredetileg bekerült), melyek terjedelmesebb források, de ma már korszerű kiadásban, teljes terjedelemben a kutatás rendelkezésére állnak (1488. évi adójegyzék, az 1524. évi püspöki urbárium, az 1515. évi zsinat és a számadáskönyv). A két lényegi változtatás után megváltoztak a munka keretei, így a Pótkötettel egy a középkori magyarországi forrásanyag szórtságával számoló, s az eredeti tervhez képest több egykori településre kiterjeszkedő kutatómunka eredményét tarthatjuk a kezünkben. Gutheil eredeti kéziratának gondozói nagy körültekintéssel jártak el akkor, amikor a gyűjtemény kinyomtatása előtt bizonyos változtatásokat eszközöltek a munkán, olyanokat, melyek ma már egy korszerű oklevéltár, illetőleg forráskiadvány elengedhetetlen kellei. Egységes formátumot adtak a kéziratnak, s bár az eredetileg is rendelkezett apparátussal (őrzési hely, eredeti jelzet, kritikai megjegyzések), többek között felszerelték az ellenőrzést is merőben megkönnyítő DF-számokkal, vagyis a Magyar Országos Levéltár fényképgyűjteményének azonosítójával is. A Pótkötet szerzőpárosa e tekintetben is igyekezett továbblépni, munkájukat szükség esetén nem csak forráskritikai érveléssel, hanem szövegkritikai apparátussal is ellátták, azaz éltek a korszerű történettudomány minden rendelkezésre álló eszközével.

A munka eredménye ezek után a magyar forráskutatás kiemelkedő nyeresége. A kötet bevezetőjét a kiadásban használt jelrendszer összeállítása (p. 8), gondosan összeállított, 13 oldalra terjedő bibliográfia követi (p. 9–21), s ezután jön a lényeg, a teljes szövegünkben (*in extenso*) közölt latin nyelvű ok-

levelis források sorozata (p. 23–498). A kötet összesen 303 folyószámot tüntet fel, s Gutheil munkájával ellentétben itt a tételek és a darabszám megfelelnek egymásnak, a szerzők ugyanis a beírt okleveleket különválasztották s a saját kronológiai helyükön közölték, utalással mindkét helyen a két forrás szoros összetartozására. Ebből először is az látszik világosan, hogy mennyiségileg mintegy 13%-kal meghaladták az előzményt, gyűjtőmunkájuk valóban szélesebb alapokra támaszkodik. A 303 oklevélből 171 darab eddig teljes szövegében közöletlennek tekinthető, s további 33 darab utoljára Fejér György már emlegetett *Codex diplomaticus*ában (annak is nevezetes, a veszprémi levéltárak anyagára támaszkodó IX/7-es kötetében) jelent meg, azaz az anyagnak mintegy kétharmada *novumként* szolgálja a tudományos kutatást. A 171 közöletlen darab azonban tartalmilag nem volt ismeretlen a történetkutatók előtt, 16-nak a regesztáját Kumorovitz nevezetes regeszta gyűjteménye, 15-ét a szegedi Anjou-kori oklevéltár kötetei, hat-ét pedig egyik is meg másik is közzétette magyar nyelvű regeszta formájában, további tíz magyar regeszta látott napvilágot a Zsigmond-kori Oklevéltár köteteiben, nyolc Kóta Péter vasvár-szombathelyi káptalani regeszta gyűjteményében, egy-egy pedig Bónis György szentszéki regesztáiban és a *Monumenta Romaná*ban. A szerzők tehát nem voltak teljesen a kéziratkutatás ma már talán avulóban lévőnek látszó kutatási módszereire utalva, munkájuk során jó segédeszközökre támaszkodhattak, legalábbis a Zsigmond-kor közepéig bezárólag. Ami marad, így sem jelentéktelen: a 303 darabból a 171 közöletlen oklevél az anyag 56%-át teszi ki, de a teljesen ismeretlen 87 darab is megközelíti az egyharmadot, azaz 29% az aránya, végezetül a 171 közöletlennek közel a fele, 51%-a eddig teljességgel ismeretlen oklevél.

A 87 közöletlen oklevélből a 13. századi várostörténetet 19 (21%), a 14. századit nyolc (9%), a 15. századit 40 (46%), a 16. századit pedig 20 (23%) darab világítja meg. Ha ezt összevetjük a teljes kötet arányaival, akkor azt kapjuk, hogy az egész gyűjtemény 38%-a (115 darab) Árpád-kor, 28%-a (84 db.) Anjou-kori, illetve 14. századi, 25%-a (75 db.) 15. századi, végezetül 9%-a 16. század eleji. Az arányok is mutatják, amit joggal várhatunk is, hogy az igazán eredeti része a korpusznak – eltekintve most attól, hogy egy oklevélszöveg korszerű kiadásban való közzététele magában is nagy nyereség, s tematikus oklevéltárban nem hiányozhat darab akkor sem, ha korábban már jó kiadásban napvilágot látott – a 15–16. századra esik, ezt az időszakot a darabok mintegy kétharmada képviseli a „tisztá nyereségből”, azaz a 87 darabból. Ez persze megint csak a várakozás szerint alakult, ahogy haladunk előre az időben, úgy nő az eddig lényegében feltáratlan forrásanyag aránya. Mégis fel kell figyelni arra, hogy a valóban magas színvonalon kutatott és forrásanyaga tekintetében feltárt Árpád-kor még mindig 1/5 arányban jelentkezik „tisztá haszonként”. Ha valamilyen hátsó vagy sanda szándéktól vezérelve a kötetet kritika tárgyává tennénk, ez a jellemző akkor is tiszta értéket és nagyra értékelendő teljesítményt jelent.

A már korábban napvilágot látott szövegek között vannak régtől ismert darabok, – hogy csak a kötetet indító görög-latin oklevelet említsük egyelőre példaként, – maguk is változatos színvonalú kiadványokban láttak korábban nap-

világot. Hét darab például Wenzel okmánytárában, három a Hazai Oklevéltárban, 13 a Hazai Okmánytár köteteiben, hét a *Monumenta Romaná*ban, hét Szentpétery királyi regesztáiban, négy Smičiklasnál, három a Zala megyei oklevéltárban jelent meg s tovább is sorolható lenne. Néhánynak volt természetesen korszerűnek tekinthető publikációja, négy darab Györffy György *Chartae antiquissimae*jében, nyolc a *Diplomata antiquissimá*ban, nyolc a királynéi és hercegi regeszták Zsoldos Attila sajtó alá rendezte kötetében, egy a *Decreta Regnib*en, egy Dreska Gábor pannonhalmi oklevéltárában, egy a Zsigmond-kori oklevéltárban és további három darab a szerzők forrásközlésében látott korábban napvilágot. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a görög oklevél jelen kiadása mögött immár nem csak a *Diplomata editi*ója, hanem Moravcsik Gyula időtálló gyűjteménye, az *Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai* ott áll.

A már korábban kiadott és eddig közöletlen forrásanyag további, nem éppen lényegtelen újdonságokat is rejt. Olyan darabokat olvashatunk benne, melyek műfajilag eddig hovatovább ismeretlenek voltak. A 171 teljes szövegében a jelen kötetben először napvilágot látott oklevélből persze 34 darab királyi, 74 darab hiteleshelyi, ezek a középkori magyarországi oklevelezés két lényegi fórumának, a központi és a vidéki írásbeliségnek a tipikus termékei, pusztán alaki mivoltukban aligha érdemelnének figyelmet. Így a közvélekedés, hiba lenne azonban figyelemre sem méltatni őket, ezt bizonyítja a fehérvári káptalan oklevélpárja 1354-ből. Az oklevéltanból jól ismert az a 14. századtól rendszeres és szokásos gyakorlat, hogy az oklevéladás első fázisa egy pátens formájú oklevélben realizálódik, s az ünnepélyes (s főképpen drága) privilegialist az oklevéladó csak a jogügylet lebonyolódása (kvázi a felek *ratificati*ója) után expedálja. Az oklevélexpedáció különböző fázisait dokumentáló darabok azonban csak ritkán maradtak fenn, lényegében az örök érvényre szánt darab „felülírta” a korábbi, megőrzéséhez immár nem fűződtek anyagi érdekek. Nos az 1354. évi, a kötetben korszerűen, párhuzamos hasábkban és egységes szövegtestben közölt *parnak* éppen az az egyik fontos tanulsága, hogy – amint erről a forráskritikai *apparatus* is számot ad – a privilegialis oklevelet (e tekintetben az Apostoli Kancellária gyakorlatának megfelelően), – bár bizonyonnan később kelt, mint a másik darab, – azzal egyező kelet alatt expedálták, azaz az oklevélben biztosított jog érvényességét az oklevéladás első fázisától számították. Az **A** példány (a pátens) eddig is ismert volt 1462. évi átírásból, az Országos Levéltár gyűjteményéből közzé is tette azt az Anjou-kori Okmánytár 6. kötete, a **B** példány (= a privilegialis) ünnepélyes alakú *parjával* együtt a káptalan magánlevéltárban rejtőzött, s csak Kumorovitz regesztájából lehetett tájékozódni eddig a tartalmáról.

A kibocsátók között 13 darabbal képviselteti magát a püspöki oklevéladás – Solymosi László korábbi tanulmányaiból sejthető volt, hogy e tekintetben van még adóssága a magyar forrásfeltárának. kilenc országbírói, három nádori, hat megyei kiadvány mellett a „nyereségben” szerepel további két pápai darab – Érszegi Géza elmúlt években közölt tanulmányai és vatikáni kutatásai szintén adhattak némi okot annak feltételezésére, hogy a pápai levéltárak is rejtjenek még újdonságokat –,

olvashatunk még két bíborosi búcsúlevelet, hat veszprémi püspöki helynöki és két delegált bírói kiadványt, egy kormányzói oklevelet, s persze még hosszán sorolható lenne.

Érdeemes azonban a figyelmünket a kiemelkedő darabok felé fordítani. A fontossági sorrendjüktől ezúttal eltekintve igazi különlegességnek számít például az a tanúsítvány, mely a loretói helynök igazolja 1494-ben, hogy István veszprémi domonkos szerzetes járt a kegyhelyen és ott közvetítette Essegvári György ajándékát (vajon helyettesítő zarándoklat lehetett? 272. sz.). Bár Szilágyi Loránd cikkéből ismertünk már a pápai gyakorlathoz hasonlóan a királyhoz intézett *supplicatio*-szövegeket, ún. felségfolyamodványokat, az 1525. évi darab mégis megérdemli a figyelmet, ebben a káptalan a király jóváhagyását kéri egy ingatlanügylete lebonyolításához (300. sz.). A négy darab domonkos kiadvány bizonyosan számot tarthat a rendtörténészek érdeklődésére (természetesen számos más, a domonkosokkal tartalmilag foglalkozó oklevél mellett). A kötetben közölt összesen öt misszilis levél közül igazi különlegességnek számít Jutasi Ilona veszprémi apáca rokonaihoz intézett 1365. évi (Fejér kiadásából egyébként már ismert) segélykérő levele (167. sz.), s ugyanígy Margit veszprémi apátnő és konventje 1428–1438 között a püspökhöz írt levele (215. sz.), ezek a késő középkori női szerzetesi írásbeliség kétségkívül jelentős dokumentumai. A veszprémi várnagy 1518. évi misszilis e tekintetben mondhatni nem éppen szószátyár (290. sz.). Az 16. kötetben közölt magánoklevél is érdemes a figyelemre. Ezek között szerepel számos, 12. századi nevezetes darab, Acha oklevele, az almádi alapítólevél (nem melleleg ennek újdonsága, hogy Györffy munkájához képest, aki Szentpétery közlésére támaszkodhatott csak, az átirás időközben előkerült fényképén alapszik), András remete oklevele, Fulco oklevele stb., de a következő századból Doma Kumorovitz által feltárt oklevele és a kehidai oklevél is.

II,1	1000–1038	Veszprémi püspöki oklevél
II,2	1001	Pannonhalmi kiváltságlevél
I,1 = II,3	1002, 1009	Veszprémi püspökség határleíró oklevele
II,4	1055	Tihanyi Alapítólevél
I,2	1079–1082	Guden oklevele
I,3	1082	Veszprémi összeírás
II,5	1086	Bakonybéli összeírás
II,6	1109	Kálmán <i>renovatio</i> ja
II,7	1116–1131	Acha oklevele
II,8	1121	Almádi alapítólevél
I,4	1127–1131	Fila oklevele
II,9	1131–1141	András remete oklevele
II,10	1146	Fulco oklevele
II,11	1152	II. Géza ítélete a veszprémi püspök javára
I,5	1164	Fulcerius prépost oklevele
I,6	1171	Benedek veszprémi ispán oklevele
II,12	1174	Miska ispán fia István oklevele
II,13	1174–1178	Simon veszprémi kanonok adománya
II,14	1180	III. Béla adománya Eleknek

I,7	1181	Veszprémi káptalan oklevele
I,8	1184–1188	Theobald legátus oklevele
II,15	1192	Nádori ítélet Hohold lovag javára
II,16	1198	Gergely legátus oklevele
II,17	1198	III. Ince pápa oklevele
II,18	1199	Imre király oklevele
II,19	1203	Imre király Merenyei leírása

Igazi különlegességnek látszik azonban 1263-ból a kapornaki patrónusok eddig kiadatlan oklevele (65. sz.) csakúgy, mint Kázmér veszprémi prépost 1239. évi (50. sz.), Sol veszprémi udvarispán 1318. évi (124. sz.) és Lukács veszprémi kisprépost 1456. évi (238. sz.) oklevele, hogy csak századonként egyet említsünk meg. Végezetül, de nem utolsó sorban igen érdekes az 1448. évi kárjegyzék (Articuli, 231. sz.), a hasoncímű perbeli feljegyzés 1480 utánról (261. sz.), az 1448-as *Memoriale* című sérelemjegyzék (230. sz.) s persze az 1443-ban Gatalóci Mátyás püspök és segédpüspöke között létrejött megállapodás feltételeit tartalmazó írás (Pacta, 227. sz.). Az egyházkermánnyati oklevelek között más újdonság is akad, ilyennek látszik például György pilisi apát 1474. évi oklevele (253. sz.), melyben a veszprémi ciszterci apácáknak káplánt nevez ki, ez is eddig kiadatlan volt, de nem rosszak az 1444. és 1478. évi papszentelési tanúsítványok sem (228. és 257. sz.). 1372-ben az országbírói oklevél igen hosszú jobbágynévsort közöl, hogy a névtan kutatóinak is vonzó forrást említsünk a kiadványból (178. sz.). Aligha lep meg bennünket, hogy a királyné koronázási joggal kapcsolatban is értékes forrásokat találunk a gyűjteményben, ilyen mindenekelőtt 1502-ből az a II. Ulászló-oklevél, melyben az uralkodó megerősíti a veszprémi püspök királyné koronázási jogát, mivel Anna királynét kivételesen az esztergomi érsek koronázta meg (277. sz.).

Fiatalabb éveimben az előttünk fekvő kötet egyik szerzőjétől azt tanultam – nem ugyan szavakban, inkább a munkái olvastán a gyakorlatban –, hogy ha értékelő céllal vesz a kezébe az ember egy ilyesfajta kötetet, akkor először is fogást kell rajta keresni. Márpedig ezen a kötetben nem olyan könnyű fogást találni, már csak két ok miatt sem. Az egyik, hogy két olyan magyar tudós állította össze a munkát, akik hosszú évek kutatói és szövegkiadói tapasztalataira támaszkodhatnak, s nevük szorosán összeforrott a magyar diplomatika művelésével. Másrészt azért sem, mert a kötet – ezt a bevezetőből tudjuk – elég hosszú időn keresztül érett, s az érlelés láthatólag nem tett rosszat neki. No persze mindig könnyebb a más munkájában hibát találni, mint a sajátunkban nem elkövetni azt. Éppen ezért nem méltánytalan talán néhány problémáról is említést tenni. A kötet előszava megemlékezik arról, hogy a szerzők Gutheiléhez képest korszerűsítették az oklevelek apparátusát. A szerény félmondat mögött sokkal jelentősebb tény áll, valójában korszerű apparátussal szerelték fel a forrásanyagot. Az újdonságok között szerepel a párhuzamos szövegek kéthasábos közlése (ezt a módszert már a parasztháború okmánytárában is alkalmazták), az olvashatlan oklevelek hasonló szövegek alapján való kiegészítése és a szövegkritikai apparátus alkalmazása. Azon persze lehetne vitatkozni, hogy filológiai indokolt-e apparátus-

ban olyan *scripturák*, mint *con-* és *com-* feltüntetése, vagy az egyenes szöveghagyomány minden egyes változatának közlése, ilyen esetekben ugyanis gyakorta rendelkezésre áll az *autographon* értékével bíró eredeti. Fontosabbak ezeknél a kérdéseknél maguk az olvasatok. A kötetbe persze kerültek sajtóhibák is, ezek csak ritkán értelemzavaróak, mint például a 268. oldalon a „parte subiectiva” a helyes „prece subiectiva” helyett, a 264. oldalon a „medico” a helyes „modico” helyett, a 310. oldalon az „amonitionis” a helyes „amotionis” (ugyanis a káplán eltávolításáról van szó) helyett, a „communerabilis” a helyes „commendabilis” helyett, stb. Érdekesebbnek látszanak az olvasati nehézségek. Ilyen mindenképp az 1355. évi Nagy Lajos-oklevél, melynek az arengája – nem kis mértékben a visszafogott központozás miatt – némileg összezavarodott, többek között belekerült egy infinitivusos szerkezetbe egy „quoniam” kötőszó, anélkül, hogy személyragozott *verbum finitum* tartozna hozzá, azaz valódi mondattá válna. Az oklevél eredetijén a „quoniam” helyén álló szó valóban hajtásélen van, a fényképen nem is olvasható, kérdés, hogy az eredetiben az-e? Fejér gyűjteményében azonban van egy I. Károly-oklevél (Nagy Lajos oklevele is az apját írja át), melynek azonos az arengája, s ez a helyesnek látszó „equitati consonum” alakot ajánlja a közölt „equitati quoniam” helyett. Ugyanígy elgondolkodtató a *c/t* írásmóddal kapcsolatos eljárás. Az 1354. évi fehérvári káptalani privilegialis arengájában – szintúgy felmutat központozási problémát is, a jelzöt és a jelzett szót ugyanis különválasztja vesszővel, – olvashatjuk a „litterarum perhempnitate res, que per humanam accitantur industriam, fulciuntur.” Ebben a formában az „accitantur” félrevezető lehet, azt hiheti a használó, hogy az „accio, -ire” vagy valami hasonló ige (esetleg gyakorító képzős) *coniunctivusi* származéka, holott a kifejezetten ritka „actito, -are” ige egyik *indi-*

cativusi alakja. Hosszan lehetne továbbá vitatkozni Szent István veszprémi oklevele arengájának a közlési módjáról, ettől azonban most eltekinthetünk, annál is inkább mivel Érszegi Géza önálló dolgozatot szentelt neki a megyetörténeti tanulmánykötetben. Más kérdés a korábbi közlések feltüntetésének a problémája. Azon aligha vitatkozna bárki is, hogy Süttő Szilárd Anjou-kor alkonyát bemutató oklevéltára formailag elég különös, mondhatni szokatlan a magyar tudományosságban és forráskiadásban. A 2003-ban megjelent kiadvány azonban több olyan késő Anjou-kori darabot is tartalmaz, mely a veszprémi oklevéltárban is szerepel, van köztük olyan is, melyről korábban teljes cikket közölt a szerző (Demeter bíboros 1386. évi búcsúlevele, 194. sz. = Süttő 692. sz.)

Sajnálatos jelenség, hogy a két testvérkötet küllemében nem szép, mindkettő arra vall, hogy nem tipográfus és tördelőszerkesztő gondos munkájának az eredményei, inkább olyanok, mintha szövegszerkesztőből húzták volna elő őket. Ez azért szomorú, mert egy valaha nagy szakértelmet igénylő szakma, a könyvtervezés kihalásának bizonyosságát jelentik magukban is. A szűkös, jegyzetelésre alkalmatlan margó és az egyenetlen szóközök persze zavarják a használót, a kiadvány tartalma azonban remélhetőleg kárpótól majd mindnyájunkat. Ezért jó szívvel ajánlható minden történetkutató figyelmébe a kötet, mely a veszprémi egyházmegye-történeti sorozatnak immár a 20. kötete, s ékes tanúbizonysága annak, hogy a Veszprémi Érseki Levéltárban szorgalmas feldolgozó munka folyik, másrészt pedig annak, hogy tekintélyes és nagy tapasztalatú kutatók nem ózdkodnak egy hagyományosan hátlatlan munka, a forráskiadás művelésétől.

Szovák Kornél

ARMALES TRANSYLVANORUM ERDÉLYI CÍMERKIÁLLÍTÁS A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUMBAN

2009 októberében indult útjára az „Armales Transylvanorum. Válogatás az erdélyi fejedelmek címeradományából” címet viselő nemzetközi vándorkiállítás, amely Kolozsvár, Marosvásárhely, Nagyvárada, Nagykároly, Debrecen, Mátészalka, Derecske, Nagyszalonta, Hajdúszoboszló, Berettyóújfalu, Nyírbátor és Nyíregyháza után érkezett meg Budapestre, ahol a Budapesti Történeti Múzeum Metszettárában állították ki. A válogatás – amely azonos címmel könyv formában is megjelent – tulajdonképpen hat közgyűjtemény: a Magyar Országos Levéltár, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára, a Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, a kolozsvári Református

Egyházkerületi Levéltár, valamint a Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár anyagából válogatott ötven címer, ami a budapesti kiállítás idejére a Hajdú-Bihar Megyei és Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár eredeti okleveleivel kiegészítve mutatja be a kora újkori erdélyi armálisokat.

A tárlatot összeállította és rendezte Szálkai Tamás, a helyszíni rendezésben Spekner Enikő, a Budapesti Történeti Múzeum főmuzeológusa működött közre. Köszöntőt mondott Jakab István, a Magyar Országgyűlés alelnöke, a kiállítást Reisz T. Csaba, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója nyitotta meg 2011. január 19-én. Weblap: armales.unideb.hu

Kovács Tamás

E számunk szerzői

KASZA PÉTER egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem)

KOVÁCS TAMÁS középiskolai tanár (Debrecen)

LACZLAVIK GYÖRGY főlevéltáros, csoportvezető (Magyar Országos Levéltár, Bp.)

OBORNI TERÉZ főmunkatárs (Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Bp.)

PÁLFFY GÉZA főmunkatárs (Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Bp.)

POZSONYI JÓZSEF igazgató (Semsey Andor Múzeum, Balmazújváros)

REISZ T. CSABA főigazgató (Magyar Országos Levéltár, Bp.)

SZOVÁK KORNÉL egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba)

TERNOVÁ CZ BÁLINT egyetemi hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5-1 íves (20-40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

– A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.

– Az oldalhivatkozásokor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).

– A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.

– Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).

– Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).

– Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.

– Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.

– Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.”. Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszamos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)

– A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.

– Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikusan úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak.

– A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.

– A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.

– Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kéziratához csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.

– Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.

– Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.

– A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.

– A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különlenyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címerlevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslis nem.